

Angelee Gillberg

Likestilling og kjønn som en del av norsk integreringspolitikk

En genealogisk diskursanalyse

Masteroppgave i Likestilling og mangfold

Veileder: Berit Gullikstad

Medveileder: Turid Fånes Sætermo

Mai 2021

Angelee Gillberg

Likestilling og kjønn som en del av norsk integreringspolitikk

En genealogisk diskursanalyse

Masteroppgave i Likestilling og mangfold
Veileder: Berit Gullikstad
Medveileder: Turid Fånes Sætermo
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier

Kunnskap for en bedre verden

Likestilling og mangfold

Læringsutbytte

En student som har fullført programmet, forventes å ha oppnådd følgende læringsutbytte, definert i kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse:

Kunnskap

Kandidaten har:

- avansert kunnskap om det tverrfaglige kjønnsforskningsfeltets sentrale teorier, debatter og kontroverser
- spesialisert innsikt i så vel historiske som samtidige endringsprosesser knyttet til likestilling og mangfold i det norske samfunnet, i lys av internasjonale og globale kontekster
- kunnskap på høyt nivå om hvordan kjønn som sosial og symbolsk kategori kan virke sammen med andre sosiale og symbolske kategorier og fenomener.

Generell kompetanse

Kandidaten kan:

- gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- og utredningsarbeid i tråd med gjeldende forskningsetiske normer
- anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder i tverrfaglig dialog og samarbeid med andre eksperter
- formidle resultater av eget faglig arbeid muntlig og skriftlig på en selvstendig måte både til eksperter og allmennhet

Ferdigheter

Kandidaten kan:

- identifisere og arbeide selvstendig med praktiske og teoretiske problemer knyttet til likestilling og mangfold i konkrete samfunnsmessige sammenhenger
- vurdere og benytte relevante metoder og teorier for undersøkelse og analyse av kjønn og eventuelt andre sosiale kategorier i spesifikke empiriske problemstillinger på en selvstendig måte
- analysere og forholde seg kritisk til problemstillinger knyttet til forståelser av kjønn, likestilling og mangfold på ulike samfunnsarenaer og derigjennom se og anvende flere tilnæringsmåter

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan forståelsen av likestilling og kjønn har endret seg over tid i norsk integreringspolitikk. Synliggjøringen av pluralistiske forståelser gjennom ulike perioder, har som mål å vise til at makt konstruerer sannhet, i tråd med Foucaults genealogiske diskursanalyse. Materialet for analysen er tre stortingsmeldinger som omhandler integrering, i perioden 1997-2016. Med utgangspunkt i postkolonial teori, interseksjonalitet og Bacchis analysemodell for politikk, analyserer jeg hvordan 'likestilling' og 'innvandrerkvinnen' blir forstått i integreringspolitikken, samt hvilke effekter som kommer av disse fremstillingene. Forståelser av innvandrere som fremkommer i politikken blir også diskutert.

Likestilling har gått fra å være forstått som en samfunnspraksis for rettferdighet og en essensiell del av integreringspolitikken, til å bli nesten helt borte. Disse endringene kobler jeg sammen med at ansvaret i stor grad har blitt forflyttet fra staten til individet. 'Innvandrerkvinnen' er et tema gjennom alle tidsperioder og blir forstått som et offer med manglende innflytelse over eget liv, som noen med manglende motivasjon for arbeid og som en snylter. Til tross for at egenskapene som tilskrives 'innvandrerkvinnen' transformeres, viser analysen at kategorien representerer en konstant marginalisert posisjon. Forståelsen av innvandrere har gått fra å være sett på som en ressurs for samfunnet, til å bli sett på som en potensiell byrde, parallelt med at en økonomisk rasjonalisert tankegang har fått feste i integreringspolitikken.

De forskjellige forståelsene av likestilling og 'innvandrerkvinnen' tar utgangspunkt i 'det norske' som et universelt utgangspunkt. Rasialiserende forståelser ligger til grunn for samtlige fremstillinger i integreringspolitikken, om enn gjennom forskjellige uttrykk. Dette gjør at innvandrere aldri blir forstått som likeverdige, og integrering vil kunne forstås som integrering til et underordnet medborgerskap.

Abstract

This master's thesis examines how the understanding of equality and gender has changed over time in Norwegian immigration policy. The visibility of pluralistic understandings through different periods aims to show that power constructs truth, in line with Foucault's genealogical discourse analysis. The material for the analysis is three government white papers on immigration, in the period 1997-2016. Based on postcolonial theory, intersectionality and Bacchi's analytical model for politics, I analyze how 'equality' and 'immigrant women' are understood in immigration policy, as well as the effect that come from these representations. Understandings of immigrants that emerge in politics are also discussed.

Equality has gone from being understood as a societal practice of justice and an essential part of immigration policy, to disappearing almost completely. I connect these changes with the fact that responsibility has largely been transferred from the state to the individual. The 'immigrant woman' is a topic throughout all time periods and is understood as a victim with a lack of influence over her own life, as someone with a lack of motivation for work and as a scrounger. Despite the fact that the characteristics attributed to the 'immigrant woman' are being transformed, the analysis shows that the category represents a constantly marginalized position. The understanding of immigrants has gone from being seen as a resource for society, to being seen as a potential burden, in parallel with an economically rationalized way of thinking becoming entrenched in immigration policy.

The different understandings of equality and the 'immigrant woman' is based on 'the Norwegian' as a universal starting point. Racializing understandings form the basis of all representations in immigration policy, albeit through different expressions. This means that immigrants are never understood as equal, and integration can be understood as integration into a subordinate citizenship.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har, oppriktig talt, vært meget inspirerende og givende. Tematikken som jeg har valgt, er en av mange interessante temaer jeg hadde lyst å skrive om innenfor studiet Likestilling og mangfold. Jeg hadde aldri kunnet valgt et bedre masterprogram. Tiden på studiet har vært en dannelsesprosess, hvor et kritisk, nysgjerrig og kunnskapstørst engasjement har vokst frem. Når jeg nå leverer oppgaven, er dette et lite avtrykk av et viktig blikk jeg tar med meg videre. Det er aldri enkle svar på vanskelige spørsmål, og desto mer jeg lærer, desto mer skjønner jeg hvor lite jeg faktisk vet. Likestilling og mangfold gir et bredt spekter av redskap for å forstå verden, og for dette er jeg takknemlig.

Jeg vil først og fremst takke mine fantastiske veiledere, Berit Gullikstad og Turid Fånes Sætermo. Dere har gitt uvurderlige, treffsikre kommentarer og nyttige innspill underveis, som har gitt mersmak og inspirasjon til å jobbe videre. Videre vil jeg takke min fine venninne Stine for korrekturlesing, med utvasking av min svensk, og ikke minst for at du alltid er en støtte for meg. Min elskede, Trond, uten deg hadde dette ikke vært mulig. Med barn og en hverdag som skal gå opp, har du vært 100% støttende under utformingen av masteroppgaven. Takk for at du er så varm, raus og alltid heier på meg.

Det norske flerkulturelle samfunn er et faktum, og denne oppgaven representerer et personlig ønske om et reelt likestilt, inkluderende samfunn.

Angelee Gillberg. Trondheim, mai 2021

Innhold

Sammendrag	vii
Abstract	viii
Forord	ix
Forkortelser	xiii
1 Introduksjon: Kjønn og likestilling som en del av integreringspolitikken	14
1.1 Endring over tid i norsk integreringspolitikk	14
1.2 Kravet om likhet	16
1.3 Likestilling og kjønns plass i integreringspolitikken	16
1.4 Forskning på kjønn og likestillings plass i integreringspolitikk	17
1.5 Oppgavens posisjonering og relevans	19
1.6 Problemstilling og oppgavens oppbygging	19
2 Teoretiske perspektiver	21
2.1 Postkolonial teori	21
2.2 Interseksjonalitet	22
2.3 Bacchi: 'Hva representeres problemet som?'	24
3 Metode	26
3.1 Kvalitativ metode	26
3.2 Tekstanalyse	26
3.3 Diskursanalyse	27
3.4 Utvalg	28
3.5 Beskrivelse av stortingsmeldingene	30
3.6 Situert forskning	30
4 Likestilling	32
4.1 Likestilling for alle	32
4.1.1 Likestilling som rettferdighet	32
4.1.2 Kjønnlikestilling som et tiltak for kvinner	35
4.2 Likestilling på individnivå	37
4.2.1 Likestilling knyttet til kjønn	37
4.2.2 Likestilling som lønnsarbeid	40
4.3 Likestilling blir borte	42
4.3.1 Økonomi erstatter likestilling og kjønn	42
4.3.2 Flyktninger som målgruppe	43
4.3.3 Likestilling som en ferdighet	43
4.4 Oppsummering	44
5 'Innvandrerkvinnen'	46

5.1	'Innvandrerkvinnen' som sårbar	46
5.1.1	Innvandrede kvinner skilles ut som en særegen gruppe	46
5.1.2	'Innvandrerkvinnen' og likestilling	48
5.2	'Innvandrerkvinnen' som ikke likestilt og ikke deltakende	50
5.2.1	Økt arbeidsdeltakelse	50
5.2.2	'Innvandrerkvinnen' som ikke deltakende	52
5.3	'Innvandrerkvinnen' (og andre flyktninger) som snyltere	54
5.3.1	Kjønn er ikke en relevant distinksjon	54
5.3.2	Ekskludering av innvandrede kvinner	55
5.4	Oppsummering	57
6	Konklusjon og diskusjon om endringen	59
6.1	Fra statens moralske ansvar til individets moralske ansvar	59
6.2	'Innvandrerkvinnen': fra offer til problem	61
6.3	Forståelsen av innvandrere	61
6.4	Fellestrekk	62
6.5	Integrering til et underordnet medborgerskap	62
	Referanser	64

Forkortelser

KAD	Kommunal- og arbeidsdepartementet
BLD	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
JBD	Justis- og beredskapsdepartementet

1 Introduksjon: Kjønn og likestilling som en del av integreringspolitikken

Gjennom en økt innvandring består befolkningen i Norge i dag av mennesker fra hele verden. Ved inngangen til 2020 var det registrert at nærmere 15 % av befolkningen i Norge har innvandret (SSB, 2020a). Et stadig aktuelt tema i samfunnsdebatten er hvordan integrering av innvandrede skal lykkes. Diskusjoner som knyttes til det å integrere innvandrede mennesker i samfunnet foregår i forskning, politikk, offentlige debatter, sosiale medier og i dagligdagse samtaler. Integrering angår riktignok de som innvandrer, men også samfunnet som helhet (Sætermo, Gullikstad og Kristensen, 2021).

I debatten om integrering har kjønnsstatistikker gjort seg gjeldende i stor grad, hvor blant annet innvandrede antatte kjønnskonservative holdninger er sett på som en utfordring for integreringen og den norske velferdsmodellen (Danielsen og Larsen, 2015:198). Kjønnlikestilling har videre blitt en markør for 'det norske' og fremheves spesielt i ulike kontekster som knyttes til det flerkulturelle samfunn (Danielsen og Larsen, 2015:200). Integreringspolitikk er et område hvor sammenkoblingen av kjønn, likestilling og integrering er fremtredende da kjønn og likestilling synes å være et konstant, eksplisitt eller implisitt, relevant element i det politiske ordskiftet tilknyttet integrering. Å studere integreringspolitikk i et kjønnsperspektiv vil derfor kunne gi viktige bidrag til integreringsforskningen. Politiske føringer innebærer en definisjonsmakt og vil påvirke holdninger og verdier i vårt samfunn generelt. Politiske fremstillinger, for eksempel i stortingsmeldinger, partiprogrammer og lovverk, vil også kunne produsere bestemte forståelser og stereotyper av ulike sosiale grupper (Bacchi, 2009). Dette nødvendiggjør en synliggjøring av hvilke forståelser politikken bygger på, som videre vil kunne bidra til et mer likeverdig samfunn.

I denne oppgaven kommer jeg til å analysere hvordan kjønn og likestilling forstås og tar plass i norsk integreringspolitikk, samt hvilke effekter dette kan tenkes å gi. Jeg skal studere tre stortingsmeldinger som omhandler integrering i tidsrommet 1997-2016. Gjennom å fokusere på politiske forståelser i ulike tidsperioder er jeg interessert i hvordan forståelser av kjønn og likestilling har blitt endret over tid i norsk integreringspolitikk. Disse endringene vil jeg også sammenholde for å kunne peke på effekter tilknyttet integreringspolitikken som helhet. Fokus på endring over tid og flerfoldige forståelser vil i tillegg synliggjøre den politiske makten gjennom å eksemplifisere hvordan sannhet og politiske problemer produseres i en gitt kontekst.

1.1 Endring over tid i norsk integreringspolitikk

Mitt prosjekt sentrerer seg i konteksten av norsk integreringspolitikk og det vil derfor være relevant å gjøre rede for noen generelle trekk ved integreringspolitikken, og hvordan denne har endret seg. Integrering har vært på den politiske dagsorden i Norge i flere tiår og er utgangspunkt for mange samfunnsmessige debatter.

Integreringsbegrepet er et mangefasettert og komplekst begrep som brukes på flere måter i ulike sammenhenger (Sætermo, Gullikstad og Kristensen, 2021). Da begrepet integrering ble tatt i bruk i politiske dokumenter på 1970-tallet, ble det silt opp som en motsetning til assimilering, som stod for fullstendig tilpasning (Sætermo et.al., 2021).

Hva integreringspolitikk er og omhandler er ikke gitt og har endret innhold flere ganger i en relativt kort historisk tidsperiode (Ihle, 2017). Ragnhild Ihle (2017) har studert hvordan begrepet integrering defineres i politiske dokumenter og hvordan forståelsen av dette feltet har utviklet seg fra 1980- tallet frem til i dag. Jeg vil nå trekke frem noen hovedfunn ved hennes forskning.

Da kommunene fikk mandat til å drive integreringsarbeid fra slutten av 1980-tallet, og videre inn på 1990-tallet, skjedde dette med hjemmel i Lov om Sosial Omsorg fra 1964 (Ihle, 2017:12). Dette innebar en ordning som fordret at innvandrede måtte bli kartlagt som mangelfulle for å få hjelp og på den måten bli offisielt 'integrert' i samfunnet (ibid.). Praksisen av integrering var altså synonymt med å få hjelp fra sosialtjenesten, og for at innvandrede skulle kunne motta hjelp måtte de bli vurdert på lik linje med andre sosialklienter. Loven, som var helt underlagt vilkårligheten av saksbehandlerens skjønn, bidro dermed til å tolke forskjeller hos innvandrede som mangler, hvor kultur ofte ble satt i sammenheng med sosiale problemer (Ihle, 2017:12). I nyere tid, når innvandrede beskrives som annerledes enn majoriteten, er det fortsatt en tendens til å fremstille innvandrede forskjeller og kultur som mangler som må behandles, for å bli mer lik den 'norske' befolkningen (Gullestad, 2002; Rugkåsa, 2012).

Den nevnte praksisen av integrering trekkes imidlertid ikke frem som problematisk i politiske dokumenter på 1980- og 1990-tallet. Politiske dokumenter uttrykker at praktisering av egen kultur både er individets rett og en forutsetning for en god integreringsprosess (Ihle, 2017:13). Dette vitner om at Norge var påvirket av den såkalte multikulturalismen som var et tema i Europa, samtidig som realiteten var at myndighetene i samme periode praktiserte sterke assimilasjonsstrategier, både mot innvandrede og minoritetsgrupper med tilhørighet i Norge (ibid.). Døving (2009) samt Brochmann og Djuve (2013) poengterer at Norge aldri har ført en integreringspolitikk som tar utgangspunkt i multikulturalismen, som er fundert på gruppebaserte rettigheter.

I forbindelse med økt arbeidsledighet, økt stønadsbehov og økte sosiale og økonomiske forskjeller på 1990-tallet, så skjedde det et skifte i norsk integreringspolitikk. Tjenestene som ble tilbudt innvandrede ble kritisert for å ha dårlig kvalitet, lite kontinuitet og manglende intensitet samt for å skape en klientifisering og en ny sosial underklasse av innvandrede (Ihle, 2017:14). I tråd med det norske likhetsidealet skulle det nå måles, analyseres og dokumenteres forskjeller i levekår hos ulike sosiale grupper av befolkningen, og måling av integrering ble forstått som en måling av levekår (ibid.). I starten av 2000-tallet opprettholdes levekårsfokuset i politiske dokumenter samtidig som begrepet samfunnstilknytning introduseres, som viser til både den målbare tilknytningen (slik som arbeid, utdanning) og den subjektive opplevde tilknytningen (Ihle, 2017:15). Som Ihle (2017:15) forklarer, skapte dette en ny dimensjon hvor tankegangen om å 'falle utenfor' ikke kun omhandler levekår, men også peker på en trussel for at sosialisering inn i andre verdisystemer vil kunne undergrave felles verdier. Det var også i denne perioden at likestilling fikk en enorm gjennomslagskraft som en norsk verdi i samfunnet og integreringspolitikken, noe jeg kommer tilbake til i neste underkapittel. I 2004 innføres et kvalifiserende introduksjonsprogram som skal føre innvandrede ut i jobb eller utdanning (Ihle, 2017:15). Dette kan forstås som at 'arbeidslinja' har hatt innflytelse på integreringspolitikken. Arbeidslinja, som er betegnelsen på dagens arbeidslivspolitik, var blitt en sentral del av norsk sosialpolitikk fra 1990-tallet, og understøtter den enkeltes plikt til å forsørge seg selv (Øverby og Stjernø, 2012).

Da det såkalte Brochmann-utvalget i 2011 la frem sin utredning «Velferd og migrasjon – Den norske modellens fremtid» (NOU 2011:7) fikk integreringspolitikken enda et skifte og et nytt innhold, nemlig velferdsstatens bærekraft. Meldingen innledes med: «Den norske velferdsmodellen står overfor særskilte utfordringer når det gjelder migrasjon» (NOU 2011: 7, s. 9). Som Ihle (2017:15) kommenterer gjorde dette at vektleggingen i integreringspolitikken ble forflyttet fra menneskelige utfordringer knyttet til enkeltpersoner eller grupper over til systemets opprettholdelse og utvikling. I utredningen «Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak» (NOU 2011: 14) som ble lagt frem samme år, fremstilles en betydelig risiko for at mange med innvandrerbakgrunn ikke integreres i samfunnet og dermed får varige dårlige levekår. Det vil, ifølge utredningen, gi grunnlag for mistillit og avvisning av felles verdier og skape grunnlag for radikalisering og økt konflikt (NOU 2011: 14, s.13). I begge disse politiske dokumentene fra 2011 rettes det et søkelys mot personer som er 'passive', hvor en ønsker å bidra til aktivisering, i tråd med den nevnte arbeidslinja. Haaland og Wallevik (2016:186) fremhever at den politiske inngangen til integrering i dag er uløselig knyttet til arbeidslivet. Integrering er ofte presentert som et gitt løp hvor innvandrede forventes å komme i lønnet arbeid raskest mulig.

I den foreløpig siste stortingsmeldingen om integrering, «Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk» (JBD, 2016), fremheves entydige krav til effektivitet og økonomisk lønnsomhet. Her presenteres tanken om at en stabil og varig tilknytning til arbeidslivet vil forebygge utenforskap for innvandrede samt skape et trygt samfunn. Argumentet om arbeid handler både om velferdsstatens bærekraft og innvandrede mulighet til å bli en del av det norske samfunnet. Det uttrykkes en frykt for at det dannes parallellsamfunn og man ønsker derfor å utvikle politikk for å forebygge store forskjeller (JBD, 2016:9).

1.2 Kravet om likhet

Politikken overfor etniske minoriteter viser til en forventning om å slutte opp om felles norske og vestlige verdier (Danielsen og Larsen, 2015:198). Flere forskere mener at det som i dag representerer den reelle integreringspolitikken, heller må forstås som assimilering (Haaland og Wallevik, 2016; Odden, 2018; Rees, 2016; Rugkåsa, 2012). Dette vil kunne innebære at integreringspolitikken representerer et begrenset rom for forskjeller, hvor innvandrede forventes å bli mest mulig lik de som er født i Norge. Kulturforskjeller blir ofte omtalt som et hovedproblem når utfordringer som knyttes til integrering blir diskutert (Gullestad, 2012; Rugkåsa, 2012). Flere av disse kulturforskjellene dreier seg om tematiske som kan kobles til kjønn og likestilling.

1.3 Likestilling og kjønns plass i integreringspolitikken

Likestilling er riktignok et eget felt i politikken som, i likhet med integreringspolitikken, har blitt endret over tid. Likestilling og kjønns tematiske har en egen historisk reise i Norge som i utgangspunktet ikke er sammenkoblet med integreringsfeltet (se f. eks. Danielsen, Larsen og Owesen, 2015, for likestillingens historie i Norge). Ofte vil imidlertid ressurser fra et politikkområde løftes inn i et annet politikkområde og veves sammen med rådende forestillinger der, noe som kan medføre at det skapes nye forventninger og veier for politikken (Bratberg, 2019:41). I denne oppgaven fokuserer jeg nettopp på hvordan likestilling og tematiske om kjønn har tatt plass i integreringspolitikken.

Likestilling ble en del av fortellingen om Norge først i løpet av 1990-årene, fra å ha vært oppfattet som et land med begrenset fokus på likestilling i sammenlignet med andre

nordiske land, og fra 2000-årene ble likestilling spesielt fremhevet av norske politikere (Danielsen og Larsen, 2015:186). Gjennom arbeidslinja, ønsket myndighetene å vektlegge lønnsarbeid, også for mødre, og oppfordret derfor til en mer likestilt arbeidsdeling, noe som førte til at andelen kvinner i arbeidsmarkedet økte (Danielsen og Larsen, 2015). Til tross for at de kjønnssegregerende mulighetene på arbeidsmarkedet ikke ble endret, fremhevet norske politikere likestilling og mødres yrkesarbeid som en del av norsk merkevare- og omdømmebygging (Danielsen og Larsen, 2015:187). Slik sett har arbeidslinja påvirket endringene i både integreringspolitikken og likestillingspolitikken.

Norge har lenge oppfattet seg selv som et homogent land preget av felles verdier, og kjønnslikestilling i integreringssammenheng handlet fra 1990-tallet i stor grad om hvordan innvandrede utfordrer denne verdien (Danielsen og Larsen, 2015:198). Som jeg viste til i avsnittet over, la integreringspolitikken i denne perioden vekt på at det er viktig at alle i Norge tilslutter seg felles verdier, og likestilling ble med dette forstått som en selvsagt og viktig norsk verdi. I samme periode ble den innvandrede kvinnen et hett tema i offentlig debatt, hvor blant annet tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ble satt på den politiske dagsorden (Bråthen og Thun, 2013:22). Disse sakene fikk i denne perioden stor oppmerksomhet i media og første handlingsplanen mot tvangsekteskap kom i 1995, og den første mot kjønnslemlestelse i 2001 (ibid.). Bredal (2013) kommenterer hvordan disse tematikkene er preget av en 'hypersynlighet' samtidig som innvandrede kvinner ellers fremstår som usynlige. De offentlige debattene om bruk av det religiøse hodeplagget skaut og innvandrede kvinners bruk av kontantstøtteordningen (Danielsen og Larsen, 2015), er andre eksempel på hvordan likestilling og kjønn fremtreder som relevante aspekter i konteksten av innvandedes innlemmelse i det norske samfunn.

I andre politiske kontekster fremstår imidlertid ikke likestilling som en prioritering. I maktutredningen fra tidlig 2000-tallet ble begrepet 'likestillings vikeplikt' introdusert (Skjeie og Teigen, 2003). Begrepet viste til hvordan likestilling som politikk ble underordnet andre politikkområder. Ti år senere kom to store likestillingsutredninger som kartla problemer og mangler med likestillingspolitikken; 'Struktur for likestilling' (NOU 2011:18) og 'Politikk for likestilling' (NOU 2012:15). Professor Hege Skjeie (2013), som var leder for utvalget, vitner imidlertid om hvordan dette ikke har blitt fulgt opp uten nærmest ignorert i policy-valg. Det er derfor paradoksalt og interessant at dette er en verdi som trekkes frem så intenst i konteksten av det flerkulturelle samfunn. Kjønn og likestilling kan fremstå å være en selvsagt del av norsk integreringspolitikk, men det er mye som tyder på et behov for å problematisere og utforske hvordan disse koblingene oppstår, samt hvilke forestillinger de bygger på.

1.4 Forskning på kjønn og likestillings plass i integreringspolitikk

Tematisering av likestilling og kjønn i norsk integreringspolitikk og videre hvilke forståelser dette viser til har allerede blitt problematisert i flere studier innenfor kjønnsforskning og samfunnsforskning. Jacobsen og Gressgård (2002) løfter frem hvordan integrasjonsbegrepet gjøres til et kjønnbegrep når regjeringen presenterer kjønn og kjønnslikestilling som en udiskuterbar del av norsk integreringspolitikk i stortingsmeldingen *Om innvandring og det flerkulturelle Norge* i 1997. Fremstillingen kritiseres blant annet for å representere en komparativ glipp hvor 'undertrykkende tradisjoner' sammenlignes med et ideal. Jacobsen og Gressgård (2002) stiller videre spørsmålstegn ved at arbeidslivsdiskriminering ikke blir viet større oppmerksomhet i et

land som vektlegger arbeidsliv og likestilling som et utgangspunkt for integrasjon. Midtbøen og Teigen (2013) poengterer også den eksisterende dobbelstandarden hvor kjønn fremtrer som en relevant kategori i forbindelse med 'innvandrerkvinner' lavere sysselsetting mens det ikke tematiseres ellers i arbeids- og velferdspolitik. Annfelt og Gullikstad (2013) finner i sin studie at kjønnslikestilling i politiske dokumenter blir brukt på en instrumentell måte til å fremme målsetninger om inkludering av minoritetskvinner. Andre analyser av politiske dokumenter underbygger at likestilling blir brukt som et redskap mot minoritetskvinner (Bråthen, 2013; Røysum, 2016). I en studie som baserer seg på en analyse av nyere politiske partiprogram kan vi se hvordan likestilling blir vurdert som en del av integreringsarbeidet av samtlige partier, men og at likestilling forstås på ulike måter (Bjartnes og Øyslebø, 2019). Blant annet forstås likestilling som en målestokk for integrering, hvor graden av integrering er avhengig av hvorvidt og hvor raskt innvandrede tilslutter seg denne verdien (ibid.). Likestilling blir på den måten en markør for det norske og et ferdigstilt krav for nye samfunnsborgere. Bjartnes og Øyslebø (2019) finner også at det skrives mye om 'innvandrerkvinnen' i tematikker som omhandler integrering. Spesielt innvandrede kvinners lave yrkesdeltakelse har fått mye oppmerksomhet i integreringspolitikken, og den politiske forklaringen som gis er at dette har sammenheng med innvandrede 'kultur', noe som gjerne forbindes med manglende kjønnslikestilling i familien (Annfelt og Gullikstad, 2013). En konsekvens av denne forståelsen er at det blir de innvandrede kvinnenes ansvar å bli mer likestilt gjennom å være i lønnet arbeid. En annen studie har vist at innvandrede kvinner i deltidsstillinger hadde større tilbøyelighet til å øke arbeidstiden enn norske kvinner, hvilket kan tyde på en høyere grad av ufrivillig deltidsarbeid (Kavli og Nicolaisen, 2016). Denne analysen peker altså mot en problemforståelse hvor innvandrede kvinner har en mer marginalisert posisjon i norsk arbeidsliv. Midtbøen (2015) mener at det er liten tvil om at etnisk diskriminering er en realitet på det norske arbeidsmarkedet.

Hvis og hvordan begreper som likestilling og integrering veves sammen i norsk politikk er ikke tilfeldig og vil representere noen bestemte forståelser. Både Annfelt og Gullikstad (2013) og Bjartnes og Øyslebø (2019) argumenterer for at forståelsen av likestilling som blir presentert i de respektive politiske dokumentene ikke rommer hverken kulturell annerkjennelse eller den flerdimensjonale virkelighet. De nevnte studiene tar utgangspunkt i hvordan begrepet likestilling brukes og virker i norsk integreringspolitikk, og tydeliggjør et komplekst samspill. I en svensk studie viser Liinason (2017) hvordan den svenske regjeringens likestillingspolitikk ekskluderer mennesker som opplever marginalisering på grunnlag av klasse, 'rase', etnisitet og nasjonalitet. Dette fordi at de ulikheter disse menneskene opplever anses å 'stå i veien' for en effektiv realisering av kjønnslikestilling (ibid.). Mulinari (2009:180) hevder at svenske kjønnsregimer skaper en rasisme for innvandrede, gjennom at kjønnslikestilling har blitt det sterkeste symbolet for nasjonal tilhørighet. Lignende tendenser ser vi også i en norsk kontekst, hvor det har blitt poengtert at kjønnslikestilling blir brukt for å markere et skille mellom 'oss' og 'dem' (Annfelt og Gullikstad, 2013; Gullestad, 2002; Hoel, 2016). Dette gir et bilde av en paradoksal virkelighet hvor likestilling i sin fremstilling genererer en uheldig forskjellsbehandling. Norge har, i likhet med Sverige, brukt likestilling som nærmest en eksportvare, og det er god grunn til å være kritisk til hvordan likestilling og kjønnsstatistikker gjøres relevant og hvilke effekter dette faktisk gir i et nåværende flerkulturelt samfunn.

1.5 Oppgavens posisjonering og relevans

Mye tyder på at kjønnsrelevans i integreringspolitikken gir en situasjon med ekskluderende effekter og denne oppgaven har til hensikt å utforske slike komplekse sammenkoblinger over tid, hvor spørsmål om endring og kontinuitet vil ha en sentral plass. Jeg vil gjennomføre en diskursanalyse av tre stortingsmeldinger om integrering i perioden 1996-2016, med fokus på hvordan likestilling og kjønn har vært en del av integreringspolitikken i ulike tidsperioder. Studien har også som mål å fange opp hvilke virkelighetsforståelser som kan tenkes å ligge bak de aktuelle fremstillingene. Prosjektet har en genealogisk form, som her forstås som en historisk teknikk som sporer konstitusjonen og effektene av spesifikke elementer eller diskurser. Den genealogiske diskursanalysen er utviklet av Foucault og bygger på hans tanker om diskurs, makt og kunnskap (Carabine, 2001). En genealogisk studie vil stille spørsmål ved en gitt diskurs, som vi ofte tar for gitt, og gjøre rede for endringen av denne (ibid.). Dette vil ofte avsløre motstridende forståelser som i siste instans viser hvordan makt har hatt innflytelse på dagens sannhet. Med inspirasjon fra Foucault ønsker jeg å undersøke endringen i forståelsen av likestilling og kjønn i konteksten av integrering. For å forstå hvordan likestilling og kjønn er relevante tematikker i integreringspolitikken vil det være viktig å studere dette i et bredere tidsperspektiv. Endringene av disse sammenkoblingene, med tilhørende diskurser, vil videre kunne synliggjøre endringer i den norske politikken. Min studie vil derfor kunne gi et oversiktsbilde av hvordan likestilling og kjønnete tematikker har blitt en del av integreringsdiskursen samt hvordan forståelser eventuelt har blitt endret i ulike perioder. Dette vil utdype allerede eksisterende forskning innenfor feltet.

1.6 Problemstilling og oppgavens oppbygging

Utgangspunktet for studien er at måten kjønnete tematikker og likestilling veves sammen med integrering på i norsk politikk ikke er tilfeldig eller selvsagt og at dette vil representere noen bestemte forståelser. Problemstillingene for oppgaven er som følger:

- Hvordan har forståelsen av likestilling og kjønn i norsk integreringspolitikk endret seg fra 1990-tallet frem til i dag?
- Hvilke forståelser av 'innvandrere' er representert gjennom disse fremstillingene?
- Hvilke effekter gir dette?

Norge har offisielt, siden 1990-årene, benyttet seg av et utvidet likestillingsbegrep, hvor likestilling omhandler like muligheter og like rettigheter, uavhengig av flere sosiale kategorier som kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, alder, etnisitet og religion (Danielsen et al., 2015:13). Begrepet likestilling er imidlertid tett knyttet til ideen om kjønnslikestilling (ibid.:12.). I oppgaven tar jeg utgangspunkt i at begrepet ikke har et fast innhold. Jeg vil derfor gjengi begrepet på måten det er brukt på, og ønsker videre å analysere frem hvilken forståelse som materialet legger i begrepet. Dette innebærer at jeg ofte vil skrive likestilling, til tross for at innholdet vil variere. Når jeg bruker min egen stemme vil jeg skrive 'kjønnslikestilling' når jeg ønsker å tydeliggjøre at innholdet jeg sikter til, kun inkluderer kjønn som kategori.

Til tross for at den deskriptive definisjonen av en innvandrers er 'en utlandsfødt person' brukes begrepet underforstått først og fremst om en spesifikk gruppe utlandsfødte mennesker i det aktuelle materialet. 'Innvandrere' forstås derfor som utlandsfødte personer som antas å skille seg fra nordmenn når det kommer til aspekter som kultur, religion og livssyn, ofte synonymt med 'innvandrere fra det globale sør'. En svensk innvandrers er for eksempel sjelden tiltenkt i definisjonen av en 'innvandrers', slik

det blir brukt. Dette samsvarer med andre analyser av politiske dokumenter som viser hvordan innvandrerbegrepet i praksis er 'på gli' og implisitt refererer til 'ikke vestlige' innvandrere (Annfelt og Gullikstad, 2013; Berg og Kristiansen, 2010; Midtbøen og Teigen, 2013). Jeg har valgt å skrive dette som en forutinntatt tolkning her, og ikke som et funn, fordi jeg i analysen er mer interessert i hvilke forståelser som blir presentert av 'innvandrere'.

Når jeg spør om effekter viser dette til effekter på flere nivåer. I analysekapitlene retter jeg oppmerksomhet mot hvilke effekter de enkelte fremstillingene kan tenkes å gi samt hvilke effekter som kommer av at forståelsen transformeres. I avslutningskapitlet vil jeg trekke tråder fra funnene som helhet for å si noe om hvilke effekter endringene i forståelsene av kjønn, likestilling og innvandrede kan tenkes å gi. Til slutt er jeg interessert i hvilke effekter de ulike forståelsene samlet kan tenkes å gi for integreringspolitikken som helhet.

I neste kapittel vil jeg gjøre rede for de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for analysen, hvor postkolonial teori, interseksjonalitet og Carol Baccis analysemodell av politikk har lagt føringer for min analytiske tilnærming til materialet. I metoddelen vil jeg presentere forskningsprosessen og det aktuelle materialet for oppgaven. Analysekapitlene er delt i to med tematikkene likestilling og 'innvandrerkvinnen'. I analysen av hvordan kjønn gjøres relevant fant jeg at dette i stor grad blir uttrykt gjennom tematikken om 'innvandrerkvinnen', og dette utgjør derfor grunnlaget for analysekapittel 2. I hvert kapittel analyserer jeg materialet i kronologisk rekkefølge for å følge endringen. Det avsluttende kapitlet vil trekke tråder fra funnene i analysekapitlene og vise til konklusjoner på problemstillingene.

2 Teoretiske perspektiver

I dette kapitlet vil jeg presentere de teoriene som ligger til grunn for analysen i oppgaven. Jeg vil begynne med å introdusere postkolonial teori, som kan sies å være en kritisk akademisk retning som retter søkelyset mot hvordan maktposisjoner mellom vesten og 'det globale sør' kommer til uttrykk. Materialet omtaler nettopp innvandrede fra 'det globale sør' på en implisitt måte og tidligere forskning har vist hvordan maktdynamikker er i spill i integreringspolitikkenes kjønnsrelevans. Her vil jeg også si noe om postkolonial feminisme som har sitt utspring fra denne retningen, som påpeker hvordan vestlig feminisme representerer en makt som skaper en marginalisering av kvinner fra andre deler av verden. Postkolonial teori vil derfor være et godt egnet perspektiv for å klare å fange opp makten som er en del av de aktuelle fremstillingene av kjønnete tematikker og likestilling i integreringspolitikken. I samspill med dette grunnlaget er interseksjonalitet en analytisk tilgang som omfavner hvordan ulike maktforhold bør studeres i en sammenheng. Interseksjonalitet og tilknyttede teorier vil jeg gjøre nærmere rede for i dette kapitlet. I analysen av politikk spesifikt har Carol Bacchi utviklet en diskursanalytisk modell som skal kunne fange opp meningsproduksjonen som ligger bak politiske fremstillinger. Denne modellens teoretiske grunnlag har influert oppgavens utforming og lagt sterke føringer for analysen, noe jeg vil presentere sist i teorikapitlet.

2.1 Postkolonial teori

I analysen henter jeg inspirasjon fra postkolonial teori hvor et grunnleggende utgangspunkt er at kolonialisme og imperialisme, med tilhørende maktstrukturer, fortsatt har en stor innvirkning på verden i både materiell og diskursiv forstand. Edward Said er en viktig bidragsyter innenfor denne retningen hvor hans bok 'Orientalismen' utfordret store deler av det akademiske miljø (Thorbjørnsrud, 2004). Her viste Said ([1978] 2004) hvordan vesten har produsert representasjoner av Orienten med utgangspunkt i egne formål, nemlig for å virke som et negativt speilbilde av seg selv. Resultatet ble en oppdiktet Orient som baserer seg på en idé av at det eksisterer forskjeller mellom 'oss' og 'dem', hvor 'dem' forstås som underutviklet, ufullstendige og enfoldige, noe som konstituerer en forståelse av vesten som den positive motsats (ibid.). Dette ledet til det Said ([1978] 2004) omtalte som den 'Orientaliske diskurs' som har bidratt til å gjøre kolonialisering mulig og legitimt. I mitt materiale omtales ikke Orienten som sådan, men begrepet 'innvandrere' brukes, som nevnt, ofte synonymt med mennesker fra det globale sør. Et av Sids ([1978] 2004) viktige poeng er hvordan vestens fremstillinger omdannet Orienten fra 'noe', altså med utgangspunkt i den faktiske kulturen som skulle studeres, til å være 'noe annet', det vil si med utgangspunkt i egen kultur. Slike representasjoner, hvor 'de' blir forstått som 'de andre', baseres på en forståelse av at 'de' ikke er mer enn en dårlig etterligning av 'oss'. Tidligere forskning peker på at likestilling i politikken har blitt brukt som en måte å markere et skille mellom 'oss' og 'dem', og det vil være relevant å undersøke materialet med utgangspunkt i postkolonial teori. Et postkolonialt perspektiv ønsker å utforske fremstillinger og forståelser av 'de andre', og i min problemstilling undres jeg over hvilke forståelser av innvandrede som er representert i materialet. Spørsmålet for analysen blir således hvorvidt fremstillingene om kjønnete tematikker kan sies å bygge på en forståelse av 'oss' og 'dem' og videre hvordan dette

kan sies å vise til at 'vi' er bedre enn 'dem'. Her forstås 'vi' som mennesker med opprinnelse i vesten og 'de' vil sikte til innvandrede mennesker fra det globale sør. I fremstillinger av 'de andre' vil det også være relevant å undersøke hvorvidt dette konstituerer andre, positive forståelser av 'oss'.

I forlengelsen av postkolonial teori har postkolonial feministisk kritikk vektlagt hvordan den vestlige feministiske tankegang er preget av en implisitt hvithet som, i likhet med mannlige perspektiver, har en prioritert gyldighet (Arnfred, 2007). Den postkoloniale feministiske kritikken synliggjør begrensningene ved den vestlige feministiske tankegang som både besitter definisjonsmakt samtidig som ikke alle kvinner blir inkludert innenfor feminismens begreper og teorier. Retningen tydeliggjør hvordan kjønn ofte har en sentral rolle i konstruksjoner av 'oss' og 'dem', som tidligere forskning også har pekt på. Thun (2013) viser for eksempel at kvinner i såkalte 'majoritetskvinneorganisasjoner' definerer kvinnesaker og feminisme på en måte som ikke inkluderer saker som angår kvinner med innvandrerbakgrunn. Dette er viktig perspektiv når jeg skal studere likestilling og kjønn i konteksten av integrering og kan hjelpe til med å få øye på hvordan virkelighetsforståelser av kjønn og likestilling bygger på et vestlig utgangspunkt og tankemåte. Som Arnfred (2007:208) kommenterer kan disse implisitte forståelsene være vanskelig å få øye på innenfra. Jeg bruker derfor to viktige forskere og feminister på området, Chandra Talpade Mohanty ([1984] 2007) og Oyeronke Oyewumi ([2002] 2007), som begge har en ikke-vestlig bakgrunn og kan hjelpe meg med å få øye på den eventuelle etnosentrismen som kjønnete tematikker bygger på. Mohanty, som er fra India, har skrevet 'Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses', utgitt i 1984, som er en klassiker innen postkolonial feministisk kritikk (Arnfred, 2007:207). Mohanty er inspirert av Foucault, men bygger også på standpunktfeminismen som legger til grunn at kunnskap er produsert av mennesker innenfor bestemte sosiale, kulturelle og geografiske posisjoner (Arnfred, 2007:208). Sandra Harding, som har utviklet standpunktfeminismen, viste i sin bok 'Whose Science? Whose Knowledge?' (1991) hvordan det vi forstår som objektiv og nøytral kunnskap egentlig tar utgangspunkt i et rasemessig hvitt og kjønnsmessig mannlige perspektiv. Oyewumi, som er fra Nigeria, har skrevet 'Conceptualizing Gender: Eurocentric Foundations of Feminist Concepts and the Challenge of African Epistemologies' som er utgitt i 2002. Oyewumi tilhører befolkningsgruppen Yoruba og har gjennom dette perspektivet, og videre analyser, kunnet vise hvordan selve begrepet 'kvinne' brukes på en måte som ikke vil være gyldig i alle samfunn. I analysen av hvilke forståelser de aktuelle fremstillingene tar utgangspunkt i, vil det være relevant å tenke kritisk om hvilket perspektiv dette springer ut av, både når det kommer til 'rase' og kjønn. Postkolonial feministisk kritikk viser hvordan flere sosiale differensieringer, her rase og kjønn, kan skape forskjeller og maktrelasjoner, noe som leder frem til det neste perspektivet som anvendes i oppgaven.

2.2 Interseksjonalitet

For å kunne studere hvordan ulike kategorier og forskjeller som knyttes til makt virker og produserer bestemte forståelser bruker jeg interseksjonalitet som et teoretisk og sensitiverende begrep. Kimberlé W. Crenshaw lanserte begrepet i 1989 i artikkelen 'Demarginalizing the Intersections of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics' som en metafor for hvordan maktdimensjonene kjønn og rase virker i en sammenheng. Begrepet har fått stor spredning og kjerneinnholdet i interseksjonalitetsbegrepet sikter til å fange opp selve sammenvevingen av flere differensierende sosiale kategorier, så som kjønn, 'rase',

klasse, alder og seksualitet (Gullikstad, 2013). I min analyse innebærer dette at jeg er interessert i hvordan interaksjonen av kategorier, som 'innvandrere' og 'kvinne', virker med hensyn til makt og forståelsen av innvandrede. Begrepet interseksjonalitet har sine røtter i den nordamerikanske svarte feminismen, men det finnes flere mulige tilnærminger til hvordan begrepet kan forstås og brukes (Berg, Flemmen og Gullikstad, 2010).

Jeg tar utgangspunkt i Staunæs (2003) definisjon av interseksjonalitet som en prosess som 'gjøres', hvor makt ikke kommer i ferdig innpakkede størrelser som 'hører til' bestemte sosiale kategorier. Dette innebærer at jeg ikke tar utgangspunkt fra at kategorien 'innvandrere' eller 'kvinne' er gitt på forhånd eller kommer med en viss grad av makt i seg selv, men at slike kategorier og maktforhold må analyseres i en gitt kontekst. En kontekstuell forståelse henger også sammen med Staunæs og Søndergaards (2013) tolkning av begrepet hvor de snakker om 'rotete tilblivelsesrom' og vektlegger en forståelse av makt som produktiv i likhet med Foucault. Dette innebærer at kategoriene skapes av makten, og eksisterer ikke forut for makten, men makten konstituerer dem gjennom bestemte utsagn og handlinger (Staunæs og Søndergaard, 2013). En slik forståelse gjør at jeg ønsker å se på hvordan fremstillinger produserer bestemte kategorier og maktforhold, noe som ivaretar kategoriens dynamiske karakter i analysen. Det er mulig at analysene uansett ville fått samme resultat som om jeg gikk inn i analysen med en mindre flytende forståelse av makt og kategorier, men utgangspunktet er imidlertid viktig å poengtere.

I en anerkjennelse av at maktrelasjoner skapes i kontekst bruker jeg også Avatar Brahs (2003) begrep om minoritetsgjøring (oversatt fra det engelske ordet 'minoritising') som setter fokus på at minoriteter skapes og blir til gjennom prosesser. Brah (2003) er spesielt kritisk til begrepsbruken 'minoritet' når det brukes som et synonymt begrep på innvandrede fra det globale sør, og mener dette virker som et høflig begrep for fargede mennesker. Begrepet vil med utgangspunkt i denne betydningen samle mange ulike minoriteter, med ulik kultur og bakgrunn, i en og samme kategori. 'Minoritet' blir med dette en artikulering som ikke viser til innvandrede egen identitet eller kultur, men isteden poengterer underordningen og annerledesheten fra den dominerende kulturen (ibid.). I likhet med postkolonial teori vil begrepet minoritet, når det blir brukt om innvandrede generelt, fokusere på hvordan 'de' ikke er 'oss'. Dette gjør at innvandrede egen identitet fremstår som lite relevant til fordel for fremtoningen på at innvandrede vil representere en fastlåst identitet som er underordnet majoritetsbefolkningen.

Mens Brah kun fokuserer på hvordan minoriteter gjøres tilbyr Staunæs og Søndergaard (2013) hva de kaller for en majoritetsinkluderende tilgang. De poengterer hvordan makt ikke kun handler om undertrykkelse, men om flytende posisjoneringer med både minoriserende og majoriserende effekter. For min analyse gir dette et fokus på at i enhver konstitusjon av 'den andre' skapes også 'den første'. Teorien viser til at når noe konstrueres som annerledes, innebærer dette noe relasjonelt, det vil si at dette er annerledes fra noe annet, som i sin tur vil forstås som det vanlige og generelle. En majoritetsinkluderende tilgang rommer hvordan minoriteter og majoriteter skapes i relasjon til hverandre, som åpner opp for at 'den andre' kan bli 'den første' når konteksten endres (Staunæs og Søndergaard, 2013). Perspektivet medfører spørsmål som: I hvilken sammenheng er hvilke kvinner ikke lenger en del av 'de andre'? I hvilken sammenheng kan eventuelt menn ikke lenger være forstått som 'de første'? Hvordan fremkommer slike maktposisjoneringer i politikkenes fremstillinger?

2.3 Bacchi: 'Hva representeres problemet som?'

I analysen av mitt materiale har jeg videre latt meg inspireres av Carol Bacchis modell 'Hva representeres problemet som?' (min oversettelse fra engelsk). Dette er en modell som kan sies å være både en teori og en konkret fremgangsmåte for analyse. Med tanke på at jeg ikke har brukt modellen som en gjennomgående metodikk i analysen har jeg valgt å presentere dette som et teoretisk utgangspunkt for oppgaven, til tross for at den også har hatt metodologiske innvirkninger på det praktiske arbeidet.

Modellen til Bacchi (2009) ønsker å få tak i meningsproduksjonen som finnes i politiske uttalelser og dokumenter, og forstås som en diskursanalytisk modell som er spesielt utviklet for å analysere politikk. Denne tilnærmingen bygger på noen grunnleggende forståelser av hvordan en bør studere politikk, som har vært et viktig utgangspunkt for oppgaven. Bacchi (2009:ix) vektlegger hvordan politikk må forstås som et kulturelt produkt som tar form i en spesifikk kontekst og hvor målet med å studere politikk vil være å forstå hvordan den politiske styringen fungerer. Politikk bygger på en implisitt forståelse av at det eksisterer et problem som politikken skal løse, og akkurat dette oppjoner denne tilnærmingen mot. Isteden for å ta utgangspunkt i at politikk adresserer problemer som eksisterer utenfor politikken, vil denne modellen legge til grunn at problemer formes og skapes innenfor politikken som sådan (Bacchi, 2009). I forlengelsen av dette ønsker tilnærmingen å få tak i hvilket problem politikken viser til, da selve problemforståelsen ofte blir tatt for gitt på en måte som gjør at problemene ikke utdypes og gjøres rede for eksplisitt (ibid.). Et enkelt eksempel på dette er et tiltenkt politisk tiltak om 'kompetanseheving til kvinner som et ledd for å fremme likestilling på arbeidsmarkedet'. Et slikt tiltak vil implisitt bygge på en problemforståelse av at kvinner mangler kompetanse og derfor ikke er like representert på arbeidsmarkedet som menn. Uttalelsen vil også bygge på en tanke om at det er problematisk hvis ikke begge kjønn deltar på arbeidsmarkedet i like stor grad. Modellens budskap bygger på at det er avgjørende å skifte fokus fra hvordan politikk viser til løsninger på problem, til hvordan løsningene er en representasjon av problemer (Bacchi, 2009:xii). Problemrepresentasjon vil altså i denne sammenhengen vise til forståelsen av et gitt 'problem' som er underforstått i politikken. I tråd med dette har jeg i analysen av materialet prøvd å skrive frem de implisitte 'problemene', det vil si problemrepresentasjonene, eksplisitt, for å så granske disse nærmere. I denne granskningen vektlegger Bacchi (2009) at det er viktig å fokusere på de antagelsene og forutsetningene som ligger til grunn for, og former, den aktuelle politikken. Dette samsvarer også med den overordnede målsetningen for diskursanalysen generelt, som jeg gjør nærmere rede for i neste kapittel. Bacchis (2009:xi) utgangspunkt er at vi bør rette fokus bort fra antagelser om at problemer eksisterer og isteden fokusere på hvilke måter spesifikke representasjoner av problemer påvirker hvordan vi blir styrt av politikken. I dette ligger det en anerkjennelse av at politikk, med tilhørende problemrepresentasjoner, vil påvirke enhver dimensjon av våre liv, både i materiell og diskursiv forstand (Bacchi, 2009:xviii). Dette har bidratt til å gjøre meg opptatt av hvordan aktuelle problemrepresentasjoner i stor grad eksemplifiserer den politiske makten, gjennom å fokusere på hvilke effekter de ulike representasjonene kan tenkes å gi. Med utgangspunkt i dette har Bacchi utviklet en konkret analysemodell som består av seks spørsmål som kan brukes på et gitt politisk materiale, og disse er:

1. Hva er problemet representert til å være i en bestemt politikk?
2. Hvilke forutsetninger eller antagelser ligger til grunn for denne fremstillingen og problemet?

3. Hvordan har denne representasjonen av problemet kommet til?
4. Hva er uproblematisert i denne problemrepresentasjonen? Hvor er det tausheter? Kan problemet bli forstått annerledes?
5. Hvilke effekter produserer denne problemrepresentasjonen?
6. Hvordan/hvor har denne problemrepresentasjonen blitt produsert, formidlet og forsvart? Hvordan kan det stilles spørsmålsteget ved, forstyrres og erstattes? (Bacchi, 2009).

Det første spørsmålet forstås som et avklarende, overordnet spørsmål som ønsker å få tak i hva det er politikken sikter til å endre, mens spørsmål 2-6 sikter til å grave dypere i dette endringsforslaget (Bacchi, 2009). Spørsmålene fungerer som et grunnlag for fokuset i analysen av materialet, og jeg beskriver nærmere hvordan jeg har brukt disse spørsmålene i neste kapittel. Her ønsker jeg å løfte frem hvordan spørsmålenes teoretiske grunnlag har lagt føringer for oppgavens utforming.

Det første spørsmålet legger til grunn en forståelse av at hvordan en tenker om noe, former hva en ønsker å gjøre, en logikk som også innebærer at politiske tiltak vil avsløre hvordan en tenker om et problem (Bacchi, 2009:3). Dette har vært en viktig forståelse i arbeidet med analysen, som for eksempel at jeg tar utgangspunkt i at spesielle tiltak til kvinner bygger på en forståelse av at kvinner trenger noe mer eller noe annet enn 'ordinære' tiltak. Spørsmål 2 sikter til å få tak i hvilken meningsramme som må være på plass for at tankemåten skal gi mening (Bacchi, 2009:5). Her vektlegger Bacchi (2009:8) blant annet at det er mye som står på spill i hvordan politikken forstår såkalte 'konsepter', som likestilling, og hvordan en endring i denne forståelsen kan endre problemrepresentasjoner. Produksjonen av menneske kategorier vil også ha betydelig effekt for hvordan politikken fungerer, i tillegg til at slike organiseringer vil påvirke hvordan mennesker tenker om seg selv og andre (Bacchi, 2009:9). I min oppgave fokuserer jeg på et konsept, likestilling, og en menneske kategori, 'innvandrerkvinnen'. Jeg ser på hvordan disse har blitt forstått i politiske dokumenter over tid. Ifølge Bacchi vil således en slik analyse være et godt bidrag til å forstå hvordan vi blir styrt av politikken. Spørsmål 3 bygger på Foucaults genealogiske teori og anerkjenner at problemrepresentasjoner eksisterer over tid samt at politisk endring bør reflekteres over (Bacchi, 2009:10), noe som er et essensielt aspekt ved oppgavens utforming. Spørsmål 4 bygger på en antagelse av at politiske problemrepresentasjoner alltid vil innebære en begrensning (Bacchi, 2009:12-13), noe jeg forsøker å belyse i analysen. Spørsmål 5 bygger på antagelsen om at problemrepresentasjoner vil innebære ulike typer vanskeligheter eller skade for medlemmer av noen grupper i større utstrekning enn for andre grupper. Når jeg i min problemstilling spør om hvilke effekter forståelsene gir legger jeg til grunn Bacchis forståelse av effekter. Med effekter siktes det ikke til utfall eller klassisk evaluering, men 3 typer mer subtile effekter; diskursive effekter, subjektivering og levde effekter (Bacchi, 2009). Spørsmål 6 tar utgangspunkt i at det kan være relevant å se etter hvilke midler som blir brukt for at en bestemt problemrepresentasjon blir dominerende og hvorvidt det eventuelt er mulig å bestride dette (Bacchi, 2009:19). Måten noe blir fremstilt på vil således kunne ha betydning for hvordan politikken fungerer, og dette har jeg trukket frem i analysen. Bacchis analysemodell har således hatt teoretiske innvirkninger på oppgaven som helhet, både med tanke på oppgavens design og hvilket perspektiv materialet analyseres gjennom.

3 Metode

I dette kapitlet vil jeg beskrive, og reflektere over, den metodologiske fremgangsmåten for oppgaven samt gjøre rede for det aktuelle materialet. Da målet var å utdype den eksisterende forskningen tilknyttet kjønnsrelevans i integreringspolitikk fant jeg det hensiktsmessig å gjøre en diskursanalyse. Diskursanalysen bygger på bestemte filosofiske premisser og er en hel pakke hvor teori og metode er uløselig knyttet sammen (Jørgensen og Phillips, 1999) Prosjektet har sprunget ut av disse filosofiske premissene, og har dermed formet flere valg og avgrensninger for oppgaven. Hva jeg ønsker å analysere, har dermed lagt føringer på utvelgelsen av materialet. Derfor vil jeg i dette kapitlet først redegjøre for analysemåten og deretter beskrive prosessen for utvalget av materialet. Videre vil jeg gi en beskrivelse av de tre stortingsmeldingene som utgjør det endelige materialet for analysen. Til sist reflekterer jeg over kvalitative aspekter ved arbeidet, hvor situert forskning gjøres gjeldende.

3.1 Kvalitativ metode

For å studere endringen i forståelser av likestilling og kjønn i norsk integreringspolitikk har jeg benyttet meg av kvalitativ metode. Kvalitativ metode består av et mangfold av fremgangsmåter og typer av data som blir brukt, hvor hensikten er å fordype seg i de sosiale fenomenene som studeres (Thagaard, 2013:11). Et viktig karakteristisk trekk for kvalitativ metode er analyse og fortolkning (ibid.). Flere av fremgangsmåtene i kvalitativ metode kjennetegnes av at forskeren etablerer direkte kontakt med personene hen studerer, for eksempel gjennom intervju eller observasjon. Jeg har imidlertid valgt å bruke politiske dokumenter i besvarelsen av min problemstilling.

3.2 Tekstanalyse

Bruk av tekster som datamateriale, ofte omtalt som dokumentanalyse, innebærer en systematisk prosedyre for gjennomgang eller evaluering av dokumenter, som kan ha mange forskjellige former (Bowen, 2009). Dokumentanalyse brukes for å kunne si noe om omkringingliggende forhold eller bakenforliggende ideer (Bratberg, 2017:11), og vil slik all kvalitativ analyse fordre analyse for å utvikle empirisk kunnskap. Mitt prosjekt har fokus på norsk integreringspolitikk og politikk er ofte forankret og gjort eksplisitt i skriftlige dokumenter. Valgprogram, prinsippprogram, offentlige utredninger, meldinger til stortinget, lovforslag, planer og budsjetter er eksempler på skriftlige dokumenter som representerer det vi refererer til som politikk. Også muntlige politiske utspill som for eksempel høringer, debatter og taler er nedfelt i skriftlige dokumenter. Med tanke på konteksten for min oppgave, fremstår tekstanalyse derfor som et naturlig valg. Coffey (2013) referer til skriftlige dokumenter som sosiale fakta ved at de produseres, deles og brukes på sosiale måter og vil kunne forstås som en versjon av virkeligheten, noe som gjør disse til et viktig bidrag for kvalitativ forskning. Å bruke foreliggende data har en verdi da slike data eksisterer uavhengig av forskerens innblanding (Thagaard, 2013:58; Bowen, 2009:27). For studier hvor det er direkte kontakt mellom forsker og de personene som studeres vil det medføre et omfattende ansvar og flere etiske dilemmaer som må tas stilling til (Thagaard, 2013; Slethei, 1999). Etiske spørsmål tilknyttet samtykke, konfidensialitet, personvern, anonymitet, taushetsplikt og konsekvenser for deltakelse vil ikke gjøres gjeldende ved dokumentstudier. Å studere foreliggende tekster

har dermed færre etiske begrensninger enn andre kvalitative metoder. I tillegg er dokumenter ofte lett tilgjengelige og tidsbesparende for forskeren (Bowen, 2009:31). I tekstanalysen finnes det flere ulike tilnærminger, og forskningsstrategien velges ut fra hvilke spørsmål man søker svar på (Bratberg, 2017). Allerede tidlig i prosjektutformingen fant jeg ut at jeg ville benytte meg av diskursanalyse, som i seg selv også legger opp til tekstsner analyse.

3.3 Diskursanalyse

Denne oppgaven er inspirert av tidligere forskning som har funnet at kjønn, på ulike måter, er et relevant element i norsk integreringspolitikk, noe som vekket min interesse. Tidlig i prosjektet lurte jeg på hvordan kjønn gjøres relevant, hvordan dette fremstilles og hvilke virkelighetsforståelser som ligger til grunn for denne sammenkoblingen. Slike spørsmål gjorde at diskursanalyse utmerket seg som en egnet analytisk tilnærming. Hvis en er opptatt av hvordan en bestemt tematikk eller politikkområde har blitt en integrert del av et annet politikkområde vil diskursanalyse være et fruktbart analytisk spor (Bratberg, 2019:41). I diskursanalyse er man opptatt av hvordan virkelighetsoppfatninger formes og opprettholdes gjennom språk samt ønsker man å få innsikt i forestillingene som ligger til grunn for en gitt tekst (Bratberg, 2017). I utsagn om likestilling eller kjønnsstatistikker i integreringspolitikken vil dette i seg selv representere en bestemt mening. Dette vil imidlertid også eksistere innenfor noen rammer, diskurser, som har lagt føringer på hva som er rimelig å anta og mene. For å forstå denne sammenkoblingen i integreringspolitikk, og ikke minst hvordan den har oppstått, vil det være relevant å finne ut hvilke diskurser som ligger til grunn for den språklige praksisen.

Jørgensen og Philips (1999:9) definerer diskurs som «*En bestemt måte å snakke om og forstå verden (eller et utsnitt av verden) på*» (min oversettelse). Diskursanalysen bygger på et sosialkonstruktivistisk grunnlag og den franske filosofen Michel Foucault er en foregangsmann innenfor diskursanalysen (Bratberg, 2017:30). Et viktig utgangspunkt er at mening ikke er objektiv, men skapes gjennom språklig kommunikasjon (Bratberg, 2017). Diskursanalysen prøver således å fange hvordan kollektive forestillinger skapes og opprettholdes gjennom språklige fremstillinger. Dette innebærer et utgangspunkt hvor språklige fremstillinger ikke bare er en presentasjon av virkeligheten, men også en skaper av en gitt virkelighet. Edward Saids arbeid, som jeg viste til i teorikapittelet under postkolonial teori, forstås som en omfattende diskursanalyse, hvor flere ulike fremstillinger om 'de andre' til sammen skapte den orientalske diskurs.

Det er også andre mulige inngangsmåter for å belyse min problemstilling, og en nærliggende tekstanalyse er idéanalyse. Denne tilnærmingen egner seg særlig godt for å studere politikk og prøver å forstå hvilke ideer som ligger bak politiske budskap og beslutninger (Bratberg, 2017). Ideanalyse, i likhet med diskursanalyse, ønsker å spore underliggende ideer i en tekst, men her vektlegges også betydningen av hvor ofte noe nevnes (ibid.). Her hadde jeg kunnet telle hvor ofte likestilling eller innvandrerkvinnen nevnes i integreringspolitikk for å si noe om omfanget og dermed betydningen av fenomenet i integreringspolitikken. Jeg er imidlertid mest opptatt av å gå i dybden av forståelsene som ligger til grunn for fremstillingene om likestilling og kjønn, herunder 'innvandrerkvinnen'. Som Kjeldstadli (1999:242) sier er det tull å telle det som ikke telles kan, og jeg mener at det er mer til denne tematikken enn hva som faktisk er eksplisitt uttrykt. Diskurser vil til tider også kunne leses ut av mer implisitte og tause fremstillinger i en tekst, noe en telling av begreper ikke vil klare å fange opp. Coffey (2013)

argumenterer for at det analytiske potensialet av å forstå sosiale prosesser i dokumenter vil kreve en tilnærming hvor meningsdannelse, tiltenkte betydninger og det leste budskapet legges til grunn for kritisk analyse. Det er med andre ord ikke bare det skrevne innholdet som utgjør grunnlag for analyse. Kvantitative tiltak, tematisk analyse og innholdsanalyse kan forstås som tilnærminger som ser på dokumenter som kun en informasjonsressurs og dermed ikke anerkjenner de aktuelle dokumentene som en egen sosial aktør som produserer en bestemt mening av virkeligheten. Coffey (2013) mener at det i forståelsen av dokumenter som sosiale fakta er viktig å spørre hvilken virkelighet dokumentene konstruerer og hvordan. Andre analytiske tilnærminger, i likhet med diskursanalyse, fokuserer på dokumenters egen virkelighetsforståelse. Tilnærmingene inkluderer deriblant narrativ analyse og semiotikk. Diskursanalysen vil imidlertid fokusere på struktur, makt og de kollektive forståelsene som kommer til uttrykk i språket og vil være godt egnet for å analysere politiske dokumenter. Med tanke på tematikken om innvandrede og i lys av tidligere forskning, mener jeg videre at det vil være viktig å benytte en tilnærming som i stor grad prøver å favne om de underliggende maktstrukturene som gjør seg gjeldende.

I arbeidet med å analysere materialet har Carol Bacchis analysemodell vært et godt hjelpemiddel, nærmere redegjort i teorikapittelet. Modellen kan brukes gjennom å adressere hvert spørsmål separat og uttømmende i sekvens. Et annet alternativ er å gjennomføre en integrert analyse, hvor spørsmålene blir brukt når det er egnet for analysen (Bacchi, 2009:181). Bacchi viser i kapittel 8 i boken 'Analysing Policy: What's the problem represented to be?' (2009) et eksempel på en slik bruk av analysemodellen, som har inspirert min fremgangsmåte i analysearbeidet. Ved oppstart av analysearbeidet hadde jeg en liste med de seks spørsmålene foran meg; disse ble brukt aktivt og lineært på materialet. Etterhvert som jeg ble bedre kjent med modellen og materialet, brukte jeg spørsmålene på en eklektisk og sensitiverende måte. Med dette ønsket jeg at spørsmålene ikke skulle legge for store føringer på funnene, men heller virke som et hjelpemiddel for å få øye på de funnene som kunne besvare mine problemstillinger. Med tanke på hvordan jeg har brukt modellen, samt med hensyn til flyten i teksten, har jeg valgt å ikke nevne modellen til Bacchi eksplisitt i analysedelen. Noen ganger ville svarene på spørsmålene oppleves som en digresjon fra teksten og dermed bremse analysen fremfor å løfte den. Bacchis modell er i tillegg best egnet til bruk på konkrete politiske tiltak og forslag, mens en stortingsmelding også legger frem områder som ikke er politiske tiltak, som for eksempel plattform og bakgrunn for meldingen, generelle målsetninger og forskning på de aktuelle tematikkene. Gjennom analysen vil det imidlertid fremgå implisitt at jeg besvarer spørsmålene fra Bacchis modell på en eklektisk måte.

3.4 Utvalg

Det kan fremstå som at forskningsarbeid følger en lineær prosess, men kvalitativ forskning knyttes til en syklisk modell (Thagaard, 2013:32). Dette innebærer at de ulike delene av prosessen, herunder utforming av problemstilling, innsamling av data, analyse og tolkning, står i et gjensidig påvirkningsforhold til hverandre (Thagaard, 2013:31). Jeg vil i det følgende gjøre rede for forskningsprosessen og utvalget av materialet for oppgaven.

Oppgavens endelige materiale er tre stortingsmeldinger fra tidsperioden 1997-2016. Jeg startet arbeidet med utgangspunkt i problemstillingen 'Hvordan gjøres kjønn relevant i norsk integreringspolitikk?', hvor den første avgrensningen ble at politiske

dokumenter ble mitt kildegrunnlag. Skriftlige kilder som berører integreringspolitikk kan riktignok være mer enn politiske dokumenter. Jeg hadde også kunnet valgt å studere politiske medieoppslag, intervjuer med enkelte politikere eller sosiale medier for å belyse noen aspekter ved norsk integreringspolitikk. Politiske dokumenter representerer imidlertid en offentlig erkjent kanal hvor politiske aktører selv har makt og anledning til å uttrykke både ideologisk og praktisk politikk. Slike dokumenter kjennetegnes for å være godt bearbeidet og har vært gjennom flere runder hvor mange mennesker har vært involvert i utformingen. Dette kan tyde på at teksten representerer en mer kollektiv virkelighetsoppfatning enn eksempelvis enkelte individuelle uttalelser, noe som vil styrke kvaliteten i en diskursanalytisk tilnærming fordi de forståelsene materialet bygger på vil kunne sies å være nettopp diskurser.

Politiske dokumenter kan i sin tur referere til et hav av informasjon og ulike dokumenter som er fremstilt av et mangfold av fagfolk og politikker. Her hadde jeg flere runder hvor jeg først var inne på at jeg skulle bruke flere ulike typer av politiske dokumenter og velge ut de dokumentene hvor kjønnsrelevans er mest fremtredende. Tanken var at tematiseringer og formuleringer som tok opp kjønn og bar preg av et meningsbærende språk skulle trekkes ut og studeres nærmere, uavhengig av sitatenes opphav. Ulike typer politiske dokumenter kan imidlertid være veldig ulike med tanke på utforming, kontekst og formål, noe som gjorde at denne fremgangsmåten ikke fremstod som hensiktsmessig for å ivareta forskningens kvalitet. For å ikke forvri informasjonen en får ut av materialet er det viktig å se på hvilken type kilde vi bruker samt med hvilket formål og hvilken kontekst den er skapt i (Kjeldstadli, 1999). Coffey (2013) løfter også frem viktigheten av å studere dokumenter for hva de er, noe som innebærer en anerkjennelse av dokumentenes rolle og særegenheter med tanke på hvilken type dokument som studeres. Med tanke på oppgavens omfang fant jeg det derfor hensiktsmessig å avgrense meg til å benytte en type politisk dokument, og vurderte å bruke partiprogrammer. Partiprogrammer tar for seg alle politiske områder og en slik analyse hadde kunnet få frem bredden og de ideologiske forskjellene i norsk politikk. Det vil mest sannsynlig eksistere ulike diskurser innad i de ulike partiene, noe som hadde vært interessant å undersøke. Disse dokumentene er dog ideologisk basert og fremstiller partienes politiske ståsted og normative målsetninger hvilket ikke gir noen garanti for at dette gjenfinnes i utøvende politikk. Med tanke på min problemstilling og ønsket om å gjøre en diskursanalyse ønsket jeg å fokusere på politisk praksis. Poenget med diskursanalyse er å avdekke og analysere de normative rammene som ligger til grunn for handling, og det gir derfor ingen mening å fullstendig fokusere på politiske dokumenter hvor aktørene selv erklærer sitt normative ståsted. En stortingsmelding derimot er et dokument som regjeringen legger frem for Stortinget og skal presentere regjeringens fremtidige politikk innenfor et bestemt område, og jeg valgte dermed å fokusere på stortingsmeldinger.

I samspill med tidligere forskning på feltet, problemstillingen, det teoretiske grunnlaget og analysemetoden fant jeg ut at jeg ønsket å gjøre en genealogisk diskursanalyse. Flere tidligere studier på feltet har sett på enkelte politiske dokumenter, men ingen har hatt fokus på endringen av kjønnede tematikker i integreringspolitikken. Et sentralt poeng ved Foucaults mange arbeider er å demonstrere at tingenes orden lett kunne vært annerledes (Neumann, 2001:37), og dette vil den genealogiske diskursanalysen være spesielt egnet til. Genealogi, slik som Foucault forstod det, er en form for historie som kan gjøre rede for konstitusjonen og endringen av bestemte sannheter og diskurser, som vil avsløre hvordan makt har hatt innflytelse på sannhet (Mills, 1997). I tråd med dette valget var jeg i behov av flere stortingsmeldinger fra ulike

tidsperioder som materiale. Kjønn og likestilling ble en tydelig integrert del av norsk integreringspolitikk i stortingsmeldingen «*Om innvandring og det flerkulturelle Norge*», som kom ut 1997. (KAD, 1997; Jacobsen og Gressgård, 2002). I diskursanalysen er prinsippet at hver tekst vil muliggjøres av de tekstene som har eksistert før den, men det vil være nødvendig å avgrense i tid (Neumann, 2001:57). Jeg valgte derfor å starte med den integreringsmeldingen hvor kjønn presenteres som en tematikk for første gang. Etter dette har regjeringer av ulik politisk ståsted lagt frem ytterligere to stortingsmeldinger som i sin helhet tar for seg integreringspolitikk og disse er: «*En helhetlig integreringspolitikk. Mangfold og fellesskap*» (BLD, 2013) og «*Fra mottak til arbeidsliv. En effektiv integreringspolitikk*» (JBD, 2016). Det har enda ikke kommet noen nyere melding om integrering. Disse tre stortingsmeldingene utgjør derfor materialet for oppgaven.

Gjennom analysen ble det tydelig at likestilling var et relevant begrep i tematikken om kjønn, og sammen med den genealogiske utformingen, ble dette inkorporert i problemstillingen. I studiet av hvilke virkelighetsoppfatninger som kan gjenfinnes i en tekst, vil det også være mulig å si noe om hvilke effekter den gitte fremstillingen gir (Bacchi, 2009; Bratberg, 2017; Coffey, 2013). Dette samt forståelser av innvandrede, har vært en del av problemstillingen gjennom hele arbeidet med masteroppgaven. Jeg har valgt å bruke begrepet 'innvandrede' isteden for 'innvandrere' i stor grad gjennom analysen for å markere at å innvandre er noe en gjør og ikke er, i håp om å ikke være med å reprodusere identiteten 'innvandrere', som bærer med seg stigmatisering i vårt samfunn.

3.5 Beskrivelse av stortingsmeldingene

Flere forskere innen forskningsmetodikk fremhever viktigheten av å kontekstualisere analysene som gjøres (Coffey, 2013; Haraway, 1988; Kjeldstadli, 1999), og jeg ønsker derfor å beskrive materialet kort her. En stortingsmelding er, som nevnt, et dokument som regjeringen legger frem for Stortinget og skal presentere regjeringens fremtidige politikk innenfor et bestemt område. Stortingsmeldinger er skrevet av ansatte i departementer i samarbeid med den politiske ledelsen, men har ikke navngitte forfattere. Meldingene skal isteden representere regjeringens offisielle syn og politikk, og er ofte preget av et allvitende og kamuflert språk. De tre stortingsmeldingene som utgjør materialet for analysen er alle bygget opp på en lignende måte. Meldingene starter med en innledning hvor utgangspunktet for meldingen og overordnede målsetninger gjøres rede for, og er videre delt opp i ulike kapitler med relevante tematikker for den aktuelle politikken. De tre meldingene som utgjør materialet for oppgaven skal ta for seg integreringspolitikk, men har ulike uttalte formål. Enkelt fortalt vektlegger meldingen fra 1997 innvandringsmuligheter. Meldingen fra 2013 adresserer muligheter og utfordringer tilknyttet innvandring. Meldingen fra 2016 fokuserer på å løse utfordringene som sies å være følgevirkninger ved innvandring. Den eldste meldingen er utgitt av en rød regjering, den nestkommande av en rød/grønn regjering, mens den nyeste meldingen er utgitt av den nåværende blå regjeringen. Meldingene har en lengde på 100 (1997), 150 (2013) og 123 (2016) sider.

3.6 Situert forskning

Å tolke datamateriale i en undersøkelse vil innebære å foreta en refleksjon over meningsinnholdet med utgangspunkt i teoretiske retninger og analytiske verktøy. Jeg som forsker vil ha innflytelse på oppgaven da all tolkning innebærer en form for

subjektivitet, i tillegg til at valgene som berører oppgavens forskningsdesign ikke er tatt i et objektivt vakuum. Det vil neppe bety at forskningen er ugyldig så fremt det gis en fremstilling av hva som ligger til grunn for de subjektive kreftene som er i sving i arbeidet. Jeg ønsker derfor å si noe om hvordan jeg, i rollen som forsker, kan ha preget analysen.

Jeg er bevisst over at allerede i valg av tema har jeg tatt del i produksjonen av mening som er knyttet til det valgte emnet. Valget av tema for min oppgave kommer fra et engasjement for et likeverdig og rettferdig samfunn for alle, samtidig som jeg er kontinuerlig skeptisk til politiske formål og potensielle innvirkninger. Thagaard (2013:11) poengterer at forskningens reliabilitet vil kunne ivaretas gjennom at prosessene som fører til resultat tydeliggjøres eksplisitt. I analysen har jeg, så godt det lar seg gjøre, forankret tolkningene i den diskursanalytiske 'pakken' og utvalgte teorier. Jeg har videre etterstrebet å bruke mest mulig sitater som grunnlag for analysen. Dette vil utgjøre et skille mellom hva som faktisk står skrevet og analysen slik at leseren kan følge tolkningen.

Bruk av diskursanalyse med denne problemstillingen og materialet kan tidvis oppleves som krevende for meg og vil fordre en høy grad av refleksivitet. Som Jørgensen og Philips (1999) skriver er det diskursen i seg selv som er gjenstand for analysen, og ikke hva som ligger bak eller hva som er riktig og galt, noe som gjør det vanskelig å undersøke diskurser man selv er tett på og har en mening om. Jeg er på mange måter en del av diskursene som gjør seg gjeldende i norsk integreringspolitikk ettersom jeg er en privilegert, svensk, hvit, ciskjønnnet person som har vokst opp i et nærliggende samfunn. Mine egne tanker er dermed en integrert del av de diskursene jeg analyserer og en absolutt avstand til materialet vil dermed ikke la seg gjøre. I tillegg bærer jeg med meg kritiske oppfatninger om hvordan politikken fremstiller innvandrede mennesker og er personlig forankret i et venstreorientert politisk ståsted. Haraway (1988) hevder at forskningsmessig objektivitet ikke finnes og har lansert begrepet 'situated knowledges' som viser til hvordan all kunnskap kommer fra en bestemt posisjon. Dette innebærer at det ikke finnes en sannhet, men flere ulike narrativ, og min oppgave bør ses som et slikt narrativ. Både Haraway (1988) og Harding (2001) vektlegger at en som forsker kan erverve sin gyldighet gjennom å erkjenne og forstå egne synspunkter og posisjon, noe jeg har valgt å nevne her.

4 Likestilling

Likestilling brukes ofte i betydningen av at begge kjønn skal ha like muligheter og rettigheter i samfunnet. Begrepet vil imidlertid også kunne inkludere like muligheter for flere diskrimineringsgrunnlag i tillegg til kjønn, så som funksjonsevne, seksualitet, etnisitet og religion. Likestilling har ikke en gitt mening, men forstås som et abstrakt fenomen som mennesker vil kunne fylle med ulikt innhold. Hvordan begrepet forstås og hvilken mening som tilskrives fenomenet i rådende politikk vil kunne gi ulike utslag for problemforståelse så vel som for politiske tiltak. I det følgende kapitlet vil jeg analysere tre stortingsmeldinger om integrering i kronologisk rekkefølge hvor jeg starter med den eldste fra 1997, går videre til stortingsmeldingen fra 2013 og til sist tar jeg for meg den nyeste stortingsmeldingen fra 2016.

Her vil jeg undersøke hvordan likestilling brukes og forstås og hvorvidt det eksisterer ulike forståelser i de tre meldingene. Hvordan vil forståelsen av begrepet likestilling henge sammen med politiske målsetninger og tiltak? Hvilke forståelser av innvandrede kan kobles til hvordan likestilling fremstilles? Hvilke effekter gir de aktuelle fremstillingene?

4.1 Likestilling for alle

4.1.1 Likestilling som rettferdighet

Meldingen 'Om innvandring og det flerkulturelle Norge' fra 1997 legger til grunn at det norske samfunnet har vært, og i økende grad, vil være flerkulturelt. Her er begrepene integrering og diskriminering definert i et eget avsnitt om ord og uttrykk, mens likestilling mangler en slik egen eksplisitt definisjon. Likestilling knyttes isteden sammen med definisjonen av integrering hvor det står: «*Begrepet integrering betegner målet om likestilling gjennom like muligheter, rettigheter og plikter til deltakelse for alle, uansett opprinnelse*» (KAD, 1997:9). Integrering forstås dermed som at alle mennesker, uansett opprinnelse, skal ha like muligheter, rettigheter og plikter. Målet med integreringspolitikken er altså likestilling, og likestilling sikter til at alle mennesker skal ha de samme mulighetene og pliktene for samfunnsdeltakelse. Likestilling omtales også i innledningen i følgende utsagn:

«Innvandring gir tilgang til et vesentlig mer variert erfarings- og kunnskapsgrunnlag enn det som finns i mer lukkede, ensartete samfunn. For at vi skal få full nytte av dette grunnlaget må alle innbyggere, uansett bakgrunn, ha mulighet til å delta aktivt i samfunnslivet, og det må være kontakt og samhandling mellom ulike befolkningsgrupper. Integrering, likestilling og deltakelse i et flerkulturelt Norge er en forutsetning for at samfunnet skal få del i innvandreres ressurser og erfaringer» (KAD, 1997:7).

Her underbygges forståelsen om at likestilling innebærer at alle mennesker skal ha like muligheter til deltakelse. Deltakelse fremheves som et premiss for et godt flerkulturelt samfunn og likestilling sikter til både retten og plikten for lik samfunnsdeltakelse. Integrering og likestilling brukes gjennomgående som en begrepsduo i meldingen, noe som viser at disse begrepene er nært forbundet med hverandre. Det kommer blant annet til uttrykk i følgende sitater:

«Integrering og likestilling forutsetter tilpasning og vilje til dialog og samhandling fra hele befolkningen og fra offentlige myndigheter sin side» (KAD, 1997:8).

«Likestilling og integrering i et flerkulturelt samfunn forutsetter, i tillegg til tilrettelegging fra det offentlige, engasjement fra enkeltmennesker og innsats fra frivillige organisasjoner» (KAD, 1997:8).

«Da familiemedlemmene fra land i Middelhavsområdet og Sør-Asia begynte å komme på 1970-tallet ble det utformet en politikk med sikte på integrering, likestilling og deltakelse» (KAD, 1997:24).

«Det er en klar sammenheng og til dels et spenningsforhold mellom de to hoveddelene av innvandringspolitikken: regulering og kontroll av innvandring og integrering og likestilling i et flerkulturelt samfunn» (KAD, 1997:50).

Sammenskrivningen av begrepene underbygger den innledende definisjonen, hvor likestilling forstås som nødvendig for integreringen som sådan. For å få til integrering er det viktig med likestilling og oppnåelsen av likestilling vil i denne konteksten kunne tyde på god integrering. Begrepet likestilling kan derfor sies å skrives frem i en bred forståelse hvor landets innbyggere skal være likestilt både når det gjelder muligheter og plikter for deltakelse i det norske samfunn. Denne forståelsen befestes også når likestilling ikke skrives frem direkte. I kapittel 5 heter det innledningsvis at: «*Dette kapitlet tar opp grunnlaget for at alle skal ha like muligheter for deltakelse på viktige samfunnsområder – på arbeids- og boligmarked, og i politikk og kulturliv*» (KAD, 1997:45). Dette viser at til tross for at begrepet likestilling ikke brukes, har meldingen et tydelig formål med å sikre like muligheter for alle. Forståelsen av likestilling kan derfor sies å sikte til målet om et rettferdig samfunn for alle landets innbyggere.

I den første setningen fra ovenstående utsagn står det at «*innvandring gir tilgang til et vesentlig mer variert erfarings- og kunnskapsgrunnlag enn det som finns i mer lukkede, ensartete samfunn*» (KAD, 1997:7). Dette kan forstås som at vertslandet, herunder Norge, får tilgang på ressurser gjennom innvandring, og som et generelt argument om at mangfold er bedre enn ensartethet. Det kan også tolkes som at de som innvandrer kommer fra lukkede og ensartede samfunn til et samfunn med et bredt kunnskapsgrunnlag. Det klargjøres innledningsvis at Norge er et land som har vært flerkulturelt en stund, og Norge vil dermed ikke være tiltenkt i definisjonen som 'et lukket, ensartet samfunn'. Det er isteden nærliggende å tenke at dette sikter til å beskrive land som innvandrede kommer fra. Slik bygger setningen på en forståelse hvor innvandrede kommer fra lukkede, ensartede samfunn, mens Norge representerer et land med et bredt erfarings- og kunnskapsgrunnlag. Gjennom en slik forståelse blir alle innvandrede, og deres samfunnsmessige bakgrunn, tatt under ett. 'Ensartet og lukket' vil videre kunne leses som noe dårligere og mindre utviklet enn et samfunn med et mer variert kunnskapsgrunnlag. I dette ligger den en forståelse av at Norge er et bedre samfunn enn de samfunnene som innvandrede kommer fra.

Setningen følges opp av: «*For at vi skal få full nytte av dette grunnlaget må alle innbyggere, uansett bakgrunn, ha mulighet til å delta aktivt i samfunnslivet (...)*» (KAD, 1997:7). For at Norge skal få full nytte av å være et samfunn med et bredt kunnskapsgrunnlag må innvandrede altså delta aktivt. Siden innvandrede implisitt antas å komme fra 'lukket, ensartede samfunn' kan dette forstås som at de må delta for å 'læres opp' i en ny type samfunn. Gjennom å delta i det norske samfunn vil innvandrede kunne erfare hvordan et samfunn med et variert erfarings- og kunnskapsgrunnlag fungerer til forskjell fra et mer lukket og ensartet samfunn. Den andre delen av det nevnte sitatet, «*(...) og det må være kontakt og samhandling mellom ulike befolkningsgrupper*» (KAD, 1997:7), vil derfor kunne sikte til at innvandrede kan lære av

nordmenn hvordan det fungerer i det norske samfunnet. Sitatet representerer også en generell forståelse av innvandrede som ressurser og noe som skal nyttiggjøres. Denne tankegangen fremkommer flere ganger i meldingen, for eksempel i sitatet: «*Mangfold i kultur og tro, i kunnskaper og ferdigheter gjør oss bedre rustet til å møte nye utfordringer, nasjonalt og internasjonalt.*» (KAD, 1997:7). På denne måten er holdningen overfor innvandrede at de er en ressurs som vil gjøre Norge til et bedre samfunn, hvis de blir likestilte og deltar i samfunnet.

I de første sitatene over legges det særlig vekt på at mennesker med ulik bakgrunn skal ha like muligheter. Fokuset på bakgrunn kan forstås som en naturlig fremhevelse ettersom at det er en integreringsmelding hvor innvandrede vil ha en annen opprinnelse enn de som er født i Norge. Fremhevelsen av bakgrunn med tanke på like muligheter impliserer at innvandrede ikke nødvendigvis vil ha de samme mulighetene som de som er født i Norge. Denne ujevne relasjonen blir også adressert i meldingens innledning hvor det står: «*Noen ganger kan forskjeller i verdier, tradisjoner eller levemåter skape konflikt mellom minoritet og majoritet. Slike konflikter vil være preget av maktforskjellene i samfunnet*» (KAD, 1997:7). Her er det innforstått at norskfødte vil tilhøre kategorien majoritet og innvandrede forstås som minoriteter. Det var i denne perioden, på slutten av 1990-tallet, at minoritetsbegrepet begynte å bli koblet til innvandrede (Brochmann og Kjeldstadli, 2014). Det står videre at disse konfliktene vil være preget av maktforskjellene i samfunnet og begrepsbruken bør derfor forstås som en kategorisering som skal peke på det ujevne maktforholdet mellom norskfødte og innvandrede. Kategoriseringen av innvandrede som minoritet og 'nordmenn' som majoritet er ikke nødvendigvis en hensiktsmessig inndeling. Brah (2003) mener at den dikotome begrepsbruken om majoritet og minoritet er problematisk også når den sikter til å fange opp ujevn maktfordeling. Begrepet minoritet brukes i denne konteksten som en samlebetegnelse for innvandrede fra mange ulike kulturer og identiteter, noe som tydeliggjør at kategorien kun sikter til å kommunisere innvandrede underordning til majoritetsbefolkningen. Når begrepsbruken refererer til at minoriteter er i mindretall reduseres maktproblemet til å kun handle om tall og de flerdimensjonale aspektene av makt blir underminert (Brah, 2003). En stadig gjentakelse av denne forståelsen av minoritet og majoritet vil i sin tur normalisere den ujevne maktfordelingen i større grad enn å faktisk utfordre og problematisere den (ibid.). Når meldingen bruker disse begrepene innledningsvis vil den ujevne maktrelasjonen mellom norskfødte og innvandrede derfor kunne bli både konstituert og opprettholdt.

En annen konsekvens av den nevnte begrepsbruken er at innvandrede 'låses fast' i gruppen minoritet og den tilhørende forståelsen den kommer med. I denne konteksten forstås minoritet som det motsatte av majoritet, som her sikter til de som er født i Norge. Forståelsen av innvandrede blir således knyttet til innvandrede underordning og annerledeshet i forhold til den norske dominerende kulturen. En slik identitet vil ikke kunne eksistere i seg selv, men defineres i selve relasjonen, og underordningen, til den norske majoritetsbefolkningen. Innvandrede egne identiteter kommer dermed i skyggen til fordel for en tilskrevet identitet, som vektlegger hvordan 'de' ikke er 'oss', fremfor å beskrive hvem 'de' virkelig er. Dette viser til en lignende tendens som diskutert over, hvor innvandrede antas å komme fra samfunn som forstås som mindre utviklet enn det norske. Det kan derfor hevdes at forståelsen av innvandrede skrives frem på en måte hvor innvandrede blir forstått som 'de andre', det vil si som noen som er avvikende. Konsekvensen blir at det etableres et skille mellom norskfødte og innvandrede, hvor innvandrede representerer en homogen gruppe som skiller seg fra den norskfødte befolkningen. I lys av Saids ([1978] 2004) tanker om postkolonialisme og orientalisme,

vil innvandrede antatte annerledeshet virke som et negativt speilbilde av Norge og norskfødte. Forståelsen av innvandrede som gruppe vil dermed skape et bilde av Norge og norskfødte som overlegne. Samtidig som at 'integrering, likestilling og deltakelse' skal sikre at innvandrede får mulighet til å delta i samfunnet på lik linje med de som er født i Norge, ligger det altså til grunn en forståelse av en tydelig rangering mellom norskfødte og innvandrede innbakt i meldingen.

4.1.2 Kjønnslikestilling som et tiltak for kvinner

Forståelsen av likestilling knyttes også opp mot kjønn i meldingen hvor det innledningsvis står:

«Likestilling mellom kjønnene er et overordnet politisk mål i det norske samfunnet. Likestillingsloven tar særlig sikte på å bedre kvinners stilling og sikre at kvinner får like muligheter som menn til utdanning, arbeid, og kulturell og faglig utvikling. Der det er særlig nødvendig å forbedre situasjonen for kvinner med innvandrerbakgrunn, er spesielle tiltak for kvinner fremhevet» (KAD, 1997:8).

Her gjøres det klart at kjønnslikestilling er et mål for det norske samfunnet som helhet. Kjønnslikestillingens betydning kobles til likestillingsloven som innebærer at kvinner skal få like muligheter som menn. Kjønnslikestilling blir dermed noe som skal gis til kvinner grunnet en ujevn maktbalanse mellom kjønnene. Denne fremstillingen er problematisk med tanke på hvilken effekt en slik problemforståelse gir. Problemet som likestilling skal løse er det faktum at menn har hatt og har mer makt og innflytelse enn kvinner i samfunnet. Når løsningen da retter seg mot kvinnene, bygger dette på en forståelse av at det er kvinnene som trenger noen form for tilskudd for å plassere seg på lik linje som menn. En slik forståelse vil i sin tur implisere at kvinnen er underordnet og gir en effekt av å forankre den sosiale status quo, der mannen fortsetter å virke som en uuttalt norm. Likestilling, når det blir koblet til kjønn, skrives her frem som et kvinneproblem hvor kvinnene må styrkes for å få like muligheter som menn. Likestilling er direkte tematisert i avsnittet som heter '7.6 Kvinner og likestilling' som i seg selv betoner denne forståelsen. I denne delen beskrives likestilling imidlertid som følgende: «*Likestillingspolitikken, som bygger på likestillingsloven, tar sikte på at kvinner og menn skal ha like muligheter til utdanning, arbeid, og kulturell og faglig utvikling*» (KAD, 1997:77). Til tross for dette er de aktuelle tiltakene rettet mot kvinner, som dermed kommuniserer at kjønnslikestilling er et kvinneproblem. For å bryte med rådende maktstrukturer knyttet til kjønn, vil det isteden være nødvendig å rette løsningene andre veien; i dette tilfellet å problematisere hvordan menns privilegium tar form i ulike kontekster.

I sitatet over står det at «*Der det er særlig nødvendig å forbedre situasjonen for kvinner med innvandrerbakgrunn, er spesielle tiltak for kvinner fremhevet*» (KAD, 1997:8). Innvandrede kvinner får med dette et eget avsnitt i integreringsmeldingen som skal løse den ujevne maktbalansen som kobles til kjønn, noe som ikke er gjort motsvarende for innvandrede menn. Dette avsnittet retter seg imidlertid ikke mot alle kvinner, hvor kjønn er den eneste sosiale kategorien, men mot kvinner med innvandrerbakgrunn spesifikt. Utskillelsen av innvandrede kvinner bygger derfor på en antagelse om at innvandrede kvinner vil ha behov for noe annet, noe ekstra, enn ordinære likestillingstiltak og ordinære integreringstiltak. Sitatet følges opp med: «*Tiltak som foreslås i meldingen, skal være like tilgjengelige og relevante for kvinner som for menn. Det skal tas hensyn til at kvinners og menns behov ofte er forskjellige*» (KAD, 1997:8). Sitatet viser til at meldingens øvrige tiltak skal være like tilgjengelige og relevante for kvinner og menn, samtidig som det antas at kvinner og menn har ulike behov. Sitatet er i seg selv motsigende fordi ulike behov vil ikke nødvendigvis bli rommet

på lik linje i et og samme tiltak. Når det hevdes at de generelle tiltakene er like relevante og tilgjengelige for begge kjønn avskrives en forståelse hvor kvinner og menn skulle kunne oppleve ulik tilgang og relevans i integreringstiltakene. Det antas isteden at kvinner og menn har ulike behov, og fordi innvandrede kvinner har fått flere ekstra tiltak, bygger dette på en forståelse av de som spesielt hjelpetrengende. På denne måten berettiges tiltak for innvandrede kvinner med deres iboende essens, som forstås som mer sårbar enn andre grupper. Dette gir en effekt av at søkelyset mot potensiell diskriminering og privilegiering i organisering og utførelse av øvrige politiske tiltak, forsvinner.

Forståelsen av likestilling knyttet til kjønn skaper her en bevegelse hvor kvinner først gjøres til minoriteter i forhold til menn, mens innvandrede kvinner gjøres til minoriteter i forhold til både norskfødte kvinner og innvandrede menn. Slik blir innvandrede kvinner gjort til minoriteter i to runder, både gjennom å være innvandrede og gjennom å være kvinner, noe som bekrefter at interseksjonalitet er et relevant sensitiverende begrep for å forstå de prosessene som utspiller seg i disse fremstillingene. Interseksjonalitet som et analytisk verktøy kan brukes for å vise hvordan kategorier og dens sammenvevinger skapes i en gitt kontekst og produserer et hierarki av ulike grupper (Staunæs, 2003: Staunæs og Søndergaard, 2013). Dette innebærer at det er kombinasjonen av kjønn og opprinnelse som bygger opp under at innvandrede kvinner gjøres til minoriteter på den måten som er vist til her. I en majoritetsinkluderende tilgang ser vi også hvordan både norskfødte kvinner og innvandrede menn kan transformeres fra 'de andre' til å bli 'de første' når konteksten endres og kategorien 'innvandrerkvinne' konstitueres. Det vil derfor være grunnlag for å hevde at 'den hvite mannen' er den bakenforliggende normen som virker i forståelsen av kjønnslikestilling slik den blir presentert her.

Kjønnslikestilling kan også vise til et innhold som favner bredere enn betydningen av at kvinner skal ha like muligheter som menn. I avsnittet om kvinner og likestilling står det:

«Målet er at også kvinner med innvandrerbakgrunn skal kunne velge i hvilken grad de vil benytte seg av de muligheter likestillingspolitikken gir. For å oppnå dette er det nødvendig å gi dem og deres familie og nettverk tilstrekkelig innsikt i hva likestilling mellom kvinner og menn i Norge betyr i dagliglivet» (KAD, 1997:77).

For at innvandrede kvinner skal kunne benytte de muligheter likestillingspolitikken gir må de også ha innsikt i hva likestilling mellom kvinner og menn i Norge betyr i dagliglivet. Avsnittet følges opp av å trekke frem fire målgrupper av kvinner som anses som viktige for denne informasjonen. Kjønnslikestilling forstås her som noe som skjer i selve relasjonen mellom kvinner og menn i dagliglivet. Hva dette faktisk er, skrives ikke frem. Fraværet av en nærmere beskrivelse impliserer derfor at kjønnslikestillingens betydning mellom kvinner og menn i Norge har et kjent og homogent innhold. Forskere har vist hvordan nettopp begrepet likestilling tas for gitt med en entydig verdi samtidig som det gis ulik betydning i ulike sammenhenger i politisk fremstilling (Bjartnes og Øyslebø, 2019; Lombardo, Meier og Verloo, 2009). Når kjønnslikestillingens betydning i denne konteksten blir tatt for gitt oppheves kompleksiteten med begrepet. Kjønnslikestillingens betydning i selve relasjonen mellom menn og kvinner fremstilles isteden som noe som har et enkelt svar som innvandrede kvinner bare må lære seg. Gjennom å skrive frem at innvandrede kvinner skal lære seg hva kjønnslikestilling er fra kvinner og menn i Norge, videreføres et ønsket bilde av Norge som 'likestillingslandet'. Ettersom at avsnittet retter seg mot innvandrede kvinner vil bildet av den norske kvinnen som 'likestilt' få særlig

feste gjennom stereotypien av at 'den andre' kvinnen ikke har innsikt i hva "(...) likestilling mellom kvinner og menn i Norge betyr i dagliglivet" (KAD, 1997:77). Mohanty ([1984] 2007) omtaler denne konstruksjonen av undertrykte tredjeverdenskvinner som 'diskursiv kolonialisering' fra vestlige feministers side. Gjennom en ensartet fremstilling av ikke-vestlige kvinner som undertrykte, skapes det per se en undertrykkelse av disse kvinnene, som i sin tur gjør at vestlige kvinner blir fremstilt som likestilte, frigjorte og i kontroll av eget liv.

Likestilling er i denne stortingsmeldingen et helt essensielt begrep og skrives frem som en tydelig målsetning for integreringspolitikken som helhet. Likestilling innebærer at alle mennesker skal ha like rettigheter og plikter i samfunnet og vil skape rettferdighet for alle Norges innbyggere, samtidig som at disse fremstillingene bygger på en forståelse hvor norskfødte er overordnet innvandrede. Begrepet forstås også i betydningen av at begge kjønn skal ha like muligheter, men skrives frem som et kvinneproblem. Kjønnlikestilling forstås i tillegg som noe som utfolder seg i relasjonen mellom kvinner og menn. Gjennom dette fremmes en bred forståelse av begrepet som innebærer maktstrukturer både på samfunns- og individnivå. Innvandrede skrives frem som en ressurs for Norge som vil kunne nyttiggjøres gjennom likestilling. Analysen viser hvordan forståelsen av innvandrede bygger på en idé hvor det eksisterer forskjeller mellom 'oss' og 'dem', der innvandrede får virke som en negativ motsats av 'oss'. Kvinner med innvandrerbakgrunn har egne tiltak i meldingen som innebærer at de gjøres til minoriteter i to runder gjennom antagelsen av at de er mer hjelpetrengende enn andre. Fremstillingene vil gjennom dette kunne videreføre maktstrukturer hvor både det mannlige og det hvite privilegeres.

4.2 Likestilling på individnivå

4.2.1 Likestilling knyttet til kjønn

Stortingsmeldingen 'En helhetlig integreringspolitikk' fra 2013, skal på et overordnet plan ta for seg muligheter og utfordringer som følger med å være et samfunn med innvandring. I denne meldingen vektlegges betydningen av likestilling knyttet mot kjønn i større grad. Likestilling trekkes også her inn allerede i meldingens innledning i følgende sitat:

«Et rettferdig samfunn med et trygt fellesskap forutsetter små sosiale og økonomiske forskjeller og likestilling mellom kvinner og menn. Derfor er det viktigste målet i regjeringens integreringspolitikk å sørge for at alle som bor i Norge får brukt ressursene sine og tar del i fellesskapet» (BLD, 2013:7).

Likestilling sikter her til likestilling mellom kvinner og menn som fremheves som en forutsetning for et rettferdig samfunn og et trygt fellesskap. Forståelsen av likestilling som noe som skjer mellom kvinner og menn gjøres også gjeldende i sitatet: «*Deltakelse i arbeidslivet er sentralt for å oppnå likestilling mellom kvinner og menn*» (BLD, 2013:8). Utover disse to sitatene er ikke likestilling tematisert innledningsvis i denne stortingsmeldingen. Likestilling blir således presentert med en forståelse som innebærer utelukkende likestilling mellom kjønnene.

Når likestillingsbegrepet skifter innhold vil det i stor grad endre problemforståelsen og den aktuelle politikken. I meldingen fra 1997 ble likestilling, i bred forstand, fremhevet som et eget mål for integreringspolitikken som helhet. Nå er likestilling,

forstått som likestilling mellom kvinner og menn, et middel for et rettferdig og trygt samfunn. Den viktigste målsettingen for integreringspolitikken er at alle får brukt ressursene sine og tar del i fellesskapet. Avsnittet impliserer videre at hvis alle tar del i fellesskapet, vil samfunnet få små sosiale og økonomiske forskjeller samt oppnå likestilling mellom kvinner og menn, hvor den ytterste konsekvens blir et rettferdig og trygt fellesskap. Argumentene om rettferdighet og trygghet utdypes ytterligere i samme avsnitt lenger ned:

«I Norge er levestandarden høyere og forskjellene i levekår mindre enn i de fleste andre land. Slik skal det fortsette. Norge skal ikke utvikle seg til et samfunn hvor personer med innvandringsbakgrunn har dårligere levekår og deltar i mindre grad i samfunnsfellesskapet enn resten av befolkningen. Norge skal fremdeles være et rettferdig samfunn uten store sosiale og økonomiske forskjeller. Slik bevares et trygt samfunn» (BLD, 2013:8).

For å sikre at Norge er et rettferdig samfunn uten store sosiale og økonomiske forskjeller kan ikke personer med innvandringsbakgrunn ha dårligere levekår og delta i mindre grad i samfunnsfellesskapet enn resten av befolkningen. Denne forståelsen var også representert i meldingen fra 1997 hvor målet om likestilling skulle sikre at alle hadde like muligheter og plikter for samfunnsdeltakelse. Kravet om at innvandrede skal delta på lik linje som de som er født i Norge er dermed likt som i den tidligere integreringsmeldingen, men uten målet om likestilling i bred forstand. Mens likestilling tidligere var forstått som en forutsetning for deltakelse, er likestilling nå forstått som noe som kommer av at alle deltar. Dette gjør at problematiseringen om potensiell diskriminering som hindrer menneskers faktiske muligheter for deltakelse på lik linje, forsvinner. Likestilling vil med dette miste sitt fulle potensial for å forhindre diskriminering og sikre alle menneskers like muligheter til deltakelse i samfunnet. Likestilling gjøres kun relevant med tanken om at hvis ikke alle deltar kan dette vanskeliggjøre likestillingen mellom kvinner og menn. En slik smal definisjon av likestilling bygger på antagelsen av at diskriminering i samfunnet ikke er en potensiell virkelighet hvis alle bare deltar. Den ensidige vektleggingen på kjønn i betydningen av likestilling gjør derfor at diskriminering på andre grunnlag ikke blir anerkjent. Med det sagt, kan det ikke tas for gitt at innvandrede vil oppleve diskriminering for deltakelse i samfunnet. Som Staunæs (2003) poengterer, kan ikke sosiale kategorier for marginalisering forhåndsbestemmes, men må utforskes med sin fulle kompleksitet fra menneskers faktiske opplevelser. Et utgangspunkt som ikke tar høyde for at ulike maktstrukturer kan gjøre seg gjeldende vil imidlertid kunne medføre underminering av menneskers opplevelser og den faktiske virkelighet.

Et annet aspekt som kan være problematisk er spørsmålet om hvem som bestemmer rammene for det liv som alle skal leve likt. Det fremkommer at Norges levestandard er høyere og forskjellene i levekår mindre enn i andre land og slik skal det fortsette. Levestandard sikter ofte til graden av økonomiske og materielle goder. Noen materielle goder kan hevdes å være ønsker og behov for de fleste mennesker, så som mat og bosted. Levestandarden i Norge som det siktes til her går imidlertid utover slike basale behov og representerer en innebygget forståelse av at en høy levestandard er en god indikasjon av 'det gode liv'. Denne antagelsen er slik som all kunnskap, ikke produsert i et objektivt vakuum, men fra en bestemt posisjon. Både ideen om levestandard som en indikator på livskvalitet og hva innholdet i dette er, er skapt i en norsk kontekst og kultur. Det som skjer når det fastsettes at «slik skal det fortsette», er at innvandrede må omfavne denne måten å leve på. Det aksepteres ikke at innvandrede skal bli en økonomisk og sosial undergruppe og nye samfunnsborgere må derfor strekke

seg etter den materielle standarden som allerede er etablert. Regjeringen vektlegger samtidig at det er rom for ulike måter å leve på, som i utsagnet:

«Menneskerettighetene og demokratiske prinsipper utgjør fundamentet i den norske rettsstaten. Regjeringen forventer at alle innbyggere i Norge respekterer dette. Innenfor disse rammene kan mangfoldet utvikle seg, med rom for ulike tolkninger og prioriteringer av verdier, og med ulike måter å leve på» (BLD, 2013:104).

Her klargjøres det at det skal være rom for ulike måter å leve på samt rom for ulike tolkninger og prioriteringer av verdier. Dette må imidlertid gjøres innenfor noen bestemte rammer. Disse rammene er allerede satt av den norske majoritetsbefolkningen og innvandrede forventes å dele noenlunde samme levekår og grad av samfunnsdeltakelse som resten av befolkningen. Problematikken her er ikke nødvendigvis ønsket om likhet og små sosiale og økonomiske forskjeller. Rammen som skal gjelde tar utgangspunkt i 'norske' sannheter uten rom for hverken dialog eller anerkjennelse av det subjektive ståstedet. Når fremstillingen av 'det gode liv' fremstår som objektiv og nøytral blir makten som er til stede usynlig og nærmest umulig å utfordre eller bestride.

I andre tematikker og tiltak gjennom meldingen knyttes likestilling fortsatt kun opp mot kjønn. Et eksempel på dette er gjennomføringen av videregående opplæring. Her står det: «*En ny rapport fra Oslo viser dessuten at det er flere elever med innvandrerbakgrunn enn andre elever som er misfornøyde med sitt valg av utdanningsprogram*» (BLD, 2013:58-59). Løsningen for dette presenteres slik: «*Det er bevilget midler til å utvikle kompetansehevingstiltak for rådgivere. Dette skal spesielt ivareta kjønnslikestilling og behovene til minoritetsspråklige elever i rådgivningen*» (BLD, 2013:59). Her er altså en økt kompetanse på kjønnslikestilling hos rådgivere et tiltak for elever med innvandrerbakgrunn som er misfornøyde med sitt valg av utdanningsprogram. Dette knytter de varierende følelsene av tilfredshet mellom innvandrede og andre sammen med kjønn. Andre potensielle forklaringer på ulik grad av tilfredshet blir dermed avskrevet. En bredere forståelse av likestilling hadde kunnet romme ulike former for strukturell diskriminering på flere grunnlag. Likestilling, som ikke er direkte knyttet til kun kjønn, blir imidlertid nevnt som en av flere grunnleggende verdier for regjeringen:

«Mangfold, likestilling, likeverd, toleranse, ytringsfrihet, solidaritet, økonomisk og sosial likhet, vern om barns rettigheter, tros- og livssynsfrihet og flerspråklighet som ressurs er andre grunnleggende verdier som regjeringen bygger sin politikk på» (BLD, 2013:103).

Dette gir inntrykk av at likestilling, i en bred forståelse, er et honnørord som ramses opp sammen med andre verdier. Det virker dermed ikke som en aktiv sosial praksis, men blir stående som en 'verdi' uten nærmere retning og innhold. Til tross for at likestilling ikke er i bruk på samme måte som i meldingen fra 1997, viser denne meldingen også til en generell holdning overfor innvandrede som en ressurs, noe som kommer til uttrykk her: «*Det å ha bakgrunn fra og kjennskap til andre land og kulturer er en ressurs, for den enkelte og for samfunnet(...)*» (BLD, 2013:104). Forståelsen av innvandrede som en ressurs for Norge fremmes imidlertid i størst grad i konteksten av at innvandrede vil gi Norge arbeidskraft: «*Innvandring til Norge er en ressurs. Både byene og distriktene får viktig arbeidskraft og kompetanse*» (BLD, 2013:25). Innvandrede forstås altså som en ressurs hvis de deltar i arbeidslivet. I meldingen fra 1997 fremmes en forståelse av at likestilling er nødvendig for at innvandrede skal kunne delta og gjennom dette vil de kunne være en ressurs for samfunnet. I 2013-meldingen vil isteden deltakelse i arbeidslivet gjøre at innvandrede er en ressurs og videre føre til likestilling, slik begrepet forstås her. Den nye, begrensede forståelsen av likestilling har dermed gjort at likestilling

og arbeid har byttet plass; fra likestilling som en forutsetning for arbeid, til arbeid som en forutsetning for likestilling.

4.2.2 Likestilling som lønnsarbeid

Samfunnsdeltakelse, som skal gi likestilling mellom menn og kvinner, er som nevnt det viktigste målet for regjeringens integreringspolitikk. Deltakelse forstås primært som at alle skal delta i lønnsarbeid, noe som fremkommer gjennom at 'arbeid for alle' er en tematikk som får mye fokus i meldingen. Likestilling benyttes som et argument for at alle skal delta i arbeidslivet, noe som fremgår i følgende sitat:

«Deltakelse i arbeidslivet er sentralt for å oppnå likestilling mellom kvinner og menn» (BLD, 2013:8).

«Arbeid og økonomisk selvstendighet er en bærebjelke i innsatsen for økt likestilling mellom kjønnene og er viktig for å ha et rettferdig samfunn med liten grad av sosiale og økonomiske forskjeller» (BLD, 2013:10).

«Arbeid og økonomisk selvstendighet for kvinner er avgjørende for økt likestilling mellom kjønnene og er viktig for å oppnå større økonomisk og sosial likhet» (BLD, 2013:25).

«Høy sysselsetting er samtidig en forutsetning for å sikre en bærekraftig velferdsstat, redusere sosiale forskjeller, forebygge fattigdom og oppnå kjønnslikestilling» (BLD, 2013:25).

«Økt yrkesdeltakelse er et viktig bidrag for å bekjempe barnefattigdom, for å bidra til likestilling og for inkludering i samfunnslivet» (BLD, 2013:35).

Likestilling forstås her som deltakelse i arbeidslivet, og budskapet er at arbeidsdeltakelse vil gi likestilling mellom kjønnene. Flere forskere har pekt på hvordan integreringspolitikken setter likhetstegn mellom sysselsetting og kjønnslikestilling (Annfelt og Gullikstad, 2013; Bråten og Thun, 2013; Midtbøen og Teigen, 2013; Røysum, 2016). I forlengelsen av dette blir kvinner med innvandrerbakgrunn gjort særlig relevant da de løftes som målgruppe for arbeidsrettede tiltak. En av de uttalte målsetningene for regjeringen er nemlig: « – at flere kvinner med innvandrerbakgrunn kommer i arbeid» (BLD, 2013:8). I kapittel 3 som tar for seg tematikken om arbeid heter det også at: «Regjeringen vil gjøre en ekstra innsats for at innvandrere som står langt fra arbeidsmarkedet kommer i arbeid. Kvinner er en særlig målgruppe» (BLD, 2013:25), og: «Kvinner fra enkelte land har særlig lav sysselsetting» (BLD, 2013:25). Fokuset på innvandrede kvinners lave yrkesdeltakelse i kombinasjon med de generelle argumentene for yrkesdeltakelse kan innebære at det blir tilskrevet et betydelig ansvar på innvandrede kvinner. Hvis kvinnene deltar i arbeid i større grad vil vi ikke bare få likestilling mellom kjønnene, men den økte yrkesdeltakelsen vil også bidra til en bærekraftig velferdsstat, mindre fattigdom og større økonomisk og sosial likhet. Det kan gjennom dette fremstå som at det er innvandrede kvinner som er ansvarlige for økt likestilling og et bedre, tryggere samfunn.

Kombinasjonen av at arbeid forstås som likestilling med vektleggingen av at kvinner med innvandrerbakgrunn ikke deltar i arbeid i stor nok grad skaper videre et bilde av innvandrede kvinner som mindre likestilte. Dette vil også kunne produsere forståelser av andre, for eksempel innvandrede menn; denne tematikken vil jeg komme tilbake til i neste analysekapittel. Innvandrede kvinner skal altså bli likestilte gjennom arbeidsdeltakelse. Dette vil i sin tur skape en forståelse av at den innvandrede hjemmeværende kvinne er undertrykt fordi hun ikke deltar i arbeidslivet. En slik forståelse vil kunne representere et klassisk vestlig blikk. Både Mohanty (1988) og Oyewumi (1997) har kritisert hvordan den vestlige verden ser på kvinner som en samlet kategori på tvers av kontekster og hvordan religiøse, økonomiske og familiemessige

systemer antas å være konstruert av menn. Kvinner blir gjennom dette definert på forhånd som undertrykt uten å undersøke de konkrete forholdene i en gitt situasjon. Hvordan kan en gå ut fra at en hjemmeværende kvinne er underordnet mannen uten innsikt i den sosiokulturelle og kontekstuelle situasjonen? Dette bygger per se på en idé om at kvinnen er undertrykt av mannen. Uten en slik diskurs hadde det vært like rimelig å anta at mannen er undertrykt som arbeidende. Når den vestlige rammen skal definere og vurdere andre menneskes sosiale ordninger, vil det i høyeste grad vise til en etnosentrisk tankegang. I diskursiv forstand vil dette også kunne sies å kolonisere ikke-vestlige kvinner, ettersom deres liv blir fortolket og fremstilt ut fra den dominerende kulturen. Samtidig vil ikke de samme rammene gjelde i fortolkningen av norskfødte kvinners grad av sysselsetting. Midtbøen og Teigen (2013) mener at en er mer positivt innstilt til en norskfødt kvinnes kjønnsstradisjonelle valg enn en innvandrede kvinnes kjønnsstradisjonelle valg. Dette innebærer at norskfødte kvinner har andre muligheter for å kombinere identiteten 'likestilt' med både 'deltidsarbeidende' og 'hjemmeværende', noe som virker umulig for kvinner som har innvandret. Dette eksemplifiserer hvordan det vestlige og hvite gis privilegier gjennom diskurser i samfunnet. Avmakten av å ikke selv ha mulighet til å definere eget liv gjør at innvandrede kvinner blir undertrykte, noe som paradoksalt nok skjer gjennom forestillingen av dem som undertrykte.

Det er imidlertid ikke alle kvinner med innvandrerbakgrunn som er den primære målgruppen for de arbeidsrettede tiltakene. I tillegg til kjønn, gjøres landbakgrunn til en relevant kategori i statistikken som viser til andel sysselsatte innvandrede. Her fremkommer det at kvinner fra Afrika og Asia er den gruppen som har lavest sysselsetting. Dette skrives også frem direkte, som i følgende sitat: «Behovet for en aktiv rekrutteringsstrategi overfor kvinner utenfor arbeidslivet, særlig fra land i Asia og Afrika, framheves» (BLD, 2013:26). Spesifikke land trekkes også frem: «Kvinner fra enkelte land, i første rekke Irak, Afghanistan, Pakistan og Somalia, har særlig lav sysselsetting. Disse er en prioritert gruppe» (BLD, 2013:26). Det er altså vektleggingen av kategoriene kjønn og landbakgrunn opp mot det prosentuelle tallet av antall sysselsatte, som gjør at innvandrede kvinner fra Afrika og Asia kommer dårligst ut. Ettersom at likestilling skrives frem som nesten synonymt med arbeid forstås disse kvinnene som mindre likestilte enn alle andre. Kvinner fra andre land, som i større grad deltar i arbeidslivet, vil unngå en slik stereotypi. Stereotypien av å ikke være likestilt, hvor undertrykt er en nærliggende egenskap, vil dermed befestes mennesker på grunnlag av kjønn og opprinnelse i kombinasjon. Det er en reell konsekvens at disse fremstillingene skaper et bilde av at kvinner fra Afrika og Asia ikke er likestilte. I Norge, hvor likestilling fremheves som en sterk nasjonal verdi, vil merkelappen 'undertrykt' innebære en diskursiv ekskludering. Det faktum at mennesker, på grunnlag av sin landbakgrunn, blir tilskrevet en egenskap som i vårt samfunn er verdimeessig underordnet, kan forstås som rasialisering. Rasialisering er et begrep som kan vise hvordan rasisme er innbakt i sosial praksis, gjennom at befolkningsgruppers reelle eller antatte religiøse eller kulturelle trekk settes inn i et verdisystem (Bangstad, 2017). Effekten av denne rasialiseringen er at mennesker som ikke tilhører denne gruppen får en bekreftelse av å være moralsk bedre enn tilhørere av gruppen 'innvandrede kvinner fra Afrika eller Asia'. Når likestilling skrives frem som noe kvinner fra Afrika og Asia har behov for, konstitueres et bilde av at andre kvinner, herunder norskfødte kvinner, allerede er likestilte. Gjennom dette virker likestilling som en markør som peker på hvordan 'de' forstås som annerledes fra 'oss', noe som også samsvarer med tidligere forskning (Annfelt og Gullikstad, 2013; Gullestad, 2002; Hoel, 2016).

Når likestilling ikke tematiseres i en forståelse av ulik tilgang til deltakelse og diskriminering i samfunnet gis det et inntrykk av at dette ikke er aktuelt. Oyewumi

(1997) mener at vi i større grad bør se på hvordan vektleggingen av kjønn tilslører andre former for undertrykkelse, noe som gjøres relevant nettopp gjennom denne meldingen. Det sterke vektleggingen av kjønn i forståelsen av likestilling gjør ikke bare at strukturelle barrierer blir usynlige, men disse fremstillingene representerer også en diskriminering i seg selv gjennom å skrive frem kvinner fra Afrika og Asia som undertrykte. Den ensidige forståelsen av likestilling som noe som skjer i relasjonen mellom kvinner og menn skaper også et fokus på undertrykkelse mellom innvandrede på bekostning av undertrykkelse og maktposisjoneringer mellom den norskfødte befolkningen og innvandrede. Det faktum at denne meldingen har gått vekk fra en bredere definisjon av likestilling i forhold til den tidligere meldingen, kan derfor sies å gi store konsekvenser for integreringspolitikken og de menneskene den rommer.

4.3 Likestilling blir borte

4.3.1 Økonomi erstatter likestilling og kjønn

Stortingsmeldingen fra 2016 tar utgangspunkt i migrasjonsbildet i Europa og Norge i 2015 og 2016. Meldingen handler om hvordan integreringspolitikken skal organiseres slik at nyankomne innvandrede med fluktbakgrunn raskere kommer i arbeid eller utdanning. Mens meldingen fra 2013 la vekt på at kvinner som har innvandret, først og fremst fra Afrika og Asia, skulle komme i arbeid, legger ikke denne meldingen vekt på kjønn. Tidsperspektivet er isteden vektlagt i stor grad, hvor innvandrede raskest mulig skal komme i aktivitet. Motivasjonen for økning av innvandrede arbeidsdeltakelse uttrykkes blant annet slik:

«Samtidig bidrar den demografiske utviklingen til at det blir en redusert andel yrkesaktive i befolkningen framover. Dette kan stille velferdssystemet overfor flere utfordringer med hensyn til bærekraft og legitimitet. Regjeringen ønsker derfor å føre en integreringspolitikk som legger til rette for at de som får opphold i landet, raskt kan bidra ved å komme ut i arbeid» (JBD, 2016:7).

Argumentet for at innvandrede skal komme i arbeid er at velferdsstaten er økonomisk avhengig av at alle bidrar. De økonomiske motivene for arbeid har således erstattet kjønnslikestilling som en begrunnelse for arbeidsdeltakelse. Som jeg viste til i avsnittet om integreringspolitikken endring innledningsvis, har det i denne perioden blitt et skifte hvor systemets opprettholdelse får mer plass enn menneskelige utfordringer. Argumentet for arbeid, fra kjønnslikestilling til velferdsstatens økonomi, eksemplifiserer dette godt. Sitatet maler videre et bilde hvor innvandrede potensielt manglende yrkesdeltakelse fremstår som en trussel for hele det norske velferdssystemet. Tanken om innvandrede som en potensiell ressurs, som de to tidligere meldingene viste til, har dermed blitt endret.

Økonomi blir også fremhevet i årsaksforklaringer og tiltak:

«Den norske velferdsmodellen er avhengig av høy arbeidsdeltakelse.(...) For innvandrere med kort botid i Norge og uten tilknytning til arbeidslivet, kan ytelser som for eksempel kontantstøtte svekke incentivene til å delta i arbeidslivet. Regjeringen jobber derfor med en bred gjennomgang av hele trygdesystemet» (JBD, 2016:7).

I de tidligere meldingene fra 1997 og 2013 var det en forståelse av at utfordringer koblet til kjønn, eller manglende kjønnslikestilling, kunne være en forklaring for manglende arbeidsdeltakelse. Ovenstående sitat viser isteden til en forståelse av at manglende økonomiske insentiver kan forklare manglende arbeidsdeltakelse. Løsningen blir derfor å korrigere trygdesystemet på en måte som 'motiverer' til arbeid. I tråd med målsetningen om at motivasjonen til innvandrede skal styrkes, forstås også innvandrede som

'problemet'. Da flyttes ansvaret fra systemet til individet. I forlengelsen av dette, blir norskfødtes høyere arbeidsdeltakelse forstått som en personlig prestasjon, og ikke som en delvis privilegiering. I siste instans vil en slik individualisert tankegang vise til en idé om at det eksisterer et skille mellom norskfødte og innvandrede, hvor norskfødte har mer vilje og motivasjon, ergo er overordnet innvandrede.

Tanken om at økonomiske insentiver er avgjørende for arbeid bygger også på en forståelse av arbeid som et valg for den enkelte. I en slik forståelse er det en implisitt betoning på den enkeltes plikt til å arbeide. Plikt, krav, vilje og motivasjon er viktige stikkord ved 'arbeidslinja', som i denne perioden har fått sterkt fotfeste i politikken generelt. Meldingen fra 1997 vektla både samme muligheter og samme plikter til deltakelse, som ble forstått som likestilling. Når det i denne meldingen fremmes en forståelse som vektlegger plikt til deltakelse men ikke tematiserer muligheter til deltakelse, blir ikke begrepet likestilling et relevant prinsipp. Når muligheter til deltakelse ikke skrives frem, blir også diskriminering avskrevet som et potensielt problem.

I denne meldingen tar dermed både motiveringen for arbeidsdeltakelse og konkrete integreringstiltak utgangspunkt i økonomiske perspektiv, der kjønn og likestilling tidligere hadde en plass. Fokuset på økonomi må derfor ses i sammenheng med hvordan kjønn som kategori og likestilling er annerledes, og til stor del fraværende, sammenlignet med de tidligere meldingene.

4.3.2 Flyktninger som målgruppe

Gruppen nyankomne flyktninger har i stor grad erstattet de innvandrede kvinnene fra den tidligere meldingen. Meldingen viser uansett til at kvinner har lavere sysselsettingsgrad enn menn, og andre skillelinjer mellom grupper trekkes også frem:

«Det er store forskjeller mellom ulike grupper og mellom kjønnene. Forskjeller i innvandringsgrunn, botid og utdanning betyr mye for forskjeller i sysselsetting, men også tradisjoner fra det landet de forlot, synes å spille en rolle for mange» (JBD, 2016:9).

Kjønn, innvandringsgrunn, botid, utdanning og tradisjoner løftes som grupperinger som kan forklare forskjeller i arbeidsdeltakelse. I utsagnet «(...)tradisjoner fra det landet de forlot» vises det til at tradisjoner kan vanskeliggjøre arbeidsdeltakelse, som kan tenkes å implisere at innvandrede har en patriarkalsk kultur hvor kvinner ikke arbeider. Til tross for at disse forholdene trekkes frem som mulige forklaringer, er politikken i meldingen utelukkende rettet mot innvandrede med fluktbakgrunn. Det vil si at innvandringsgrunn er den eneste grupperingen for politikken. Dette begrunnes med at flyktninger har lavere sysselsetting enn øvrige innbyggere. Dette var imidlertid også situasjonen ved utgivelsen av meldingen fra 2013 og fremgikk tydelig av statistiske grafer (BLD, 2013:26). I tillegg har integreringspolitikk alltid rettet seg mot flyktninger, asylsøkere og deres familiegjenforente, men her gjøres det til et uttrykkelig poeng. Grupperingen bør derfor forstås som en måte å få samlet tiltakene, uten å måtte ta hensyn til hvordan sosio-kulturelle tilblivelsesprosesser, gjennom subjektet og omverden, vil kunne innebære ulike muligheter og forutsetninger. Dette kan forstås i tråd med meldingens hensikt om at innlemmelse i arbeidslivet skal gå raskt, som også fremkommer i navnet 'En effektiv integreringspolitikk'. Nå skal alle innvandrede med fluktbakgrunn behandles under ett, noe som henger godt sammen med forståelsen om at arbeid handler om valg og motivasjon, samt avskrivningen av diskriminering i samfunnet.

4.3.3 Likestilling som en ferdighet

Når likestilling ikke lenger vurderes som viktig forsvinner tiltak som retter seg mot kjønn i integreringspolitikken. At likestilling i løpet av tre år har gått fra å være et

hovedargument til å nesten bortfalle er påfallende. Norge hadde et regjeringsskifte fra den rødgrønne regjeringen til en Høyrestyrt regjering i 2013 og de beskrevne endringene bør ses i lys av dette. Dette eksemplifiserer hvordan ulike regjeringer og partier har forskjellige prioriteringer og verdier. Likestilling blir uansett omtalt i meldingen i noen grad, som i kombinasjonen med opplæringen i kultur- og samfunnskunnskap:

«Opplæringen skal gi deltakerne informasjon om plikter og rettigheter, og skal formidle kjennskap til sentrale verdier i Norge, slik som likestilling, yringsfrihet og barns rettigheter» (JBD, 2016:21).

Konteksten likestilling gjøres relevant i sier noe om hvordan begrepet forstås. Likestilling er nå kun en del av opplæringen som nyankomne innvandrede tilbys, sammen med yringsfrihet og barns rettigheter. Innvandrede skal dermed lære seg om likestilling i kultur- og samfunnskunnskapen som en del av sentrale verdier i Norge. Likestilling blir en del av en undervisningspakke og omtales ikke i en annen kontekst, med unntak av at det nevnes at vold og overgrep er en utfordring for likestillingen. Dette kan forstås som at likestilling innebærer en kompetanse eller ferdighet for å forbedre individet og ikke noe som angår samfunnet som helhet. Her er ikke likestilling et aktivt fenomen som skal sikre mennesker like rettigheter i samfunnet, men noe som nyankomne innvandrede får lære om i opplæringen. Med dette kan likestillingens betydning sies å ha blitt redusert ytterligere, hvor begrepet forstås som et fag på opplæringen som en tilegner seg, fremfor en samfunnsmessig praksis for rettferdighet. Politikken som blir presentert her viser derfor til et tydelig brudd med tanken som ble presentert i meldingen fra 1997, nemlig et ønske om et likestilt samfunn.

4.4 Oppsummering

I stortingsmeldingen fra 1997 er likestilling et helt sentralt begrep og en viktig målsetning for integreringspolitikken. Likestilling forstås som en praksis som skal sikre rettferdighet for alle og vil overordnet innebære like muligheter og plikter for alle som bor i Norge. Målsetningen om likestilling gjør at politikken vil fokusere på hvor likestilling behøves, som tar utgangspunkt i at innvandrede er 'de andre' i relasjon til norskfødte. Likeledes er kvinner 'de andre' i relasjon til menn. Fremstillingene bygger dermed på underliggende diskurser hvor den hvite mannen virker som en uuttalt norm, noe som gjør at innvandrede kvinner marginaliseres i to runder. Forsøk på å adressere maktforskjeller og urettferdighet, virker dermed som en konstituering og opprettholdelse av nettopp dette.

Stortingsmeldingen fra 2013 har gått bort fra en forståelse av likestilling som en samfunnspraksis for rettferdighet og forstår likestilling som at kvinner og menn skal være likestilte. Likestilling blir her et argument for at alle skal delta i arbeidslivet, og tanken om likestilling som en forutsetning for arbeid inkluderes ikke. Når likestilling blir forstått med et ensidig fokus på kjønn som forskjellskategori mister likestilling sitt potensial for å fange opp hvordan diskriminering skjer med grunnlag i andre kategorier. Isteden fokuserer en slik forståelse av likestilling på undertrykkelse mellom innvandrede, på bekostning av maktposisjoneringer mellom den norskfødte befolkningen og innvandrede. Dette gjør at innvandrede kvinner stereotypisk fremstilles som undertrykte, i likestillingens navn.

Stortingsmeldingen fra 2016 har gått helt bort fra målsetningen om et likestilt samfunn, og fokuserer på hvordan innvandrede skal komme i jobb, med motiver og årsaksforklaringer som tar utgangspunkt i økonomi. Målet er nå samfunnets økonomiske

bærekraft og legitimitet og innvandrede skrives frem som en uønsket trussel for Norge som velferdsstat så fremt de ikke bidrar gjennom lønnsarbeid. Likestilling er her forstått som et fag som innvandrede får lære om i opplæringen i kultur- og samfunnskunnskap, og fremstår med dette som en abstrakt idé, som ikke har en aktiv plass i samfunnet som sådan.

5 'Innvandrerkvinnen'

I analysen av likestilling og dens forståelser ble innvandrede kvinner konstituert som en kategori, og dette ønsker jeg å analysere nærmere i dette kapitlet. Når kjønn gjøres relevant i tematikken om integrering er det ofte gjennom utsagn om innvandrede kvinner. Analysen i det forrige kapitlet viste hvordan omtalen av innvandrede kvinner også kunne implisere noen forståelser av andre som ikke inkluderes i kategorien 'innvandrerkvinne', så som norskfødte kvinner. Sosiale kategorier skapes i en kontekst og jeg er interessert i hvordan kategorien 'innvandrerkvinne' tar plass og virker i integreringspolitikken. Her ønsker jeg å undersøke på hvilke måter innvandrede kvinner gjøres relevant i de tre stortingsmeldingene. Hvilke forståelser ligger til grunn når 'innvandrerkvinnen' blir en relevant kategori og hvilke egenskaper skrives innvandrede kvinner frem med? Hvilke effekter kan dette tenkes å gi? Som i forrige kapittel vil jeg ta for meg de aktuelle stortingsmeldingene i kronologisk rekkefølge.

5.1 'Innvandrerkvinnen' som sårbar

5.1.1 Innvandrede kvinner skilles ut som en særegen gruppe

I stortingsmeldingen fra 1997 skilles innvandrede kvinner ut som en gruppe i meldingens innledning. Dette gjøres i forlengelsen av at kjønnslikestilling trekkes frem som et overordnet mål hvor det videre står at: «*Der det er særlig nødvendig å forbedre situasjonen for kvinner med innvandrerbakgrunn, er spesielle tiltak for kvinner fremhevet*» (KAD, 1997:8). Som jeg har drøftet i forrige kapittel viser dette til en forståelse av at innvandrede kvinner har et større behov for å bedre sin situasjon enn innvandrede menn, hvilket da innebærer at de antas å være i en dårligere, mer utsatt situasjon. Dette eksemplifiserer at når kategoriene 'innvandrer' og 'kvinne' interagerer vil dette representere noe helt annet enn hva kategoriene konnoterer til hver for seg. Resultatet av dette blir også noe annet enn å addere dem sammen og slik skapes en ny sosial kategori som kan omtales som 'innvandrerkvinnen'. Berg, Flemmen og Gullikstad (2010) viser også til at 'innvandrerkvinner' blir en egen minoritetskategori når makt forstås som en sammenveving av flere dimensjoner. Den antatte sårbarheten som tilskrives innvandrede kvinner blir også tydelig i tiltaket om alternativ konfliktløsning, som er et tiltak mot rasisme og diskriminering, hvor det står:

«For innvandrerkvinner, og særlig for enslige kvinner, kan det være vanskelig å nå fram gjennom det ordinære rettsapparatet. For en del konflikter de er involvert i kan alternativ konfliktløsning være hensiktsmessig.(...) Videre må konfliktrådene ha kunnskap om den spesielt sårbare situasjonen mange enslige kvinner med innvandrerbakgrunn befinner seg» (KAD, 1997:48)

Her antas det at innvandrede kvinner, særlig enslige, vil ha vanskeligheter med å nå fram gjennom det ordinære rettsapparatet og det foreslås derfor at tiltaket om alternativ konfliktløsning kan være hensiktsmessig. Hvorfor innvandrede kvinner skulle ha større vanskeligheter med å nå fram i rettsapparatet fremgår ikke, men kan tolkes som at innvandrede kvinner ikke har samme handlekraft og kompetanse som andre for å få til dette. Som en løsning på dette problemet fremmes 'alternativ konfliktløsning', som blant annet kvinneorganisasjonene skal informeres om. Alternativ konfliktløsning skiller seg imidlertid fra rettspraksis på den måten at dette er et tilbud om mekling, hvor en nøytral

mekler kan hjelpe partene å «*belyse konflikten fra ulike sider og bli enige om egnete løsninger*» (KAD, 1997:48). En slik fremgangsmåte egner seg ikke for å behandle diskrimineringsaker, noe regjeringen uttrykker slik:

«Mekling i diskrimineringsaker vil ikke gi den nødvendige rettspraksis eller ha tilstrekkelig effekt når det gjelder å signalisere myndighetenes syn på diskriminering som et alvorlig samfunnsproblem» (KAD, 1997:48)

Meklingen som skjer i alternativ konfliktløsning forstås dermed ikke som et godt nok tilbud i diskrimineringsaker. Slike saker må behandles i rettsapparatet for å gi tilstrekkelig effekt for de berørte samt for å signalisere at diskriminering er uakseptabelt i samfunnet. Det antas altså at innvandrede kvinner ikke når frem i rettsapparatet og løsningen er et meklingstiltak som ikke klarer å ivareta diskrimineringsaker på en god måte. Et alternativ hvor kvinnene kan ta opp diskrimineringsaker drøftes ikke. Dette skaper en paradoksal effekt for innvandrede kvinners liv, som i realiteten vil stå uten rettsvern ved eventuell diskriminering. En slik politikk skulle kunne tenkes å bygge på en forståelse av at innvandrede kvinner ikke opplever diskriminering og kun vil ha behov for mekling ved eventuelle konflikter. Samtidig legges det vekt på at: «*Dette forutsetter at konfliktrådene er bevisste og sensitive overfor diskriminerende mekanismer, både i forhold til kjønn og i forhold til hudfarge, etnisk eller nasjonal opprinnelse*» (KAD, 1997:48). Det anerkjennes dermed at diskriminering vil kunne være aktuelt, samtidig som innvandrede kvinner oppfordres til å løse sine 'konflikter' gjennom alternativ konfliktløsning. Et alternativ til dette hadde vært å ta tak i hvorfor kvinner eventuelt ikke når frem i ordinært rettsapparat og sikre lik tilgang for alle. Når innvandrede kvinner skiller ut som en 'særgruppe' grunnet deres antatte sårbarhet, og henvises til andre tilbud enn øvrig befolkning, vil det gi en effekt av at de blir mer sårbare i samfunnet på grunn av svakere rettsvern. Som meldingen selv hevder, vil et meklingstilbud i diskrimineringsaker kommunisere at dette ikke er et alvorlig samfunnsproblem, og denne fremstillingen kommuniserer nettopp at innvandrede kvinners opplevde diskriminering ikke er like alvorlig som for andre grupper.

Et annet spørsmål som melder seg i forlengelsen av det nevnte tiltaket, er hvorfor det fokuseres på at enslige kvinner med innvandrerbakgrunn er spesielt sårbare. Tanken om at enslige innvandrede kvinner er spesielt sårbare fremkommer flere ganger gjennom meldingen. I delen som handler om barnevern i kapittel 7 står det: «*Forebyggende arbeid bør også rettes inn mot å støtte og hjelpe enslige mødre med innvandrerbakgrunn, en gruppe som er særlig sårbar i dagens samfunn*» (KAD, 1997:76). Her er det enslige mødre med innvandrerbakgrunn som blir omtalt som særlig sårbare i dagens samfunn. Det er derfor nærliggende å anta at det også i omtalen av 'enslige kvinner' sikter til kvinner som har barn. I avsnittet som omhandler kvinner og likestilling løftes fire tiltak frem, hvor ett er: «*- nettverksbygging, som ledd i selvstendigjøring og likestilling for skilte, enslige og isolerte kvinner i samarbeid med innvandrerorganisasjoner*» (KAD, 1997:77). Innvandrede kvinner generelt er forstått som mer behovstrengende enn andre, noe som fremkommer gjennom det faktum at det er utviklet egne tiltak til denne gruppen, som vist i kapittel 1. Innvandrede kvinner som i tillegg er enslige skiller dermed ut som enda mer sårbare og behovstrengende enn gifte innvandrede kvinner. Merkelappen 'enslig' i tillegg til kategorien 'innvandrerkvinnene' skaper dermed ytterligere en marginaliseringsprosess. På 1990-tallet var enslige mødre generelt et viktig problemfelt i politikken og et tema som fikk mye oppmerksomhet (Syltevik, 2018). Når dette kombineres med 'innvandrerkvinnens' allerede antatte sårbarhet er det rimelig at enslige kvinner med innvandrerbakgrunn forstås som spesielt utsatte og sårbare.

Selve ordskiftet om 'enslige mødre' vil kunne sies å være forankret i en vestlig kontekst hvor kjernefamilien er den uttalte normen. Oyewumi (1997) mener at uttrykket 'enslig mor' er et oksymoron, ettersom at en mor ikke kan være enslig i den forstand. En mor har jo barn og er per definisjon ikke alene. Oyewumi (1997) påpeker hvordan de fleste kulturer definerer moderskapet som et forhold til avkommet, og at en eventuell relasjon, eller mangel på en relasjon, til en partner ikke er med på å definere moderskapet eller kvinnens situasjon i seg selv. I kategorien 'enslig mor' ligger det en antagelse om at kvinnens sosioøkonomiske status er avgjørende av hvorvidt hun har en partner, som representerer et bestemt ideologisk grunnlag. Hvis en enslig kvinne etablerer verdi og makt i eget liv, vil hun gjennom denne diskursen likevel bli forstått som sårbar gitt hennes kjønn og sivilstatus. Idéen om enslige kvinner som sårbare impliserer at kvinner med barn trenger en partner, som innforstått vil være en mann. Denne forståelsen vil riktignok kunne brukes på alle kvinner og ikke bare på innvandrede kvinner. Begrepet 'enslig kvinne' har imidlertid blitt etablert i en kulturell vestlig kontekst via idéen om kjernefamilien, og antagelsen om at dette er universelt gyldig, viser hvordan definisjonsmakten er forankret i den vestlige kultur.

5.1.2 'Innvandrerkvinnen' og likestilling

Innvandrede kvinner tematiseres mer direkte i delen '7.6 Kvinner og likestilling', som utgjør en halv side av stortingsmeldingen. Her står det:

«Kvinner med innvandrerbakgrunn er ingen homogen gruppe. Deres situasjon vil variere avhengig av nasjonal opprinnelse, utdanningsbakgrunn, sosial bakgrunn og deres aktuelle sosio-økonomiske situasjon i Norge. Der er derfor ikke gitt at familiepolitikken og likestillingslovens intensjoner vil bli sett på som relevant i familier med en annen oppfatning av kjønnsroller» (KAD, 1997:77).

Her løftes det frem at innvandrede kvinner ikke er en homogen gruppe og at deres situasjoner vil være forskjellige. Dette kan forstås som en motvekt til å enhetliggjøre en gruppe på grunnlag av opprinnelse og kjønn. Forholdene som skiller kvinnene fra hverandre er imidlertid sentrert rundt omgivelser og omkringliggende forhold, noe som er problematisk med tanke på ivaretagelsen av den innvandrede kvinnenes subjektivitet. Kvinnen blir dermed kun et resultat av sine omgivelser fremfor et autonom individ som har egne preferanser og tar egne valg. Denne forståelsen blir også synlig i siste setningen av avsnittet. På grunn av at kvinnen har ulike omkringliggende forhold, er det ikke gitt at likestilling blir sett på som relevant i familier med en annen oppfatning av kjønnsroller. Her skjer det en dreining over fra kvinnens situasjon til familien og dens oppfatning av kjønnsroller. Dette vil kun gi mening i en forståelse hvor kvinnens situasjon bestemmes av familien, da dette vil innebære at hun som kvinne ikke tillates å ta egne, selvstendige valg. Avsnittet fortsetter:

«Målet er at også kvinner med innvandrerbakgrunn skal kunne velge i hvilken grad de vil benytte seg av de muligheter likestillingspolitikken gir. For å oppnå dette er det nødvendig å gi dem og deres familie og nettverk tilstrekkelig innsikt i hva likestilling mellom kvinner og menn i Norge betyr i dagliglivet» (KAD, 1997:77).

Når målet er at kvinnene skal kunne velge forutsetter dette en forståelse av at innvandrede kvinner per i dag ikke har et valg. Grunnen til at kvinnen ikke har et valg antas altså å være manglende innsikt i likestillingsens betydning hos kvinnen selv, men også hos hennes familie og nettverk. Når familie og nettverk gjøres til målgruppen for kvinnens muligheter for valg, impliserer dette at det er familien som bestemmer over kvinnen. Fremstillingen kan derfor sies å bygge på en antakelse om at innvandrede kvinner er undertrykte og at deres familie forstås som 'undertrykkeren'. I avsnittet om

kvinner og likestilling er det videre fremhevet fire grupper av kvinner som anses som særlig viktige målgrupper for informasjon om hva likestilling innebærer, og disse er som følgende:

- kvinner som mangler formell grunnutdanning fra hjemlandet og/eller er analfabeter
- kvinner som har mistet sitt eget nettverk gjennom utstøtelse fra familie eller nettverk i Norge
- kvinner som lever isolert og som er gift med norske menn
- kvinner utsatt for vold, mishandling og seksuelle overgrep (KAD, 1997:77).

Samtlige kategorier fremstiller innvandrede kvinner som er i en negativ situasjon hvor de kan defineres som offer, en forståelse som er nærliggende forestillingen om å være sårbar og undertrykt. Til tross for at disse punktene vil kunne være en realitet for enkeltindivider, er det påfallende at dette blir stående som de eneste representasjonene av innvandrede kvinner og deres situasjoner. Når alternative situasjoner til innvandrede kvinner forblir usagt, blir effekten at denne fremstillingen virker som en uttømmende definisjon av hele kategorien 'innvandrerkvinnene'. På ulike måter antas det altså at innvandrede kvinner er vanskeligstilte grunnet manglende likestilling, og dette blir en merkelapp som festes ved kategorien 'innvandrerkvinnen'.

Forestillingene som følger med kategorien 'innvandrerkvinnene' vil i sin tur generere antatte egenskaper av dem som omgir innvandrede kvinner, noe som fremkommer i punkt 2 og 3. I den andre kategorien fremstilles kvinnens familie som et hinder, i likhet med de tidligere sitatene i dette avsnitt. Her er det imidlertid familien eller nettverkets utstøtelse av kvinnen, ergo dens fravær, som ligger til grunn for den antatte problematikken mens det tidligere var familiens nærvær i kvinnens liv som ble fremstilt som problematisk. For å sammenfatte disse representasjonene; hvis kvinnen er en del av sin familie er det antatt at de kontrollerer henne og hvis hun ikke har kontakt med sin familie er det antatt at de har utstøtt henne. Begge situasjoner viser til en forståelse av familien som ødeleggende for kvinnens livssituasjon. Det er fortsatt til gode hvor kvinnens familie representeres som en ressurs og styrke i kvinnens liv. Til tross for at det ikke sies noe om grunnen til en eventuell utstøtelse av kvinnen, vil årsaksforklaringen kunne knyttes til familiens kjønnsforståelse, ettersom at det nevnes i avsnittet om likestilling. Kvinnens familie vil således, nærværende eller fraværende, være forstått som undertrykkere såfremt 'innvandrerkvinnen' er temaet.

I den tredje kategorien fremkommer det at kvinner som er gift med norske menn også vil kunne være utsatt gjennom antatt isolasjon fra resten av verden. Her ligger det en forståelse av at den innvandrede kvinnen er potensielt undertrykt også i relasjon til en norsk mann. Dette gjør at en norsk mann også blir inkludert i rollen som 'undertrykkere', men vel å bemerke at denne forståelsen først kommer til i det han er gift med en innvandet kvinne. En norsk mann gift med en norsk kvinne vil bli forstått under andre premisser. Den såkalte 'nordiske mannligheten' fremstilles nemlig i stor grad som likestilt og det motsatte av en undertrykkere (Gottzén og Jonsson, 2012). En norsk mann som er sammen med en 'innvandrerkvinnene' vil med dette skrives ut av forståelsen av 'den nordiske mannligheten'. Fremstillingen viser hvordan nærværet av den innvandrede kvinnen produserer en forståelse av mannen som 'undertrykker', uansett om han er norskfødt eller har innvandret. Når den innvandrede kvinnen fremskrives som et undertrykt offer transformeres også forståelsen av de som omgir henne; uansett om det er en familie eller en mann. For å befeste forestillingen om 'innvandrerkvinnen' som et

undertrykt offer, vil de mennesker som er nærværende i hennes omgivelser måtte tre inn i rollen som 'undertrykkere'.

I denne stortingsmeldingen vokser kategorien 'innvandrerkvinnene' frem gjennom en forståelse av at kategorien representerer en identitet som 'ekstra sårbar' i samfunnet. Det er spesielt slående at 'innvandrerkvinnene' skrives frem med en manglende agens, og ikke som et aktivt, handlende individ i eget liv. Det kan virke som at dette bygger på en forståelse hvor kjønn, bakgrunn og familiesituasjon vil utgjøre kategorier som skaper en marginalisering av innvandrede kvinner. Samtidig er både enslige kvinner og kvinner som en del av en familie forstått som utsatt, hvor det ikke tas høyde for historiske, kulturelle og kontekstuelle aspekter. De som omgir kvinnen blir transformert for å bekrefte bildet av 'innvandrerkvinnene' som sårbar. Innvandrede kvinner skrives på ulike måter, og i ulike kontekster, frem med egenskapene sårbar, offer, undertrykt og lite selvstendig. Tanken om 'innvandrerkvinnene' som marginalisert konstituerer dermed selve marginaliseringen, som skjer i både materiell og diskursiv forstand.

5.2 'Innvandrerkvinnene' som ikke likestilt og ikke deltakende

5.2.1 Økt arbeidsdeltakelse

I stortingsmeldingen fra 2013 gjøres den innvandrede kvinnen også relevant allerede i innledningen, men her knyttes det sammen med målsetningen om at flere 'innvandrerkvinnene' må delta i arbeidslivet. Innvandrede kvinner deltar i mindre grad i arbeidslivet enn andre grupper og dette problematiseres av integreringspolitikken, og vektlegges i stor grad. I innledningen under rubrikken 'Arbeid for alle' heter det at: «*Enda flere kvinner med innvandrerbakgrunn må komme i arbeid*» (BLD, 2013:8). En av de overordnede målsetningene for regjeringens politikk er: «*at flere kvinner med innvandrerbakgrunn kommer i arbeid*» (BLD, 2013:.8). Et av argumentene for denne målsetningen er at det vil gi likestilling mellom kjønnene, noe jeg diskuterte i kapittel 1, i avsnitt 4.2. Andre argumenter for at enda flere kvinner med innvandrerbakgrunn må i arbeid er blant annet:

«Det vil både styrke tilhørigheten til det norske fellesskapet og gjøre dem økonomisk selvstendige. I tillegg vil det gi samfunnet etterspurt arbeidskraft. Velferdsstaten er avhengig av høy sysselsetting i alle grupper» (BLD, 2013:8).

Dette impliserer at en god del innvandrede kvinner har en svak tilknytning til det norske samfunnet og er økonomisk avhengige av andre. Deres manglende yrkesdeltakelse er ikke bare forstått som en hindring for dem selv, men det legges også vekt på at velferdsstaten er avhengig av at kvinnene er i jobb. Argumenter som i stor grad viser til et bedre samfunn knyttes sammen med at innvandrede kvinner kommer i jobb, som uttrykt i disse utsagnene:

«Arbeid og økonomisk selvstendighet for kvinner er avgjørende for økt likestilling mellom kjønnene og er viktig for å oppnå større økonomisk og sosial likhet» (BLD, 2013:25)

«Flere kvinner med innvandrerbakgrunn må få mulighet til å komme ut i jobb. Økt yrkesdeltakelse er et viktig bidrag for å bekjempe barnefattigdom, for å bidra til likestilling og for inkludering i samfunnslivet» (BLD, 2013:35).

På noen plasser er arbeidsdeltakelse omtalt mer generelt, som i følgende sitat:

«For den enkelte er arbeid en kilde til inntekt, selvrespekt og selvrealisering. Høy sysselsetting er samtidig en forutsetning for å sikre en bærekraftig velferdsstat, redusere sosiale forskjeller, forebygge fattigdom og oppnå kjønnslikestilling» (BLD, 2013:25).

Med tanke på det tydelige fokuset på innvandrede kvinners lavere yrkesdeltakelse, kan også dette forstås som goder som vil tilkomme ved at innvandrede kvinner deltar i arbeidslivet i større grad. Argumentene for politikken om økt arbeidsdeltakelse for 'innvandrerkvinner' pendler dermed mellom å fremme antatte goder for kvinnene selv og argumenter som omhandler et bedre samfunn, herunder inkludering, sosial likhet, mindre fattigdom og kjønnslikestilling. Haaland og Wallewicks (2016) forskning på innvandrede kvinner viser imidlertid at lønnet arbeid noen ganger kan ha ekskluderende effekter på grunn av arbeidets karakter. I sitatene over er det kun lagt vekt på positive effekter som direkte konsekvens av innvandrede kvinners økte yrkesdeltakelse. Om bare innvandrede kvinner kommer i arbeid vil de oppleve selvrespekt, selvrealisering, tilhørighet og selvstendighet samtidig som samfunnet vil bli mer rettferdig for alle. På denne måten blir den innvandrede kvinnen i stor grad gjort ansvarlig for både sin egen situasjon, men også for komplekse og omfattende samfunnsutfordringer.

Etnisk diskriminering på det norske arbeidsmarkedet er et faktum (Midtbøen, 2015). Mange gode argumenter om alt som er positivt med arbeid vil ikke gjøre noe med innvandrede kvinnes faktiske tilgang på arbeidsmarkedet. Argumentene om arbeidets goder vil isteden fremme en forståelse av at deltakelse i arbeidslivet omhandler valg hos den enkelte og at politikken må være tydeligere i kravet overfor innvandrede kvinners yrkesdeltakelse. I forlengelsen av at arbeid er forstått som et valg fremstår det som at innvandrede kvinner har en manglende vilje og motivasjon for å delta i arbeidslivet. I en slik forståelse, gir det også mening å argumentere for goder som kvinnene selv vil oppnå gjennom å være i arbeid. En mangefasettert argumentasjon for innvandrede kvinners arbeidsdeltakelse vitner nemlig om en tankegang hvor det antas å være et behov for å overbevise om at arbeid er det riktige valget. Mens 'innvandrerkvinnen' i den tidligere meldingen ble forstått som noen med manglende agens og lite innflytelse over eget liv, er det nå 'innvandrerkvinnens' antatte manglende motivasjon og vilje for arbeid som fremstår som problematisk. Når innvandrede kvinner så velger bort arbeid, som også skal bidra til et bedre samfunn for alle, males det et bilde av 'innvandrerkvinnen' som umoralsk. 'Innvandrerkvinnen' skrives med dette frem som en person som velger bort egen potensiell arbeidsinnsats, på bekostning av blant annet sosial rettferdighet og minsket fattigdom.

Argumentet som går igjen i størst grad er hvordan innvandrede kvinnes økte yrkesdeltakelse vil gi kjønnslikestilling, noe som produserer et bilde av innvandrede kvinner som ikke likestilte. Dette er en tydelig tematikk både i innledningen, kapittelet om arbeid og kapittelet om oppvekst og familie, og budskapet fremkommer godt i sitatet: «Økonomisk selvstendighet er en forutsetning for reell likestilling» (BLD, 2013:80). Dette klargjør at reell likestilling ikke vil være mulig uten arbeid. Økonomisk selvstendighet er riktignok et viktig aspekt for økt kjønnslikestilling, men her er konteksten at det er innvandrede kvinner som må i arbeid. Midtbøen og Teigen (2013) poengterer hvordan slike likestillingsperspektiver er fraværende i den generelle arbeids- og velferdspolitikken, og kun gjøres relevant i forbindelse med 'innvandrerkvinnens' lavere sysselsetting. For kvinner som deltar i arbeidslivet i større grad, for eksempel polske kvinner, gjøres ikke likestilling relevant i denne integreringsmeldingen. Polen har fått mye kritikk for å være et land med kjønnskonservative holdninger som ikke ivaretar kvinners rettigheter (Amnesty International, 2018). Det kan med andre ord tenkes at likestilling er et tema som også bør romme innvandrede kvinner (og menn) som er i

arbeid. Argumentet om økt likestilling fremstår således kun som et instrumentelt redskap for å bygge opp under målsetningen om økt yrkesdeltakelse, noe som samsvarer med Annfelt og Gullikstads (2013) studie av politiske dokumenter. Gjennom økt arbeidsdeltakelse er det 'innvandrerkvinnen' som skal bli likestilt, og polske kvinner inkluderes ikke i denne kategorien. Som jeg nevnte i forrige kapittel, er det ikke alle kvinner som inkluderes i forståelsen av 'innvandrerkvinnen', men kategorien sikter til innvandrede kvinner fra Asia og Afrika spesifikt.

5.2.2 'Innvandrerkvinnen' som ikke deltakende

I omtaler av 'innvandrerkvinnen' virker dette som en kategori som skal representere de som 'lykkes mindre' eller 'de som ikke deltar i samfunnet'. I tillegg til fokuset på 'innvandrerkvinnens' lavere yrkesdeltakelse, løftes innvandrede kvinner som kategori frem i andre kontekster. Blant annet at de er lavt utdannet, avbryter introduksjonsprogrammet i større grad enn menn, har lavere organisasjonsgrad enn andre, etablerer nye bedrifter i mindre grad enn menn, er i større grad hjemmeværende enn 'norske' kvinner og lignende formuleringer. Det vektlegges således at innvandrede kvinner deltar mindre enn andre grupper. Det som er verdt å bemerke seg er hvordan flere faktorer i forståelsen av 'deltakelse' har blitt skrevet ut i disse forståelsene. Å utøve oppdrageransvar, være aktiv i frivillige organisasjoner eller religiøse grupper, engasjement i uformelle nettverk er noen eksempler på samfunnsdeltakelse som ikke inkluderes i forståelsen av å være deltakende. Deltakelse i samfunnet knyttes imidlertid fremst opp mot arbeidsdeltakelse eller veien mot arbeidsdeltakelse gjennom meldingen, hvor det også heter at «Arbeid er nøkkelen til deltakelse(...)» (BLD, 2013:8).

Innenfor denne diskursen, er 'innvandrerkvinnen' forstått som den som ikke er i arbeid og således den som ikke deltar i samfunnet. En slik forståelse gir subjektiverende effekter i den forstand at innvandrede kvinner i denne konteksten får tildelt en posisjon av å representere 'de som ikke arbeider' i et samfunn som er avhengig av høy yrkesdeltakelse. Det kan tolkes gjennom Foucaults begrep 'dividing practices', som ønsker å fange opp hvordan grupper settes opp mot hverandre for å fremme politiske målsetninger (Bacchi, 2009:16). Her er det 'de som arbeider' versus 'de som ikke arbeider' som blir presentert som hverandres motsatser, hvor 'innvandrerkvinnen' får virke som subjektet innenfor den sistnevnte gruppen, som er forstått som problematisk. Gjennom å produsere en slik stigmatisering til 'de som ikke arbeider' vil politikken skape en effekt av å oppmuntre majoriteten av befolkningen til å arbeide. Fremstillingene vil dermed skape en disiplin i befolkningen, hvor folk flest vil ønske å arbeide for å unngå å tilhøre den ekskluderende gruppen. Konsekvensene ved en slik diskursiv disiplinering får innvandrede kvinner ta, som får tilskrevet en stigmatiserende subjektposisjon som skal virke som en representasjon for gruppen 'de som ikke arbeider og deltar i samfunnet'.

I tråd med forståelsen av at innvandrede kvinners yrkesdeltakelse handler om valg for den enkelte, som vist til tidligere, fremstår innvandrede kvinner selv som ansvarlige for 'problemet' med å ikke være i arbeid. Denne forståelsen flytter fokuset bort fra hvordan det politiske og strukturelle produserer forutsetninger for innvandrede kvinners liv. På samme måte fremstilles innvandrede kvinners manglende yrkesdeltakelse som et problem for menns muligheter til et likestilt foreldreskap: «*Ettersom fars uttaksrett er avhengig av hva mor gjør før og etter fødsel, opplever også fedre med egen opptjening at de ikke kan ta ut foreldrepenger fordi mor ikke går ut i aktivitet etter fødselen*» (BLD, 2013:81). Her blir innvandrede kvinner gjort ansvarlige for at far ikke får ta del i omsorgen av barn, som videre forstås som et hinder for likestilling. At far ikke innehar en selvstendig rett på foreldrepenger er en politisk ordning som ikke bygger opp under et

likestilt foreldreskap. Danielsen og Larsen (2015:192) har også kommentert hvordan regelverket dobbeltkommuniserer gjennom at mor stadfestes som den viktigste omsorgspersonen som rettighetene utgår fra, mens alle andre trygdeordninger er knyttet til den enkelte borger. Når en mener at det er viktig at far skal ta ut omsorgspermisjon for barn, er det paradoksalt at fedres rett til dette er prisgitt kvinnens tilknytning til arbeidslivet. Ordningen i seg selv problematiseres imidlertid ikke, men innvandrede kvinners yrkesdeltakelse fremstilles som bremseklossen for likestilling også her. Effekten av at 'innvandrerkvinnen' skrives frem som ansvarlig for manglende arbeidsdeltakelse og videre manglende kjønnslikestilling, er at de politiske tiltakene som er rettet mot innvandrede kvinner vil bli forstått som velvillige og generøse. Dette vil i sin tur forsterke de rådende maktposisjoneringene, hvor innvandrede kvinner blir marginaliserte.

Det faktum at det er kvinnene som er den uttalte målgruppen for flere politiske tiltak for arbeid, som 'Jobbsjansen' (BLD, 2013:35), bygger i seg selv opp under forståelsen av at det er kvinnene som er problemet for den ujevne arbeidsdeltakelsen mellom kjønnene blant innvandrede. Til tross for denne forståelsen vises det til at kvinner ikke får et like godt tilbud i introduksjonsprogrammet, som er regjeringens viktigste tiltak for overgang til arbeid eller utdanning:

«Studier viser dessuten at kvinner med lite utdanning og store omsorgsoppgaver, i praksis ofte får et tilbud som har lavere intensitet, er mindre arbeidsrettet og mindre individuelt tilpasset enn andre deltakere. Flertallet av disse kvinnene får verken språkpraksis eller arbeidspraksis, og kontinuiteten brytes når de ikke får noe tilbud mens de er hjemme med omsorgen for små barn» (BLD, 2013:31).

Forskning peker altså på at kvinner som deltar i introduksjonsprogrammet blir møtt på andre måter enn menn, og det kan virke som det ligger en svakere forventning til at disse kvinnene skal ut i arbeid etter introduksjonsprogrammet. Samtidig som at integreringspolitikken fremhever at innvandrede kvinner må i arbeid i større grad. Det oppstår dermed en dissonans mellom den uttalte politikken og integreringstiltakene i praksis. Annfelt og Gullikstad (2013) har også vist hvordan politiske forventninger ikke samsvarer med realiteten på feltet. Meldingen presenterer derfor også tiltak som skal øke kvaliteten på introduksjonsprogrammet (BLD, 2013:31), i tillegg til ordninger som skal styrke innvandrede kvinners ferdigheter og kvalifikasjoner.

I denne stortingsmeldingen skrives 'Innvandrerkvinnen' frem som en kategori med utgangspunkt i at innvandrede kvinner deltar i mindre grad i arbeidslivet. En viktig målsetning for regjeringens politikk er at flere innvandrede kvinner kommer i arbeid. Forståelsen som fremmes er at arbeid er et valg for den enkelte, noe som gjør at innvandrede kvinner antas å ha en manglende vilje og motivasjon for lønnsarbeid. Kjønnslikestilling fremstår som et av flere instrumentelle argument som sikter til å fremme målsetningen om økt yrkesdeltakelse. Målet om økt yrkesdeltakelse kan også fremstå som en agenda når retorikken i meldingen skriver frem 'innvandrerkvinnen' på en negativ måte, hvor hun skal representere 'den som ikke deltar' på flere områder. I forlengelsen av dette gjøres 'innvandrerkvinnen' ansvarlig for sin egen situasjon, for samfunnsforhold og for menns muligheter til likestilling.

5.3 'Innvandrerkvinnen' (og andre flyktninger) som snyltere

5.3.1 Kjønn er ikke en relevant distinksjon

Stortingsmeldingen fra 2016 tar for seg hvordan integreringspolitikken skal organiseres slik at flere nyankomne innvandrede med fluktbakgrunn raskere kommer i arbeid eller utdanning. Som nevnt i forrige kapittel, så har gruppen flyktninger i stor grad erstattet 'innvandrerkvinnen' som kategori i denne meldingen. Meldingen fokuserer på hvordan innvandrede med fluktbakgrunn har lavere yrkesdeltakelse, men løfter også at innvandrede kvinner fortsatt er den største utfordringen:

«Det har vært en vedvarende tendens til at innvandrere fra landområder hvor mange har fluktbakgrunn, i snitt har høyere ledighet enn andre.(...) Det er derfor en hovedutfordring å øke yrkesdeltakelsen blant innvandrere fra land i Asia og Afrika, særlig blant kvinner» (JBD, 2016:52).

Kvinner har fortsatt lavere yrkesdeltakelse enn menn, men hovedfokuset for politikken er på gruppen innvandrede med fluktbakgrunn, uten en distinksjon mellom kjønn. Dette kan tolkes som en prioritering av menn, uten at det sies i klartekst. I et tidsperspektiv fremkommer det nemlig at menn ikke heller har en god nok tilknytning til arbeidslivet, som i disse to utsagnene «(...) *det er en utfordring at mange, både kvinner og menn, ikke får en stabil tilknytning til arbeidslivet*» (JBD, 2016:10), og «*Sysselsettingen flater så ut, og for noen grupper synker nivået også. Det gjelder særlig for menn med lav utdanning*» (JBD, 2016:52). Vektleggingen av at menns arbeidsdeltakelse må økes gjør dermed at kvinner ikke er den uttalte målgruppen for de politiske tiltakene i like stor grad. Mindre fokus på kjønn som kategori kan også tenkes å henge sammen med hvordan meldingen vektlegger kravet til innvandrede i stor grad, som innledningsvis er uttrykt slik:

«Det er en selvfølge at det stilles krav til kunnskaper om norsk språk og det norske samfunnet for de som oppholder seg i Norge over tid. Dette krever en særlig innsats fra hver enkelt av de som skal leve i Norge. De som skal inn i det norske samfunnet, må gis incentiver og muligheter til å delta i arbeidslivet og samfunnet for øvrig. Skal nye innbyggere lykkes, krever det innsats fra alle parter: myndighetene, lokalsamfunn, frivilligheten, arbeidsliv og næringsliv, og ikke minst av den enkelte innvandrer selv» (JBD, 2016:7).

Det heter altså at 'dette krever en særlig innsats fra hver enkelt av de som skal leve i Norge' og 'ikke minst av den enkelte innvandrer selv'. Dette fremmer en forståelse hvor den enkelte innvandrede i stor grad selv er ansvarlig for å bli integrert i samfunnet, som også uttrykkes eksplisitt: «*De som kommer må selv ta ansvar for å skape seg et liv, noe som krever stor egeninnsats*» (JBD, 2016:10). I en forståelse hvor hver enkelt innvandrede er ansvarlig for sin egen integrering, ligger det en antagelse om at alle har de samme mulighetene og hvorvidt en lykkes, handler i siste instans om den enkeltes eget valg og innsats. Nå er det ikke bare en antagelse om at innvandrede kvinner velger bort arbeid i stor grad, men at alle som ikke er i arbeid antas å selv stå ansvarlige for dette. Politikkenes rolle i integreringen vil på sin side være å stille tydelige krav overfor innvandrede og gi incentiver og muligheter for deltakelse. Dette kommer jeg tilbake til snart. I det forrige kapitlet viste jeg hvordan denne meldingen fremmer en forståelse hvor det antas at lavere arbeidsdeltakelse blant innvandrede er knyttet til økonomi. Antagelsen er at innvandrede eventuelle manglende arbeidsdeltakelse handler om at det ikke lønner seg økonomisk å arbeide for den enkelte, grunnet trykdeordninger:

«Det er avgjørende for samfunnet at nyankomne innvandrere med fluktbakgrunn raskt kommer i arbeid og ikke blir stående utenfor arbeidslivet og blir avhengig av kontantytelser. Kontantytelser uten krav til aktivitet kan bidra til å gjøre det lite lønnsomt, eller direkte ulønnsomt, å delta i arbeidslivet. (...) Regjeringen jobber derfor med en bred gjennomgang av hele trygdesystemet» (JBD, 2016:7).

Politikken bygger på en tankegang om at personlig økonomisk gevinst er innvandrede drivkraft for arbeid. I forlengelsen av dette, er innvandrede manglende yrkesdeltakelse forstått som manglende motivasjon hos den enkelte, fordi det ikke fremstår som økonomisk lønnsomt. Et av regjeringens tiltak blir derfor å stramme inn i relevante trygdeordninger som ikke stiller krav til aktivitet:

«Regjeringen mener det er nødvendig å gjennomgå særordninger for flyktninger og asylsøkere i folketrygden og sørge for at det stilles aktivitets- og opptjeningskrav til disse der det er naturlig» (JBD, 2016:70).

Politikkens ansvar med å 'stille krav' og 'gi insentiver og muligheter' er kan derfor forstås som å yte mindre enn tidligere til innvandrede med fluktbakgrunn. Kravene skjerpes og offentlige økonomiske ordninger skal bli mer restriktive, noe som skal bidra til at flere innvandrede kommer i jobb. Målet med dette kan forstås som at innvandrede gjennom dette blir tvunget inn i arbeid og aktivitet for å kunne klare dagligdagse utgifter til opphold. En slik politikk vil kunne sies å prøve å 'piske' mennesker inn i arbeid. Tankegangen tar ikke høyde for hvordan strukturelle og politiske aspekter skaper begrensinger på arbeidsmarkedet, men flytter ansvaret over på den enkelte. Hensikten med tiltakene er likevel ikke bare å 'piske' innvandrede med fluktbakgrunn i jobb, det skal også gjøre Norge til et mindre attraktivt land å søke asyl i: «*Bakgrunnen er blant annet at en ikke ønsker at nivået på ytelsene til asylsøkere skal være av en slik art at Norge fremstår som økonomisk attraktiv i forhold til sammenlignbare europeiske land*» (JBD, 2016:70). Sitatet impliserer et ønske om at færre mennesker på flukt skal 'velge' å komme til Norge, hvor individuelle motiver konstant antas å være av økonomisk art. Migrasjonsforskere i dag argumenterer for at migrasjon er et komplekst fenomen som må forstås fra flere ulike teorier ettersom enkle og utelukkende forklaringer ikke vil dekke årsaksforhold og hvordan mennesker migrerer (Odden, 2018). Den gjentatte problemforståelsen hvor politikken må gjennomføre ytelseskutt for å markere seg overfor flyktninger, produserer et bilde av flyktninger som 'snyltere' med et pengejag, som må holdes i sjakk. Denne forståelsen fremkommer både i omtaler av innvandrede generelt, og i forståelsen av 'innvandrerkvinnen', som i tillegg ekskluderes grunnet denne diskursen.

5.3.2 Ekskludering av innvandrede kvinner

Forklaringsmodellen om økonomiske insentiver gjelder også for innvandrede kvinner, og kommer frem i diskusjonen om kontantstøtten:

«For innvandrere med fluktbakgrunn med kort botid i Norge og uten tilknytning til arbeidslivet, kan for eksempel kontantstøtte bidra til at foreldre, og særlig kvinner, ikke går inn i arbeidslivet. I tillegg kan det føre til at barna ikke går i barnehage» (JBD, 2016:51).

Her vises det til en forståelse av at innvandrede kvinner ikke går inn i arbeidslivet grunnet kontantstøtten. Før det første impliserer ordlyden i uttrykket 'ikke går inn i arbeidslivet' en forståelse av at arbeidsmarkedet er noe en bare går inn i, noe en velger å gjøre eller ikke. Dette er ikke en realitet, hvor jeg tidligere har vist til at etnisk diskriminering på det norske arbeidsmarkedet forekommer (Midtbøen, 2015). Her er det i tillegg snakk om innvandrede med fluktbakgrunn med kort botid i Norge som 'ikke går inn i arbeidslivet'. Det er flere mulige faktorer som gjør at denne gruppen ikke

nødvendigvis vil ha reell tilgang på arbeidsmarkedet, for eksempel manglende norskkunnskaper. Regjeringen hevder selv at: «*Det er grunn til å anta at det vil ta noe tid før de som får opphold i landet på bakgrunn av beskyttelsesbehov, kommer inn i arbeidslivet*» (JBD, 2016:7). Likevel bygger ovenstående sitat på en forståelse hvor innvandrede kvinner velger bort arbeid fordi ordningen med kontantstøtten gir økonomiske fordeler. Argumentet er at kontantstøtten vil svekke motivasjonen for å lære seg norsk og videre delta i arbeidslivet:

«For innvandrere med fluktbakgrunn med kort botid i Norge og uten tilknytning til arbeidslivet, kan kontantstøtte svekke incentivene til å delta i arbeidslivet og lære seg norsk» (JBD, 2016:70)

Løsningen for at innvandrede kvinner med fluktbakgrunn og kort botid i Norge skal komme i arbeid blir derfor å ta vekk muligheten for kontantstøtte. Dette forslaget nevnes gjentatte ganger, blant annet her: : «*Et av forslagene vil være å innføre et botidskrav på fem år for mottakere av kontantstøtte*» (JBD, 2016:70). Innføringen av botidskrav for kontantstøtte blir dermed et eksplisitt tiltak for å hindre at nyankomne kvinner med fluktbakgrunn benytter seg av ordningen. De som har bodd i Norge i mer enn 5 år vil fortsatt kunne ha et valg om å være hjemme med barn mellom 1 og 2 år og motta økonomisk kompensasjon for dette. Et valg som innvandrede kvinner som er nylig ankommet til Norge ikke gis, med argumentet at dette vil svekke incentivene for arbeid. Frykten for at kontantstøtten skal svekke incentivene for arbeid, gjelder dermed ikke kvinner som har bodd i Norge i minimum 5 år, men kun innvandrede med kort botid i Norge. Det kan tenkes at en går ut fra at norskfødte kvinner bruker kontantstøtten på en 'forsvarlig' måte og de gis derfor rett til selv å ta et valg om kontantstøtte eller ikke. Fremstillingen tydeliggjør en forskjell i forståelsen av 'norske' kvinner og innvandrede kvinner, hvor norskfødte kvinner antas å selv være motivert for arbeid av andre grunner enn økonomiske, mens nylig ankomne innvandrede forstås som 'snyltere' som ikke kan gis de samme valgmulighetene. Innvandrede kvinner må, gjennom statlig makt, settes i en situasjon hvor arbeid ikke lenger er et valg, men en økonomisk nødvendighet, og gjennom dette tenkes det at arbeidsdeltakelsen vil øke. Diskursen er dermed at innvandrede kvinner ikke kan gis de samme valgmulighetene som 'norske' kvinner, fordi de antas å være iboende annerledes, i dette tilfellet 'mindre fornuftige'. Dette vil være et tydelig eksempel på rasialisering, som jeg beskrev i kapittelet om likestilling. Fremstillingen viser til en typisk representasjon hvor diskursen er at mennesker fra den tredje verden, her kvinner fra Afrika og Asia, er forstått som 'de andre'. Denne posisjon kjennetegnes blant annet av dimensjoner som anarki, irrasjonalitet, skjevhet og økonomisk avhengighet (Mohanty, 2007:245), som gjøres spesielt gjeldende i den politiske fremstillingen her. Når innvandrede kvinner blir forstått som 'de andre', legger det grunnlag for en politikk hvor 'de' vil ha behov for mer politisk styring enn 'norske' kvinner for å ikke 'utnytte' statens ressurser på en ufornuftig måte. I forlengelsen av denne representasjonen blir norske kvinner konstituert som de første. Majoritetens dimensjon knytter seg til aspekter som fornuftig og rettferdig, med evne til å ha kontroll over eget liv (Mohanty, 2007:245). Det postkoloniale blikket viser hvordan makten koloniserer 'de andre', samtidig som 'de første' blir privilegert. Det kan derfor argumenteres for at fremstillingen om kontantstøtten skaper en marginalisering av innvandrede kvinner både i materiell og diskursiv forstand.

Et annet område hvor kvinner gjøres relevant er i tematikken om permisjon fra introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk og samfunnskunnskap, hvor det heter:

«Det er store forskjeller i kvinners og menns resultater når det gjelder overgang til arbeid eller utdanning etter deltakelse i kvalifisering. En av forklaringene på dette er at kvinnene tar ut omsorgspermisjon etter fødsel. Permisjon på fulltid fra introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk og samfunnskunnskap kan være til hinder for en jevn progresjon og redusere mulighetene for overgang til arbeid eller utdanning» (JBD, 2016:57).

En forklaring for kvinners lavere arbeidsdeltakelse er altså at kvinner tar ut omsorgspermisjon etter fødsel. Løsningen presenteres videre: «*En del av vurderingen vil være krav til deltakeren om å delta i deler av programmet eller opplæringen i permisjonstiden, og krav til kommunen om å tilby slik kvalifisering*» (JBD, 2016:57). Med dette vil innvandrede kvinner ikke ha mulighet for permisjon på fulltid etter å ha født barn. Det kan være flere årsaker til at det er et reelt behov for fulltidsp permisjon etter fødsel, samtidig som mange trolig kan kombinere permisjon med kvalifisering i noen grad. Tiltaket om 'krav' rommer imidlertid ikke slike variasjoner, men underbygger tankegangen hvor det er nødvendig å 'piske' for at innvandrede kvinner (og menn) skal delta på ulike arenaer i samfunnet. 'Innvandrerkvinnen' blir gjennom denne diskursen utsatt for en rasialisert, eksplisitt ekskludering i både kontantstøtteordningen og i retten til permisjon etter fødsel.

Denne stortingsmeldingen fokuserer på at innvandrede med fluktbakgrunn skal komme i jobb, og er ikke rettet mot 'innvandrerkvinnen' i like stor grad som de eldre meldingene. Det kan tenkes at dette sikter til å prioritere menn i tiltakene, i tillegg til at det kan henge sammen med den sterke fokuseringen på innvandrede eget ansvar for integreringen. Forståelsen som er representert i meldingen er at innvandrede er 'snyltere' som må 'piskes' med økonomiske insentiver og krav for å delta i arbeidslivet. Problemrepresentasjonene tar i liten grad hensyn til strukturelle og politiske aspekter, og tiltakene retter seg mot å øke individets motivasjon for arbeid. I tiltakene som omhandler kontantstøtten og permisjon fra kvalifisering, tematiseres innvandrede kvinner, hvor bildet av innvandrede som 'snyltere' befestes ytterligere. Diskursen gjør også at den rasialiserte ekskluderingen av 'innvandrerkvinnen' fremstår som legitim. Disse representasjonene avdekker hvordan innvandrede skrives frem som 'de andre' med tilhørende dimensjoner, hvor det vestlige er forstått som overordnet.

5.4 Oppsummering

I stortingsmeldingen fra 1997 blir 'innvandrerkvinnen' en kategori gjennom antagelsen om at innvandrede kvinner er sårbare og hjelpetrengende. Denne diskursen legitimerer det faktum at innvandrede kvinner får egne tiltak, både gjennom alternativ konfliktløsning og et eget avsnitt som skal gi innvandrede kvinner likestilling. Effektene av dette blir imidlertid at 'innvandrerkvinnen' skrives frem som et offer, med manglende agens og kraft i eget liv, noe som også konstituerer en forståelse av at de menneskene som omgir kvinnen er 'undertrykkere'. Analysen viser dermed hvordan tanken om 'innvandrerkvinnen' som marginalisert per se utgjør en marginalisering.

I stortingsmeldingen fra 2013 representerer 'innvandrerkvinnen' hun som ikke deltar, særlig med tanke på deltakelse i arbeidslivet, men det vises også til andre arenaer i samfunnet. Et slikt skifte i tematikken om 'innvandrerkvinnen' gjør at hun ikke lenger forstås som noen med manglende agens. Tvert imot viser fremstillingene til en forståelse hvor manglende vilje og motivasjon for arbeid kobles sammen med forståelsen av 'innvandrerkvinnen'. Likestilling mellom kvinner og menn brukes som et argument for arbeidsdeltakelse, som impliserer at innvandrede kvinner ikke er likestilte. Bildet av innvandrede kvinner som ikke deltakende og ikke likestilt kan tenkes å skape en generell disiplinering i befolkningen hvor arbeid for alle er det ytterste målet.

I stortingsmeldingen fra 2016 er 'innvandrerkvinnen' ikke en like fremtredende tematikk, men det vektlegges isteden at innvandrede med fluktbakgrunn må komme raskt i arbeid. Innvandrede kvinner skrives, i likhet med innvandrede generelt, frem med en forståelse av at de er 'snyltere' som trenger strengere krav og mindre økonomisk støtte for å bli 'motivert' for å delta i arbeidslivet. Her blir 'innvandrerkvinnen' et tema for å underbygge diskursen om at innvandrede er en potensiell trussel for Norge, som trenger å 'piskes' hardere, for å ikke risikere velferdsstatens bærekraft. I tråd med denne diskursen blir innvandrede kvinner ekskludert gjennom rasialiserte tiltak.

6 Konklusjon og diskusjon om endringen

I dette avsluttende kapittelet vil jeg trekke tråder fra endringen i den politiske forståelsen av likestilling, 'innvandrerkvinnen' og innvandrede generelt. Her ønsker jeg å oppsummere samt diskutere funnene fra analysekapitlene. Hva er forskjellene fra den eldste stortingsmeldingen i 1997 til den nyeste i 2016? Hvordan har forståelsen av likestilling og kjønn i norsk integreringspolitikk endret seg over tid? I forlengelsen av dette blir det også naturlig å si noe om fellestrekk i materialet. Hvordan kan disse funnene forstås i lys av en større samfunnskontekst og hvilke effekter gir dette? I analysen har jeg også undersøkt hvilke forståelser av innvandrede som er representert i fremstillinger om likestilling og kjønn, og jeg vil derfor si noe om hvordan synet på innvandrede generelt har blitt endret og hvilke effekter som kommer av dette.

Min motivasjon for å utføre en genealogisk diskursanalyse av politikk ligger i analysemetodens potensiale for å vise hvordan makt og kunnskap er uløselig knyttet sammen. Analysene jeg har gjort her har vist hvordan forståelser av kjønn og likestilling har blitt endret gjennom ulike tidsperioder og eksemplifiserer hvordan den politiske makten påvirker den til enhver tid rådende sannhet. Til slutt i kapittelet vil jeg reflektere over hva de ulike forståelsene av likestilling og kjønn kan fortelle oss i et samlet perspektiv. Integreringspolitikken de siste 20 årene har bygget på en tanke om Norge og majoritetsbefolkningen som et universelt utgangspunkt, noe jeg mener peker mot at integrering forstås som integrering til et underordnet medborgerskap.

6.1 Fra statens moralske ansvar til individets moralske ansvar

I analysen av hvordan likestilling har blitt forstått over tid, fremkommer det en endring i hvorvidt staten anser seg å ha et moralsk ansvar for sine innbyggere. I meldingen fra 1997 er det en utbredt tankegang om at staten og den aktuelle politikken må sikre like muligheter for alle. Et helt kapittel tar blant annet for seg denne tematikken: «*Dette kapitlet tar opp grunnlaget for at alle skal ha like muligheter for deltakelse på viktige samfunnsområder – på arbeids- og boligmarked, og i politikk og kulturliv*» (KAD, 1997:45). Likestilling i denne meldingen forstås nettopp som en politisk målsetning som skal sikre at alle innbyggere får like muligheter, hvor flere tiltak retter seg mot blant annet rasisme og diskriminering. I meldingen fra 2013 har det skjedd en dreining fra likestilling som en samfunnspraksis, over til likestilling som et fenomen mellom mennesker på individnivå. Likestilling skal her komme av at alle deltar i fellesskapet (les: lønnet arbeid), som i siste instans skal gi et rettferdig og trygt samfunn. Politikken fokuserer derfor på å sette inn tiltak for å hjelpe innbyggere inn i arbeidslivet, særlig innvandrede kvinner, og gjennom dette bidra til et rettferdig samfunn. Denne meldingen har et individrettet fokus på likestilling, hvor begrepet forstås som noe som innvandrede skal få gjennom arbeid. Regjeringens ansvar blir dermed utformingen av en politikk som, gjennom ulike middel, skal legge til rette for at innvandrede skal komme i arbeid. Meldingen fra 2016 viser til enda et skritt nærmere en individualisering, noe som blir synlig gjennom at likestilling ikke tematiseres. Isteden vektlegger denne meldingen at statens ansvar handler om å opprettholde systemet og velferdsstatens bærekraft, som skal skje gjennom økt arbeidsdeltakelse blant innvandrede. Dette kan forstås som at staten har et ansvar for å opprettholde og videreutvikle systemet, med fokus på

økonomisk holdbarhet, mens innbyggerne innenfor disse rammene er ansvarlige for seg selv. Hvorvidt menneskene er likestilte, på systemnivå eller individnivå, faller utenfor statens moralske ansvar. Det kan tenkes at likestilling er noe den enkelte er ansvarlig for å sikre seg selv. Politikken overfor innvandrede er å tilby økonomiske insentiver, noe som kan forstås som en 'gulrot' eller 'pisk', som vektlegger krav til den enkelte. En slik tankegang viser til en vridning mot en økonomisk rasjonalitetstilnærming til befolkningen. Endringene i forståelsen av likestilling i integreringspolitikken viser de politiske ideene som politikken bygger på som helhet, hvor privatisering og individualisering har vokst frem, og fått særlig fotfeste i den foreløpige nyeste integreringsmeldingen.

Disse endringene bør riktignok ses i lys av arbeidslinja, hvor ansvar individualiseres i stor grad. Arbeidslinja vektlegger den enkeltes plikt til å skaffe seg lønnsarbeid, og bygger på tankegangen om at trygde- og velferdsordningenes utforming vil påvirke den enkeltes motivasjon for arbeid (Øverby og Stjernø, 2012). Fokuset er på den enkeltes motivasjon som en avgjørende faktor for lønnsarbeid. Øverby og Stjernø (2012) kommenterer imidlertid det faktum at denne aktiveringspolitikken både har en klassesdimensjon og minoritetsdimensjon, da sannsynligheten for å få en jobb og en lønn en trives med ikke er uavhengig klasse eller bakgrunn. Det er imidlertid grunn til å hevde at kjønn i stor grad også er en forskjellsdimensjon i muligheter. Djuve, Hagelund og Kavlis (2012) forskning viser hvordan innvandrede kvinner møter et dårligere tilbud i arbeidsrettet kvalifisering enn innvandrede menn. Wahl (2009) argumenterer for at arbeidslinjas virkemidler, med fokus på tiltak for å øke den enkeltes arbeidsmotivasjon, kan forstås som symbolpolitikk. Dette kommer av at disse virkemidlene angriper symptomene, forstått som menneskers vilje og evne til arbeid, og ikke årsakene til utstøtelsen av arbeidskraft, som vil være arbeidslivets og politikkenes strukturelle rammer (Wahl, 2009). I lys av Bacchi (2009) så kan vi si at problemet med arbeidsløshet representeres som å være menneskers vilje og evne til arbeid, mens Wahl (2009) argumenterer for at problemet bør forstås på systemnivå. De politiske rammene vil med andre ord produsere muligheter og begrensinger for menneskers arbeidssituasjon. Politiske rammer vil også produsere generelle muligheter og begrensninger for menneskers liv som helhet. Slike temaer, som vil falle under statens ansvar, som strukturelle rammer, urettferdige ordninger og ekskludering blir innenfor den individualiserende diskurs ikke adressert i like stor grad. Likestilling, som sikter til å legge til rette for menneskers like muligheter, faller naturlig også bort innenfor denne forståelsen. Sætermo, Gullikstad og Kristensen (2021) kommenterer også at når ansvar individualiseres, nedtones betydningen av diskriminering, strukturell ekskludering og annetgjøring.

I tanken om at individet har et utelukkende ansvar for seg selv, vil ikke integreringspolitikken eller samfunnets strukturer kunne holdes ansvarlig for de forutsetningene den enkelte innvandrede står overfor. Her blir det isteden opp til hver enkelt å manøvrere seg innenfor de rammene som finnes. Dette vil videre gjøre at en ikke stiller kritiske spørsmål ved strukturelle betingelser samt at analyser av samfunnets strukturer og den politiske maktens virkemidler ikke vil fremstå som relevante. Her vil det være individets moralske ansvar å skape det livet som den enkelte ønsker, mens statens ansvar er å ivareta systemets økonomiske holdbarhet. Det kan virke som at systemet og individet fragmenteres hvor det interagerende, komplekse samspillet kommer ut av syne. Den politiske makten blir med dette usynlig gjennom diskursen om at individet har makt over eget liv. Individualiseringen vil dermed usynliggjøre den øverste makten. Et viktig poeng fra Foucault (1994) er at når makten usynliggjøres, vil den være særlig virksom og varig, gjennom at den blir umulig å bestride. Når den øverste makten kan styre uten ansvar og uten transparens av makten som er tilstede, vil

det være grunnlag for å hevde at demokratiet i realiteten blir svekket. Dette vil peke mot en effekt av at individualiseringen, som blir synlig i integreringspolitikken, gir mindre makt til den enkelte innvandrede. Noen ganger fremstilles individualisering i politiske diskusjoner som et fokus som vil gi mer makt til den enkelte. Når likestilling hadde en tydelig plass i stortingsmeldingen fra 1997, i forståelsen av likestilling som en samfunnsmessig praksis for rettferdighet, ble det politiske og statlige ansvaret fremhevet. Likestilling som begrep anerkjenner at muligheter i samfunnet vil kunne være forskjellige og at politikken har et særlig ansvar for å arbeide for rettferdighet for landets alle innbyggere, også for de som nettopp flyttet hit. Endringen av forståelsen av likestilling i integreringspolitikken, fra en praksis om rettferdighet, til et tema på individnivå, til et ikke-tema, eksemplifiserer dermed hvordan statens moralske ansvar er blitt individets moralske ansvar.

6.2 'Innvandrerkvinnen': fra offer til problem

Kjønn fremtrer som en relevant del av integreringspolitikken i stortingsmeldingen fra 1997 gjennom kategorien 'Innvandrerkvinnen'. Her blir den innvandrede kvinnen forstått som et offer med manglende agens og flere ekstra tiltak skal settes inn. I meldingen fra 2013 forstås 'innvandrerkvinnen' som et handlende individ som velger bort deltakelse, og politiske tiltak skal fremme arbeidsdeltakelsen i denne gruppen. I meldingen fra 2016 er 'innvandrerkvinnen' forstått som et problem, som eksplisitt skal forskjellsbehandles gjennom kontantstøtteordningen og foreldrepermisjonen. Innvandrede kvinner skal ikke ha de samme rettighetene som andre kvinner, noe som skrives frem som helt legitimt gjennom en rasialisert forståelse. Forskjellsbehandlingen fremstår som legitim fordi innvandrede kvinner antas å være iboende forskjellige fra andre kvinner, og dette virker som et argument for å lage politikk med ekskluderende, rasialiserte tiltak. Grunnet innvandrede kvinners antatte annerledeshet fremstår det naturlig at det bør stilles sterkere krav overfor dem, enn for andre kvinner. Hjelp og inkluderende tiltak til innvandrede kvinner er blitt borte. Rasialiseringen var, slik analysen påpeker, også tilstede i meldingen fra 1997, men her mer implisitt, og kanskje ubevisst. Det er påfallende at endringen i løpet av 20 år har gått i en retning hvor det fremstår som legitimt å eksplisitt forskjellsbehandle mennesker, med grunnlag i kjønn og bakgrunn/'rase'. Forståelsen av 'innvandrerkvinnen' kan sies å ha tatt et sprang fra å være forstått som et offer i behov av hjelp til å være usynlig, unntatt i de situasjonene hun fremstår som et problem som må ekskluderes. Parallelt med at likestilling har falt ut av integreringspolitikken har dermed ikke bare ekskludering blitt ignorert, men også konstituert i den politiske praksisen.

6.3 Forståelsen av innvandrere

I meldingen fra 1997 skrives det frem en forståelse hvor innvandrede er en ressurs for Norge gjennom argumentet at kulturelt mangfold er en berikelse og styrke for fellesskapet (KAD, 1997:7). Som jeg viste til innledningsvis i avsnittet om integreringspolitikken endring over tid, var multikulturalismen imidlertid ikke til stede i samfunnet og politisk praksis, til tross for at dette ble løftet frem i politiske dokumenter. Også i meldingen fra 2013 er innvandrede forstått som en ressurs, men her gjennom at innvandrede vil gi viktig arbeidskraft til Norge. Forståelsen av innvandrede som en ressurs er i disse meldingene forbeholdt at staten klarer å legge til rette for at innvandrede ressurser blir tatt i bruk. Hvis staten feiler med dette vil innvandrede kunne utgjøre en belastning for samfunnet. I tråd med at ansvar individualiseres i den seneste

meldingen fra 2016, gjør dette også noe med forståelsen av innvandrede. Her forstås innvandrede som en ressurs hvis de selv tar grep og ansvar for sin situasjon og deltar i lønnet arbeid. Så fremt innvandrede ikke er i arbeid, fremstilles de som en uønsket trussel som utfordrer velferdsstatens bærekraft. Mangelen på innvandedes deltakelse blir således forstått som mangler ved den enkelte innvandrede, eller mangel på 'lyst' til å arbeide, istedenfor statens manglende inkludering og tilrettelegging. Effekten av dette blir at innvandrede forstås som en byrde og som en gruppe som truer samfunnet. I 2020 var det 20% av befolkningen i Norge som var nokså enig eller helt enig i påstanden om at 'Innvandrede flest er en kilde til utrygghet i samfunnet' (SSB, 2020b). Politiske fremstillinger vil i stor grad påvirke holdninger hos befolkningen. En tankegang hvor innvandrede blir forstått som en kilde til utrygghet i samfunnet, eller som en byrde, vil kunne gi subjektiverende effekter. Hvem vi er og hvordan vi forstår oss selv vil i stor grad være preget av de subjektposisjonene vi blir tilbudt gjennom offentlig politikk (Bacchi, 2009:16). Innvandrede blir med dette tilbudt en rolle av å være et 'problem' for Norge. Et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, som ligger til grunn for oppgaven, innebærer blant annet en tro på at forventinger skaper realiteter. I lys av dette vil forståelsen av innvandrede som en byrde kunne virke som en selvoppfyllende profeti. Diskursen av innvandrede som et problem vil også gjøre dette til en sirkulær maktprosess hvor innvandedes eventuelle 'feilsteg' eller manglende arbeidsdeltakelse bare vil bekrefte forståelsen av innvandrede som et problem, og ikke oppmuntre til å undersøke hvordan politiske virkelighetskonstruksjoner og strukturelle rammer kan ha påvirket dette. På denne måten vil fokuset på innvandrede som et problem, i likhet med diskusjonen over, kontinuerlig forflytte fokuset over fra system til individ.

6.4 Fellestrekk

Analysen viser at forståelser har blitt endret over tid, men peker også mot noen vedvarende fellestrekk. Det som er gjennomgående er at kjønn forstås som et binært system, hvor kjønn antas å være noe biologisk som en bare 'er'. Det finnes flere tilnærminger til kjønn, for eksempel kjønn som en integrert del av maktrelasjoner og samfunn (Scott, 1986), kjønn som noe vi 'gjør' i sosiale relasjoner (West og Zimmermann, 1987) eller kjønn som performativt (Butler, 1988). Samtlige meldinger tar imidlertid for gitt forståelsen av kjønn på samme måte. Et annet fellestrekk er at interseksjonalitet ikke har blitt tatt inn som en refleksjon i politikk, til tross for at mye tyder på at dette kunne ha vært et fruktbart verktøy, med tanke på at kjønn og bakgrunn/'rase' veves sammen i alle de nevnte stortingsmeldingene.

6.5 Integrering til et underordnet medborgerskap

Alle meldingene tar utgangspunkt i 'det norske' som et universelt utgangspunkt, som virker som en uttalt norm som innvandrede skal måles opp mot. Den postkoloniale tilgang viser hvordan alle stortingsmeldingene, nevnt i denne oppgaven, på ulike måter bygger på en tankegang om at 'vi' er bedre enn 'dem'. I denne forståelsen er 'rase' implisitt vevd inn gjennom at 'vi' inkluderer mennesker fra vesten og 'de andre' sikter til mennesker fra det globale sør. De nordiske samfunnene har en lang historie med innebygget rasemessige og koloniale maktforhold (Stoltz, Mulinari og Keskinen, 2021), og disse kommer til syne gjennom de overnevnte stortingsmeldingene i tematikkene om kjønn og likestilling. I den seneste meldingen er dette blitt enda mer eksplisitt og fremtredende, noe som tyder på at endringen i norsk integreringspolitikk går i retning av

mer rasialisering og ekskludering. Keskinen (2020) påpeker hvordan den nyliberale politiske realiteten understreker rase, kjønn og klassebaserte ulikheter som individuelle feil, noe som resulterer i avpolitisering av sosiale og økonomiske makter. Flere forskere påpeker at dagens rasisme gjemmer seg bakom begrepet 'kultur' (Bangstad, 2017; Gullestad, 2002; Keskinen, 2020). Dette gjør at rasismen som tar plass i norsk integreringspolitikk blir avskrevet som nettopp rasisme. Til tross for at det kan hevdes at rasialisering er blitt mer forsterket over tid, har den altså også blitt mer fornektet.

Studien avslører hegemoniske nasjonale forestillinger som resulterer i en splittelse mellom hvite og ikke-hvite mennesker. Dette vil innebære at integrering per se, i realiteten innebærer en integrering til et underordnet medborgerskap. Så lenge politikken bygger på koloniale maktforhold, hvor idéen om 'det norske' virker som en norm som alle skal måles etter, vil et likestilt samfunn ikke være mulig. Rasisme og raselogikk har fått nye former og innpakninger over tid i norsk politikk, og veien videre bør kanskje heller være et omfattende oppgjør med slike tanker.

Referanser

- Amnesty International. (2018). Vårt Arbeid, Polen. Hentet fra <https://amnesty.no/polen>
- Annfelt, T. og Gullikstad, B. (2013). Kjønnsligestilling i inkluderings tjeneste? *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37(03-04), 309-328. <http://hdl.handle.net/11250/2452158>
- Arnfred, S. (2007). Del 3 Postkolonial, feministisk kritikk. Introduksjon. I Sønnergaard, D. M. (red.), *Feministiske tænkere. En tekstsamling*, (s. 207-216). København: Hans Reitzels Forlag.
- Bacchi, C. L. (2009). *Analysing Policy: What's the problem represented to be*. French Forest NSW: Pearson Australia.
- Bangstad, S. (2017). Rasebegrepets fortid og nåtid. *Norsk sosiologisk tidsskrift* 1(03), 233-251. <http://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-03-03>
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *En helhetlig integreringspolitikk. Mangfold og fellesskap*. (Meld. St. 6. (2012–2013)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Berg, A. J., Flemmen, A. B. og Gullikstad, B. (2010). Innledning: Interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I Berg, A. J., Flemmen, A. B. og Gullikstad, B. (Red.), *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet* (s. 11-37). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Berg, A. J., Kristiansen, T. G. S. (2010). Synlig forskjell: om "nyankomne innvandrere", kjønn og rasialisering. I Berg, A. J., Flemmen, A. B. og Gullikstad, B. (Red.), *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet* (s. 225-259). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Bjartnes, K. S. og Øyslebø, S. S. (2019). Likestillingsproblemer i integreringspolitikken. I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* 43(03), 198-212. <http://hdl.handle.net/11250/2642765>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. DOI: [10.3316/QRJ0902027](https://doi.org/10.3316/QRJ0902027)
- Brah, A. (2003). Disapora, Border and transnational identities. I R. Lewis og S. Mills (red.), *Feminist Postkolonial Theory* (s. 613-634). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (2.utg.). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Bredal, A. (2013). Vold i nære relasjoner. Minoritetskvinner mellom hypersynlighet og usynlighet. I Bråthen, B. og Thun, C. (Red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 117-144). Oslo: Akademika forlag.
- Brochmann, G., Djuve, A. B. (2013). Multiculturalism or Assimilation? The Norwegian Welfare State Approach. I Kivisto, P., Wahlbeck, Ö. (Red.), *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States* (s. 219-245). London: Palgrave Macmillan. http://doi.org/10.1057/9781137318459_9

Bråten, B. (2013). Partier og politikk. Den flerdimensjonale likestillingspolitikken hvem, hva og hvorfor. I Bråten, B. og Thun, C. (red.), *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 151-176). Oslo: Akademika.

Bråthen, B. og Thun, C. (2013). Introduksjon. I Bråthen, B. og Thun, C. (Red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 5-28). Oslo: Akademika forlag.

Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal* 40(4), 519-531.
<https://doi.org/10.2307/3207893>

Carabine, J. (2001). Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis. I Wetherell, M., Taylor, S. og Yates, S. J. (red.), *Discourse as Data: A guide for analysis* (s. 267-310). London: SAGE publications Ltd.

Coffey, A. (2013). Analyzing documents. I Flick, U. (Red.), *The SAGE Handbook of qualitative Data Analysis* (s. 367-379). London: SAGE publications Ltd.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781446282243.n25>

Crenshaw, K. (1989) Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1(Article 8).
<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>

Danielsen, H. og Larsen, E. (2015). Likestillingslandet Norge 1990-2013. I Danielsen, H., Larsen, E. og Ovesen, I. W. (Red.), *Norsk likestillingshistorie 1814-2013* (s. 186-223). Bergen: Fagbokforlaget.

Danielsen, H., Larsen, E. og Ovesen, I. W. (2015). *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*. Bergen: Fagbokforlaget.

Djuve, A. B. Hagelund, A. og Kavli, H. C. (2012). Innvandrede kvinner i kvalifisering. Arbeidslinja når helsa skranter, utdanningen er lav og barna er mange. I Øverby, E. og Stjernø, S. (Red.), *Arbeidslinja. Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.

Døving, C. A. (2009). *Integrering – teori og empiri*. Oslo: Pax forlag.

Foucault, M. (1994). *Sekusualitetens historie: 1: Viljen til viden*. (Oversatt av Søren Gosvig Olesen). Fredriksberg: Det lille forslag. (Opprinnelig utgitt 1976).

Gottzén, L. og Jonsson, R. (Red.). (2012). Andra män: Maskulinitet, normskapande och jämställdhet. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Gullestad, M. (2002) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gullikstad, B. (2013) Interseksjonalitet – et fruktbart begrep. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37(01), 68-75. <http://hdl.handle.net/11250/2452174>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
<https://doi.org/10.2307/3178066>

- Harding, S. (1991) *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Harding, S. (2001). Feminist Standpoint Epistemology. I Lederman, M. og Bartsch, *The Gender and Science Reader* (s. 145-165). London: Routledge.
- Hoel, A. (2016). Den gode far: (Re)produksjon av farskap blant minoritetsetniske menn. I Ravn, M. N., Kristensen, G. K. og Sørensen, S. Ø. (Red.), *Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge* (s. 143-160). Bergen: Fagbokforlaget.
- Haaland, H. og Wallevik, H. (2016). Frivillig sektor som inngangsport til det norske. I Johansen, B. E. (Red.), *På vandring og på flukt. Migrasjon i et historisk perspektiv* (s. 183- 207). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Ihle, R. (2017). Integrering – samfunnsfelleskapets opptakskrav? *Plan*, 49 (1), 10-17.
- Jacobsen, M. C og Gressgård, E. R. (2002). En kvinne er ikke bare en kvinne: Kjønnspromematikk i et flerkulturelt samfunn. I Holst, C. (Red.), *Kjønnsrettferdighet – utfordringer for feministisk politikk* (s.189-230). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2016). *Fra mottak til arbeidsliv. En effektiv integreringspolitikk*. (Meld. St. 30. (2015-2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Jørgensen, M. W. og Phillips, L. (1999). Det diskursanalytiske felt. I Jørgensen, M. W. og Phillips, L., *Diskursanalyse som teori og metode* (s. 9-33). Frederiksberg: Roskilde universitetsforlag.
- Kavli, H. C. og Nicolaisen, H. (2016) Integreert eller marginalisert? Innvandrede kvinner i norsk arbeidsliv. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 57(04), 339-371.
- Keskinen, S. (2020). Antiracist Feminism and the Politics of Solidarity in Neoliberal Times. I Keskinen, S., Stoltz, P. og Mulinari, D. (Red.), *Feminism in the Nordic Region. Gender and Politics*, 201-221. Palgrave Macmillian, Cham. http://doi.org/10.1007/978-3-030-53464-6_10
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kommunal- og arbeidsdepartementet. (1997). Om innvandring og det flerkulturelle Norge (Meld. St. 17. (1996-1997)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Liinasson, M. (2017). Jämställdhet som assemblage. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 41(03), 165-186. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2017-03-02>
- Lombardo, E. Meier, P. og Verloo, M. (2009). *The discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.1080/1554477X.2011.537961>
- Midtbøen, A. H. (2015). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 56(01), 4-30. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2015-01-01>
- Midtbøen, A. H. og Teigen, M. (2013) Sosial investering i kjønnslikestilling? – Flerdimensjonale perspektiver på norsk aktiveringspolitikk. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 37(03-04), 294-308. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2013-03-04-05>

- Mills, S. (1997). *Discourse*. London og New York: Routledge.
- Mohanty, C. T. (2007). Under et vestlig blikk: feministisk forskning og koloniseringsdiskurser (Opprinnelig utgitt 1984). I Søndergaard, D. M. (Red.), *Feministiske tænkere. En tekstsamling* (s. 217-251). København: Hans Reitzels forlag.
- Mulinari, D. (2008) Women Friendly? Understanding gendered racism in Sweden. I Melby, K., Ravn, A. B. og Wetterberg C. C. (Red.), *Gender equality and welfare politics in Scandinavia* (s. 167-182). Bristol: Policy press.
- Neumann, I. B. (2001). *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- NOU 2011: 14 (2011). *Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- NOU 2011: 18. (2011). *Struktur for likestilling*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- NOU 2011: 7. (2011). *Velferd og migrasjon – Den norske modellens fremtid*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- NOU 2012: 15. (2012). *Politikk for likestilling*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Odden, G. (2018). *Internasjonal Migrasjon. En samfunnsvitenskapelig innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Oyewumi, O. (2007). Kjønnets begrepsliggjørelse: Det eurocentriske grundlag for feministiske begreber og utfordringen fra afrikanske epistemologier. (Opprinnelig utgitt 2002). I Søndergaard, D. M. (Red.), *Feministiske tænkere. En tekstsamling* (s. 252-263). København: Hans Reitzels forlag.
- Rees, E. (2016). Den norske skyldfølelsen i Maria Amelies Ulovlig norsk og Takk. I Oxfeldt, E. (Red.), *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid* (s. 188-205). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rugkåsa, M. (2012). *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Røysum, A. (2016) Arbeidsmoral forkledd som likestilling? *Søkelys på arbeidslivet* 33(01-02), 142-161. DOI:10.18261/issn.1504-7989-2016-01-02-08
- Said, E. W. (2004). *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oversatt av Anne Aabakken. Oslo: Cappelen. (Opprinnelig utgitt 1978).
- Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91(5), 1053-1075. <https://doi.org/10.1086/ahr/91.5.1053>
- Skjeie, H. (2013). Nyskaping etterlyst: NOUer og politiske realiteter. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(3-4), 362-377. DOI:10.18261/ISSN1891-1781-2013-03-04-09
- Skjeie, H. og Teigen, M. (2003). Menn i mellom. Mannsdominans og likestillingspolitikk. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Slethei, Kolbjørn (1999). Bruk av kvantitative metoder i språkforskning. I Aarseth, E. (Red.), *Datahåndbok for humanister* (s. 173-189). Oslo: Ad Notam Gyldendal.

SSB (9 mars 2020a). Nesten 15 prosent er innvandrere. Hentet fra <https://ssb.no>

SSB (14 desember 2020b). Holdningen til innvandrere og innvandring. Hentet fra <https://ssb.no>

Staunæs, D. (2003). Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies*, 10(2), 101-110. <https://doi.org/10.1080/08038740310002950>

Staunæs, D. og Søndergaard, D. M. (2006). Interseksjonalitet – utsat for teoretisk justering. *Kvinder, køn & forskning*, (2-3), 43-57. <https://doi.org/10.7146/kkf.v0i2-3.28086>

Stoltz, P., Mulinari, D. og Keskinen, S. (2021). Contextualizing Feminisms in the Nordic Region: Neoliberalism, Nationalism, and Decolonial Critique. I Keskinen, S., Stoltz, P. og Mulinari, D. (Red.), *Feminism in the Nordic Region. Gender and Politics*, 1-21. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53464-6_1

Syltevik, L. J. (2018). Myten om alenemødrene og velferdsstaten. I K. Christensen & L. J. Syltevik (Red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 99–122). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.47.ch5>

Sætermo, T., Gullikstad, B. og Kristiansen, G. K. (2021). Å studere fortellinger om integrering i en lokalsamfunnskontekst: en introduksjon til et komplekst forskningsfelt. I Gullikstad, B., Kristiansen, G. K., Sætermo, T. (Red.), *Fortellinger om integrering i norske lokalsamfunn*. (s.11-39). Oslo: Universitetsforlaget.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (4.utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Thorbjørnsrud, B. (2004). Innledende essay. I Said, E. *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten* (s. 1-39). Oversatt av Anne Aabakken. Oslo: Cappelen. (Opprinnelig utgitt 1978).

Thun, C. (2013). Grenser for kvinnesak. Norsk kvinnebevegelse på 2000-tallet. I Bråthen, B. og Thun, C. (Red.), *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 259-284). Oslo: Akademika forlag.

Wahl, A. (2009) Symbolpolitikken elendighet. I Wahl, A. *Velferdsstatens vekst – og fall?* Oslo: Gyldendal arbeidsliv.

West, C. og Zimmerman, D. (1987). Doing Gender. *Gender and Society* 1(2), 125-151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>

Øverby, E. og Stjernø, S. (2012). Arbeidsmotivasjon, arbeidslinje og velferdsstat. I Øverby, E. og Stjernø, S. (Red.), *Arbeidslinja. Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.

